

ВЕСНАВЫЯ СВЯТЫ

Бібліятэчка
народных
святаў
і прысвяткаў

ВЕСНАВЫЯ СВЯТЫ

*Дапаможнік
для настаўнікаў і выхавальнікаў*

*Рэкамендаваны Навукова-метадычным цэнтрам
вучэбнай кнігі і сродкаў навучання
Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь*

МІНСК «БЕЛАРУСЬ» 2000

УДК 398.3(=826)(072)
ББК 63.5(4Бел)я7
В38

Серыя заснавана ў 1995 г.

Аўтары-ўкладальнікі:
Алег Аляхновіч, Алесь Лозка

Рэцэнзенты:
кандыдат мастацтвазнаўства І.І. Сучкоў;
настаўніца сярэдняй школы № 89 г. Мінска Н.М. Каліта

Мастак Уладзімір Сытчанка

Уступ

Вясна займае асаблівае месца ў беларускім народным календары (БНК). Гэта — пара спадзяванняў на новы ўраджай, сустрэчы навалесця, радасці абуджэння і росквіту зямлі. Нездарма доўгі час у язычніцкай традыцыі яна адзначалася як Новы год. Ды і першае свята вясны, як сведчаць валачобныя песні, нашы даўнія продкі называлі Ясень Красен, Нова Лета, Божае Лета, Збор, пазней — Аўдошча Вясноўка. Адзначалі яго да X стагоддзя н.э. і пазней у маладзіковыя дні, блізкія да веснавага раўнадзенства. Калі было прынята хрысціянства і разам з ім візантыйскае годалічэнне «ад стварэння свету», г. зн. 5508 год да н. э., Новы год працягвалі святкаваць і сакавіка, што прыпадала на дзень памяці хрысціянскай прападобнапакутніцы Еўдакіі, якая была пакарана (абезгалоўлена) імператарам-язычнікам Вікенціем каля 160—170 года. Народная традыцыя сустрэчы Новага года трансфармавалася на розныя веснавыя дні, а затым і на зімовыя, дзе таксама існавалі свае звычаі і абрады. Восеньскія традыцыі адзначання навалесця па царкоўным календары з 1 верасня вялікага пашырэння ў народзе не атрымалі.

Сусветны каляндарны вопыт адбіўся і на беларускім народным календары, які мае свае адметныя рысы. Даволі цікавай і спецыфічнай з'явай у Беларусі сталі валачобныя песні, што выконваліся на Вялікдзень і ў якіх у паэтычнай манеры і храналагічнай паслядоўнасці апяваліся святы і прысвяткі, праца і адпачынак земляроба. Наогул нашы продкі актыўна пераймалі перадавыя ідэі, што ішлі з Еўропы. Так, напрыклад, Вялікае княства Літоўскае ў ліку першых пяці еўрапейскіх краін у 1582 годзе прыняло новы, грыгарыянскі, стыль, які быў уведзены ў Расіі (і другі раз у Беларусі) толькі ў 1918 годзе.

За пэўны гістарычны перыяд назвы месяцаў мелі не толькі рымскі і славянскі ўплыў, але і вялікае ўздзеянне жывой народнай традыцыі. Таму ў розных крыніцах знаходзім: сакавік, марець, березозол; красавік, квітень; май, травень. Канчаткова прыняты назвы месяцаў, якія адпавядаюць прыродным асаблівасцям беларускай рэчаіснасці (прааналізуйце наступную табліцу).

Што ж сабой уяўлялі веснавыя месяцы ў народа, які падарыў свету грыгарыянскі каляндар?

Рымскі *martius*, згодна з легендай, «абвясцілі» Ромул і Рэм у гонар бога сонца і вайны Марса, апекуна земляробства і жывёлагадоўлі, які ўвасабляў творчыя сілы прыроды. У рымлян гэта быў першы месяц аж да 153 года да нашай эры (таксама як і ў многіх іншых народаў, у тым ліку беларусаў).

Рымлянамі, асабліва жанчынамі, і сакавіка святкавалася яшчэ ў гонар Юноны, апякункі жаночага жыцця, найвышэйшай багіні, царыцы неба і зямлі, жонкі Юпітэра. Да таго ж яна лічылася багінняй ранняга свята, таму ёй і прысвячаўся першы дзень новага года. З 19 па 23 сакавіка адзначалася свята Квінкатрус, якое супадала з днём вясенняга раўнадзен-

Табліца
назваў месяцаў на розных мовах

Мовы	Сакавік	Красавік	Май
Стараславянская	Сухъ	Брѣзьнь	Трѣвънь
Украінская	Березень	Квітень	Травень
Чэшская	Březen	Duben	Květen
Славенская	Sušec	Mali traven	Welki traven
Старабеларуская («Малая падарож- ная кніжка» Ф. Ска- рыны. 1522) (Псал- тыр. Астрог. 1598)	Марець	Кветень	Май
	Березозол	Кветень	Травень
Старажытна- рымская	Martius (Марс—бог вайны)	Aprilis (Aprikus — які грэецца сонцам)	Majus (Майя — багіня)
Руская	Март	Апрель	Май
Нямецкая	Marz	Apriel	Mai
Англійская	March	April	May
Польская	Marzec	Kwiecień	Maj
Славацкая	Marec	April	Máj
Сербахарвацкая	Март Ожужак	Април Травань	Май Свибань
Балгарская, македонская	Март	Април	Май, Май
Верхнелужыцкая	Naětnik	Jutrownik	Róžownik
(Французскай рэвалюцыі)	(Жэрміналь — ме- сяц прарастання)	(Флорэаль — ме- сяц цвіцення)	(Прэрыаль — месяц лугоў)
Літоўская	Kovas (грак, грачыны месяц)	Balandis (голуб, месяц галубоў)	Geguže (зязюля, месяц зязюлі)
Фінская	Maaliskuu	Huhtakuu (месяц падсеці)	Toukokuu (месяц яравых)

ства. Яго «гераінай» была Мінерва, багіня мудрасці, вайны і гарадоў, яна таксама абараняла розныя промыслы, рамёствы, хатнюю працу жанчын.

Пачатак апрыліса ў рымлян прысвячаўся дзвюм багіням. 4 красавіка распачыналася сямідзённае свята Магалерыя. На ім ушаноўвалі маці багоў Цыбелі. А свята Цэрэалі адзначалася ў гонар багіні земляробства Цэрэры, апякункі збожжа і пладоў, маці-карміцелькі ўсіх жывых істот, у тым ліку і людзей. Лічылася, што ад яе пайшла ўсякая культура, якая звязана з земляробствам. Багіні земляробства ахвяроўвалі мёд, малако, збожжа, розныя плады і кветкі.

Трэцім важным святам былі Паліліі. Яны праводзіліся 21 красавіка ў гонар божышча пастухоў Палеса, якраз у дзень заснавання Рыма. Падчас святкавання рымляне асабліваю ўвагу звярталі на жывёлу: ачышчалі яе памяшканне, упрыгожвалі зелянінаю, акурвалі сераю. У ахвяру Палесу прыносілі малако. Праводзілі абрады ачышчэння: пастухі пераскоквалі кастры з саломы і праганялі цераз іх свойскую жывёлу.

Рымляне прысвячалі трэці месяц вясны багіні зямлі Маі. У канцы красавіка і пачатку мая яны адзначалі вясёлае свята Фларэлія ў гонар багіні кветак Флары. У прыватнасці, у першы дзень апошняга месяца вясны быў звычай садзіць дрэва, якое называлі «маем». У славян, у тым ліку беларусаў, захаваліся абрады з «маем» на Сёмуху. Падобны ў нас і ў старажытных рымлян абрад ушанавання памяці нябожчыкаў. У рымлян ён выконваўся 9 мая.

* * *

У гэтым дапаможніку мы прадстаўляем веснавыя народныя каляндары беларусаў. Звяртаем асаблівую ўвагу ў ім на рысы язычніцтва і хрысціянства, што складаюць аснову народных ведаў аб календары. Разглядаючы сляды дахрысціянскіх і хрысціянскіх вераванняў нашых продкаў, мы пранікаем у карані Бацькаўшчыны і далучаемся да біблейскіх ведаў, якім у сучасных навучальна-выхаваўчых установах надаецца значная роля.

Якія ж шляхі выкарыстання прадстаўленых матэрыялаў мы бачым? Найперш неабходна звярнуць увагу на каляндарнае планаванне навучальна-выхаваўчага працэсу ў адукацыйных установах. Сістэма і змест народных святаў і прысвяткаў настолькі прыдатныя і рознабаковыя, што тут знойдзецца шмат адпаведных дзён, адзначанне якіх нават традыцыйна і для сучаснай школы. Вось, напрыклад, на пачатку навучальнага года часта праводзяцца дні ведаў. І ў БНК маецца дзень Сымона (абрад «жаніцьба пасьвета») — 1 верасня ў католікаў і 14 верасня ў праваслаўных, які змястоўна і сімвалічна можа раскрыць сутнасць дня ведаў на аснове народнай педагогікі, фальклору, мастацтва.

У веснавым народным календары можна адшукаць матэрыял для правядзення такіх традыцыйна школьных святкаванняў і карысных заняткаў, як дзень птушак, дзень пачатку сяўбы, дзень рыбака, мядзведзя, бусла, птушак, жывёлы, смеху, пастуха і інш. Дарэчы, да некаторых з іх у гэтым дапаможніку і падабраны матэрыял. Пры рабоце з ім неабходна ўлічваць і размяжоўваць адпаведныя формы: гульня, абрад, свята, урок, вечарына і г.д. Нельга ўключаць не адпаведны (нетрадыцыйны) матэрыял для падрыхтоўкі фальклорных жанраў, каб не разрываць усталяваныя межы. Больш магчымасцей тут у такіх формах работы, як урок ці спецыфічна школьныя мерапрыемствы.

Праца з БНК прадугледжвае прынцыпы народнасці, традыцыйнасці, прыродаадпаведнасці, гуманнасці, сувязі з працай, гульнёй, рамяствамі. І галоўнае, БНК — найважнейшы сродак выхавання грамадскасці, набыцця агульначалавечых вартасцей, выхавання нацыянальнай свядомасці.

Алесь Лозка

ВЕСНАВЫ НАРОДНЫ КАЛЯНДАР

У гэтым календары першая лічба азначае дату па новым стылі, а другая — па старым (юліянскім леталічэнні, якім карыстаецца праваслаўная царква): 2/17 — 2 сакавіка па н.ст., 17 лютага па с.ст.; 14/1 — 14 сакавіка па н.ст., 1 сакавіка па с.ст. (29 лютага па с.ст. у высакосны год).

Назвы святаў і прысвяткаў, якія бытавалі ці бытуюць у праваслаўных беларусаў, выдзелены паўтлустым шрыфтам, а ў католікаў-беларусаў — курсівам. Зорчак (*) абазначаны святы і прысвяткі, якія пададзены адвольна, прыблізна, яны залежаць ад месца Пасхі ў праваслаўным і каталіцкім «рухомах» календарах. У дужках прыведзены назвы варыянтаў святаў з розных рэгіёнаў. Пасля імя хрысціянскага свята ў дужках падаецца арабскай лічбай год, у які ён памёр, рымскай — стагоддзе, у якім жыў. Апісанні святаў і прысвяткаў, народнае значэнне якіх мала чым адрозніваецца ад каталіцкіх, у асноўным робяцца ў дзень па праваслаўным календары. Калі ж маюцца нейкія адрозненні ў этнаграфічных тэкстах, то даюцца апісанні варыянтаў каталіцкага і праваслаўнага свята ці прысвятка.

САКАВІК

***Гуканне вясны (Гувясна, Вясна, Прощаны дзень, Гавенны дзянёк), Масленыя (Масныя, Паставыя) загавіны (Мясное пушчанне, Сырапусная)** — апошні дзень (нядзеля) Масленага тыдня, дзень сустрэчы вясны. Вядомы і ў іншыя дні (гл.: 14, 25 сакавіка, 7 красавіка). Асабліва распаўсюджана і разнастайная традыцыя на Усходнім Палессі. На Петрыкаўшчыне гукалі вясну з караваем (агарная магія, культ нівы), на Століншчыне — з «жаваронкамі» (культ жывёлы); на Тураўшчыне і ў Лельчыцкім раёне рабілі вянок з бар-

вянка і з песнямі «Ой, венчэ-барвенчэ», «Вясна-красна» вешалі яго на бярозку (культ расліны), «чыркавалі» (веснавалі) — вадзілі карагоды, спявалі пра чырачку («Ой, чырачка-пташачка, не залятай далечка»), насілі ёлку з вянком, спяваючы «Ой, вясна-вясняначка». У некаторых раёнах пыталіся: «Ці пазволіце, старыя людзі, нам вясну-красну выгуканні», у іншых прыказвалі: «Благаславі, Божа, зіму замыканні... вясну загуканні». Вяснянкі спявалі на высокіх месцах («красных горках», стагах, стрэхах і інш.). Песні чуліся з розных бакоў, адбывалася пераклічка гуртоў выканаўцаў. Характэрнай асаблівасцю вяснянак з'яўляецца выгукванне «Гу-у!». Па ўяўленні нашых продкаў, Вясна ехала «на сошаныцы, на баронцы», «на залатым кані». Тэматыка песень: пра вясну, птушак, кросны, каханне. Праяўляюцца міфалагічныя вобразы Вясноўкі, Ярылы — божышча веснавой урадлівасці і пладавітасці жанчыны.

Вобраз вадаплаўнай птушкі — чырачкі, вутачкі, селязня, гусачкі — вядомы не толькі ў каляндарна-абрадавай паэзіі, але і ў іншых жанрах і відах фальклору, куды ён мог прыйсці з веснавых звычаяў. Праяўленне яго — сляды татэмістычных уяўленняў чалавека, што цягнуцца з неаліту (Лозка, 1996. С. 37).

Яшчэ рускі даследчык Я.Анічкаў (1903. С. 89) заўважаў, што «абрад гукання захаваўся ў Беларусі і некаторых месцах Вялікаросіі», прыводзіў паралелі з абрадам «на раніла» ў сербаў, з вітаннем сонца ў палякаў і чэхаў, адзначаў, што «ў Стакгольме на пачатку Вялікага посту адбывалася нешта вельмі блізкае да нашага «гукання» (с. 102).

П.Шэйн лічыў, што абрадавы характар сустрэчы вясны больш захаваўся ў Беларусі і «толькі ў беларусаў існуе правільнае размеркаванне беларускіх песень» (Шэйн, 1877. С.474).

Грунтоўны аналіз звычаяў сустрэчы вясны ў народаў Еўропы зрабіла Г.Барташэвіч, з вывадамі якой неабходна пагадзіцца: «...для беларусаў і ўкраінцаў ядро абраду складае фальклор, які ў рускіх адыходзіць на другі план... У беларусаў пры большай захаванасці і разнастайнасці абрадавых дзеянняў і фальклор вылучаецца кансервацыяй старадаўніх магічных песенных жанраў — веснавых закліканняў, у той час як ва ўкраінцаў на першы план выступалі «звычайна-абрадавыя песні і гульні» (1985. С.17). У народаў Еўропы даследчыца вылучае веснавое паленне кастроў, у Балгарыі яшчэ звычай «зора» (зара), або «гора» (лес), калі моладзь спявала любоўныя песні, павярнуўшыся на ўсход, абрадавае печыва «маладзенцы» з зааморфнымі фігуркамі на Саракі; у народаў Албаніі звычай хаджэння моладзі па дварах з песнямі, пажаданнямі аналагічны нашым велікодным абыходам (с. 25—26).

***Паласказуб (Пласказуб, Панядзелак Пласказуб, Папалакіны, Паслязапусак), Шыльны (Шылаваты) панядзелак** — першы дзень Вялікага посту (7 тыдняў). На Віцебшчыне раней у гэты дзень гулялі ў карчме, што называлася «каваць шыла» (Шэйн, 1902). Другая крыніца так тлумачыць выраз «куваці шыла»: «г. зн. піццё гарэлкі», «паласкаць зубы трэба, каб яны хутчэй «давыкалі да посніцы...» (Нікіфароўскі, 1897). Найменне звязана з піццём гарэлкі (апошні

дзень перад постам, калі яшчэ можна было хоць «папаласкаць зубы». Увесь пост царква не дазваляла есці мяса, піць малако, спяваць песні, танцаваць. Існаваў звычай, калі хлопцы насілі ступу і складалі туды розныя рэчы дзяўчат, якія не паспелі выйсці замуж. Дзяўчаты адкупліваліся, і ўсе разам гулялі. У розных раёнах Беларусі вешалі калодкі нежанатым хлопцам. У ваколіцах Тыкоціна і Бельска, на памежжы з Польшчай, мужчыны і жанчыны ў карчме скакалі цераз калоду, «каб лён быў высокі», і таўклі ў ступе вадзі (Глогер, 1868). На Свіслаччыне гэты дзень называўся Паслязапусак. Прызнавалася добрай прыметай, калі першым у хату з раніцы заходзіў мужчына, а калі жанчына — лічылася, што будуць развальвацца сыры.

У некаторых раёнах Палесся называўся першы дзень посту — Дужыкі. Пяклі каржы-дужыкі з белай мукі на кожную «душу» ў хатце (Талстая, 1986).

Пост нарадзіўся ў Хрыстову пару, калі Выратавальнік знаходзіўся без ежы з малітвамі ў іудзейскай пустыні. Цяпер ён разумеешца хрысціянамі не толькі як адмова ад скароннай (жывёльнай) ежы, але і як духоўнае ўстрыманне ад дрэнных прывычак. Ён рыхтуе чалавека да Светлага Хрыстова Уваскрэсення. Гэтаму садзейнічае і народная традыцыя.

2/17. Дзень Фёдара Цірана. Хрысціянскі вялікапакутнік Фёдар Ціран, воін з г. Амасіі, быў замучаны (спалены) Максіміянам каля 306 года за тое, што не адмовіўся ад Хрыста. Магчыма, зладзейства супраць чалавека аказала вялікае ўздзеянне на народ і ў некаторых месцах Фёдара сталі лічыць заступнікам ад зладзейства (Раманаў, 1912).

У румынаў *sân-Toder* з'яўляецца «рухомым» святам, якое адзначаецца ў першую суботу Вялікага посту. Пра міфалагічную істоту Тодара, які выратаваў сонца для людзей, існуе нямала легендаў (КЗ, 1977. С. 299).

***Уступная серада** — серада першага тыдня Вялікага посту. Каб урадзіў добры лён, у гэты дзень мылі вераёны і калаўроты (прылады, што служылі для прадзення), а таксама балявалі ў карчме і пераскакалі цераз пень, што ставілі пасярод хаты (Глогер, 1876).

4/19. Казімір (Казімер). У некаторых валачобных песнях, зарынтаваных на каталіцкі каляндар, упамінаецца як «першае свята», г.зн. першы дзень земляробчага года (Новы год):

Святы Казімір
Дровы сякець
І ў клад кладзець.

У заходніх раёнах Беларусі вядома прымаўка: «На Казімера зіма памірае» (Паўлюкоўскі, 1934). У Свіслацкім раёне кажуць: «Казімера — зіма ўмера» (зафіксавана яшчэ і Федароўскім у мінулым стагоддзі — гл. Т. IV. С. 143). «Казімера — дзень і ноч умера». Відаць, не толькі памірае, а і «ў меру», калі маецца на ўвазе, што 20 ці 21 сакавіка бывае дзень вясенняга раўнадзенства.

9/24. Янка (Абертас, Паўрацненне). «Усе з галавою, а Янка дык не. Янкавай галавы баіцца зіма» (Паўлюкоўскі, 1934). Гэты дзень

яшчэ называецца Абертас (Паўраценне). Птушкі пачынаюць вяртацца з выраю. У царкоўным календары — свята знаходжання («обретения») галавы Іаана Хрысціцеля. Свяшчэннік І.Берман у Ашмянскім павеце заўважаў: пчалары ўжо глядзелі вулі, а калі пчолы «арэтаюць» — значыць дажылі, а гэта лічылася знакам, што яны выжывуць. Як зазначаў святар, тады ж і мядзведзь паварочваецца ў бярозе на бок. Вось чаму дзень мае найменне Паўраценне (Берман, 1869. С. 46).

10/25. Сорак мучанікаў (Прыска) — свята сустрэчы птушак. Прыска — адзін з сарака мучанікаў, якія пакутавалі ў Севасційскім возеры. На гэты конт існуе выслоўе: «На святога Прыску праб'е лёд і пліска» (Паўлюкоўскі, 1934).

12/27. Рыгор. Пра гэты веснавы прысвятак вядома прыказка: «На святога Рыгора ідуць рэкі ў мора» (БСК, 1937).

У некаторых краінах Еўропы па старым царкоўным календары дзень святога Грагора прыпадаў на вясенняе раўнадзенства, таму ў шведаў, нарвежцаў, датчан існуе прымаўка, што «ў дзень Грагора ноч і дзень роўныя», і яны вераць, што павінна прыляцець варона, вясцунка вясны (КЗ, 1977. С. 115); скандынавы і фінскія лапары ведаюць, што ў гэты дзень прылятае з узбярэжжа першая птушка (с. 135); чэхі гавораць: «На Грэгоржа дурны той селянін, які не арэ» (с. 222). Французы пачыналі стрыжку авечак у дзень Обена (1 сакавіка), ці Рыгора.

13/28. Васіль Капальнік (Васіль і Марына, Валосся і Мура). У народнай традыцыі гэтыя хрысціянскія імёны асацыіруюцца з забаронай на прадзенне, таму што яно ў сваю чаргу звязана з вадкасцю — неабходнасцю «слініць» пяньку. А каб не надышлі зноў маразы, нельга «адслініць замураваную зіму» (Нікіфароўскі, 1897). Васіля празвалі «капальнікам», таму што «на Васіля Капальніка са стрэх капае».

М. Нікіфароўскі зафіксаваў у 1897 годзе і згадку пра язычніцкага Вялеса і нераздаванага Мура (с. 238).

У царкоўным календары ў дадзены дзень акрамя прападобных Васіля і Марыны ўшаноўваюць каля дзесятка іншых святых, але чамусьці ў народным календары перавага аддадзена іменна гэтым.

***Зборавая субота** — субота першага тыдня Вялікага посту. На Усходнім Палессі ў гэты дзень праводзілі абрад «споведзі дзежкі». Яе мылі, накрывалі новым ручніком, падкурвалі воскам, кідалі туды вугельчык. Не заквашвалі ў гэты час у ёй хлеб, бо лічылі, што цяжка будзе ісці дзежы на споведзь.

Для некаторых раёнаў Зборная субота лічылася памінальным днём продкаў (Талстая, 1986).

Сербы, чарнагорцы, македонцы суботу першага тыдня посту называлі Тодаравай, або Тэадаравай, суботай (Тодарыца, Тудурыца, Конскі Вялігдан) і лічылі яе святам жывёлы, перш за ўсё коней (КЗ, 1977. С. 253).

***Збор (Ізбор, Узбор, Зборніца)** — нядзеля першага тыдня (Зборнага) пасля Масленіцы, першае свята «Новага Лета», «Бажаства». Лічыўся пачаткам збору селяніна да выезду ў поле. Птушкі таксама

збіралися вяртацца на радзіму. У некаторых песнях Збор нагадвае канкрэтную святую асобу, культ, апекуна новага года, і па колькасці варыянтаў песень, прадстаўленых у томе «Валачобныя песні» (Мн., 1980) у адпаведным раздзеле, пераважае над іншымі святамі і прысвяткамі. Звычайна Збор ідзе наперадзе Аўдоцці, калі яна наогул упамінаецца.

... Сам Бог сядзіць, ксёнжку дзяржыць.
Каля яго пчолкі ляталі,
Пчолкі ляталі, мяды збіралі.
Тыя пчолкі, усе святчкі,
Перад Богам збіраліся,
Збіраліся, рахаваліся,
Катораму святу ўперад стаці.
А Збор мовіць гаспадару:
— Слаўны мужу над мужамі!
Тваё дзела — на торг ехаць,
Зялеза купляць, нарогі кавашь.
Аўдакею дровы сячэць...

(Зап. у 1896 г. у Дзісенскім п.)

У некаторых варыянтах песень на першым месцы ў годзе ставіцца Раство. Тэксты аб Новым годзе выглядаюць пазнейшымі дапаўненнямі да валачобных песень, якія прымаюць імправізацыі здольных выканаўцаў. У такой песні, зафіксаванай у 1976 годзе ў в. Крыўцы Лепельскага раёна (гл. «Валачобныя песні», № 77), Збор ужо заменены Аўдакеяй і названы першым вясеннім святам («Аўдакея — первы празнік // Да й вясненскі»).

Вось як характарызуецца язычніцкі Збор у народных песнях: «Святы Збор ляды разбіваець» (№ 68); «А потым таго святы й Ізбор, // Святы й Ізбор — пагнала снег з гор, // Снягі зганяець, воды пускаець» (№ 69); «Святы Ізбор// Упярод ступіць, // Зімку зрадіць, // Сошку ладзіць» (№ 73); «А йшоў напярод да й святы Ізбор, // А святы Ізбор — да бяжыць вада з гор, // Бяжыць вада з гор, а рыбінка з нор. // А святы Ізбор да й лемяшы купіў» (№ 75); «Первы празнік // Святы Ізбор // Пусціць ваду з гор, // Рыбку са ставу» (№ 90).

Таксама ў народзе ведалі, што «ў Зборніцу ўсе залётныя птушкі збіраюцца за морам і адлятаюць бліжэй да нас — на столькі міляў, колькі дзён прайшло ад Грамніц да Зборніцы» (Нікіфароўскі, 1897). На Украіне, як і ў нас, гаварылі: «Неділя Збір — тече вода з гір» (Ярмолаў, 1901. С. 105).

Свята і зараз вядома, асабліва на Віцебшчыне.

14/29. Касьян. Згодна з народным павер'ем (гл. таксама 29 лютага), за тое, што Касьян падпаліў Іаану Хрысціцелю вусы, Бог пакараў віноўніка: яго свята адзначалася толькі адзін раз у чатыры гады (Раманаў, 1891). Аднак, хоць 29 лютага бывае толькі ў высокосны год, царкоўнікі ў іншыя гады пераносяць прысвятак прападобнага Касьяна Рымляніна на 28 лютага.

14/1. Аўдоцця Вясноўка (Яўдоха, Аўдоння, Аўдуська, Яўдокі, Яў-

доха, Галдакей, Аўдакей, Аўдокій). У царкоўным календары — звычайны дзень. Невялікі шэраг кананізаваных імён у ім пачынае прападобнапакутніца Еўдакія (каля 160—170 г.).

Беларуская народная традыцыя выяўляе на пачатку вясны значную колькасць абрадаў і гульняў, якія гавораць аб вялікім святкаванні. Рэшткі іх праяўляюцца ў адзначанні Аўдошні Вясноўкі як першага дня вясны і пачатку новага земляробчага года. Нездарма многія варыянты валачобных песень сведчаць аб аддачы перавагі перад усімі святамі ў годзе менавіта першаму веснавому дню, які называюць «Ясень Красен», «Нова Лета», «Божа Лета», «Збор», «Ізбор», «Аўдакея».

Каля Бога
Усе святыя
Шахуюцца,
Рахуюцца,
Катораму святцу
Упярод ступіць.
Ясень Красен
Упярод пайшоў...

(Зап. ў 1938 г. у г.Рызе.)

Пра Аўдошню Вясноўку валачобныя каляндарныя песні апавядаюць: «Аўдакея, перва свяцца...» (Зап. у 1940 г. у Каплаўскай вол. Ллукстэнскага п.); «Святы Аўдакей сохі збіраіць...» (Зап. у 1976 г. у Полацкім р-не.); «Святы Еўдакей — веснавы святок, // Веснавы святок — пераступ года. // Пераступілі ў яго слядочкі, // У яго слядочкі ўсе святочкі...» (Зап. у 1976 г. у Лепельскім р-не.); «Святы Яўдакей зіму рушылі...» (Зап. у 1976 у Полацкім р-не.); «Святы Аўдакей бычкоў пое...» (Зап. у Барысаўскім р-не.)

Народны каляндар сцвярджае, што Аўдакея — веснавое свята, якое трымае ў руцэ лета. Па гэтым дні прыкмячалі надвор'е — ці нап'ецца певень або вол з-пад страхі. Па назіраннях Ю.Крачкоўскага (1874), у Вілейскім павеце сяляне лічылі: калі Галдакей цёплы, то вясна і лета будуць цёплымі, асабліва спрыяльным будзе сенакос. Калі ідзе дождж — чакай ураджай на жыта. Калі моцны мороз, то замарозіць грэчку ў час цвіцення. Калі туман, то пашанцуе з ураджаем на стручковыя расліны. Калі ж мяцеліца і завея, то неабходна чакаць вялікага голаду.

Аўдошня Вясноўка лічылася нешчаслівым днём, «бабскім святам», таму «не пралі, не снавалі» і не выконвалі іншыя работы. Але гэта не датычыла мужчын (Пшчолка, 1912). У Лельчыцкім раёне гаварылі: «Прадзі гульцый, бо будуць голяыя бокі, як не прасьцімеш»; «На Оўдокій помідоры на расаду сажалі і на окне дзержалі» (Лельчыцкі р-н; Талстая, 1984).

Нямала назіранняў занатавана фалькларыстамі мінулага: «На Яўдокі голы бокі» (Радчанка, 1888), «Яшчэ няма Яўдокі, а ўжо свеціцца бокі, нацца покуль прыйдзе Вярбіч, то суздром будзеш голы, як біч» (Пяткевіч, 1938), «Свята Аўдакея сокі збіраець»,

«Калі на Аўдакея мяцель, дык прыйдзеца гаспадаркам пунькі вымятаць» (Слупскі, 1892).

У некаторых раёнах «гукалі вясну». Хаця, бывала, і добра яшчэ трымалася зіма. «Яўдохі — снегу па боку» — гавораць у Іванаўскім раёне.

Варыянты тэкстаў валачобных песень сведчаць, што адзначанне прападобнапакутніцы Еўдакіі развіло традыцыю народнага святкавання Аўдошці Вясноўкі на аснове язычніцкага святкавання першага дня земляробчага года, які ў песнях названы «Ясень Красен», «Нова Лета», «Божа Лета», «Збор», «Ізбор». Апошнія дзве назвы засталіся асобным святам.

Раней у Рыме ў гэты дзень праходзіла цырымонія Мамуралія, згодна з якой з горада выганялі палкамі чалавека ў шкурах Мамурыуса Ветурыуса (Mamurius Veturius — інтэрпрэтуецца як «стары Марс»). Гэта сімвалізавалася як выгнанне зімы і старога года (КЗ, 1977. С.15).

15/2. Хвядот. Свясчэннапакутніка Фядота, епіскапа Кірынейскага (каля 326 г.), народ празваў па-простаму — Хвядот. На гэты прысвятак засцерагаліся моцных вятроў. «На Хвядота занос — усё сена знясе» (Паўлюкоўскі, 1934), «На Фядота снежавы занос» (Анічэнка, 1992), «На Фядота занос — доўга прыпару не будзе» (Ляснічы, 1990). Лічылася, што першы дзень вясны адлюстроўвае стан надвор'я ўсёй веснавой пары, а другі — летняй (Крачкоўскі, 1874).

17/4. Герасім Гракоўнік. Царкоўны каляндар падарыў народнаму прысвятку імя прападобных Герасіма Іарданскага (475) і Герасіма Валагодскага (1178), а народная назіральнасць і фантазія — сваё прозвішча, азначэнне. Гэты дзень замацаваўся як дзень прылёту гракоў. «Герасім гракоў прыгнаў» (Ляснічы, 1990). Існуе прыкмета: гракі сядзяць ужо ў гнёздах — на дружную вясну, калі лётаюць бязмётна або і зусім іх не відаць у аселяцы — вясна будзе павольная, часцей позняя (Санько, 1990). Папярэдні, трэці, дзень вясны прадказвае па надвор'і восень, а чацвёрты — зіму (Крачкоўскі, 1874).

18/5. Конагароднік (Конан Агароднік). У царкоўным календары — Конан-агароднік (III ст.) і іншыя кананізаваныя імёны. Конан выводзіць усіх на агароды. У Беларусі гэта дзень падрыхтоўкі да пасадкі расады капусты (Ляснічы, 1990).

Марк. Лічылі, што грак вяртаецца з выраю на Марка (Анічэнка, 1992). Прападобны Марк жыве ў IV ст.

19/6. Язэп. Католікі Заходняй Беларусі ўшаноўваюць аднаго са святых. «Як святы Язэп кіўне барадою, дык зіма ўцякае ўніз галавою». Здаралася, што ў веснавыя «поставыя» дні, калі касцёл забараняў шлюб, вяселлі ўсё-такі адбываліся. На гэты конт народ меў прыказку: «Святы Язэп сярод посту шлюб дае прахвосту» (Паўлюкоўскі, 1934). Добрае надвор'е на Язэпа лічылася спрыяльным. «На Язэпа пагода — год ураджайны» (БСК, 1937).

22/9. Саракі (Соракі, Сарака, Саракасвятыя, Сорак пакутнікаў). У народзе казалі, нібы на Саракі прылятае 40 «выраяў», а таксама, што гэта свята «пчальніковае» і ўжо канчаткова прыходзіць вясна.

Гаварылі: «На Саракі дрэвы адпушчаюцца» (Сяліцкі, 1986), «На Саракі мужык пытаецца, ці далёка да ракі»; «Святыя Саракі ў поле саху валаклі». Выпякалі з цеста для дзяцей 40 жаваранкаў, у некаторых мясцовасцях — 40 варэнікаў, 40 маленькіх піражкоў, галушак. Кожнаму неабходна з'есці 40 клёцак. На Случчыне пяклі «патапцы», якія называлі «жаваранкамі». Іх падсалоджвалі, абсыпалі макам для дзіцячага пачастунку. Выпякалі таксама пірагі ў выглядзе сельскагаспадарчых прылад: бараны, сярпа, касы, сахі і інш. Згодна з павер'ямі, сарока пачынае віць сабе гняздо і прыносіць для гэтага 40 прuccікаў. Але чакалі яшчэ сорок маразоў. Нібыта з выраю тады прылятае сорок жаваранкаў. Хлопчыкі павінны да ўсходу сонца, не памыўшыся і закрыўшы вочы, падабраць на двары сорок трэсак і высыпаць іх пад печ або перакінуць цераз хату столькі ж палачак. Хто выканае гэта, той вясною знойдзе 40 птушыных гнёздаў (або сорок качыных яек).

Засталося нямала назіранняў і сведчанняў, якія гавораць аб свяце птушак: «На Саракі прыляцелі з-за мора птакі» (Слупскі, 1892), «Ластаўкі вылятаюць з возера» (якія восенню туды апусціліся) (Пшчолка, 1912), «На Саракі... вылятае з цёплага краю вястун вясны жаваранак; пасля яго гракі, што бывае за 12 дзён да адкрыцця вады» (Невяровіч, 1859).

Вобразы птушак багата прадстаўлены ў народным мастацтве. Добра характарызуюць свята валачобныя песні: «Святыя Саракі напярод пайшлі» (Віцебская губ.), «Ды Саракі дровы рубюць, кладу кладуць» (Каплаўская вол. Ілукстэнскага пав.), «А і Саракі ды, вой, плятуць Smyki» (Лепельскі р-н), «Святы Саракі — да не йдзі да ракі» (Полацкі р-н), «Святы Саракі — сорок вырай вылятаюць» (Лепельскі р-н), «Саракі ільды дралі, птушак напушчалі» (Веліжскі пав. Віцебскай губ.), «Святы Саракі — лемяшы істраць» (Лепельскі пав, Віцебская губ.), «Святыя Саракі ў поле саху валаклі» (Барысаўскі р-н).

Народ ведаў, што «на Сорак мучанікаў дзень з ноччу мераецца» (Паўлюкоўскі, 1934). Відаць, у старажытнасці ён звязваўся з вясеннім раўнадзенствам, ад якога пачыналася вясна (дзень астранамічнага вясенняга раўнадзенства 20—21 сакавіка). У Свіслацкім раёне на Саракі саджаюць расаду.

У Ельнінскім павеце дзеці праводзілі цікавую гульню: выконвалі пахаванне «трукі» з насякомымі, спявалі: «Жылі не сяляне, памерлі не радзіцелі» (Дабравольскі, 1914). Малыя і дарослыя гушкаліся на арэях, «каб лён рос», скакалі на дошках. «У гэты дзень ёсць звычай дваім гушкацца на дошцы, стоячы на ўвесь рост. На Саракі бесперапынна трэба скакаць на дошцы, штоб пагрэцца за тых бедненькіх мучанікаў, што, не маючы як сагрэцца, памерзлі насмерць» (Пяткевіч, 1938).

У гэтым свяце бачыцца перапляценне старадаўніх язычніцкіх рэлігійных уяўленняў з хрысціянскімі і дамінаванне ў сінкрэтычным развіцці першых; праяўленне фетышызму («жаваранкі» з цеста), анімізму (пакланенне птушкам: качцы, жаваранку), магіі (перакідванне палак цераз хату і інш). Ад хрысціянства ў гэтай добра

развітой традыцыі засталася назва, з сарака чалавек, што пакутавалі ў Севасційскім возеры каля 369 года, народны каляндар асабіста вылучае толькі пакутніка Прыску па рыфмаванай асацыяцыі з веснавой птушкаю пліскай.

Добра развітыя традыцыя свята бытуе ў народаў Югаславіі. Дзень 40 пакутнікаў па царкоўным і народным календарам адзначалі сербы, чарнагорцы, македонцы, нават мусульмане паўднёваславянскага паходжання ў Македоніі. Як і ў нас, лічба 40 з'яўлялася цудадзейнай (40 маленькіх абаранкаў, 40 зёрнаў, 40 келіхаў гарэлкі і г.д.).

Пліска. Праваслаўны прысвятак па сутнасці не адрозніваецца ад каталіцкай Прыскі. «На святога Пліска праб'ець лёд і пліска» (Насовіч, 1874). «Раннее з'яўленне пліскі і бусла прадказвае выдатны ўраджай ільну» (Берман, 1870).

25/12. Рыгор. «На Рыгора зіма ідзе ў мора» (Паўлюкоўскі, 1934). У народнай песні спяваецца:

А святы Рыгор спусціў ваду з гор,
Ваду — у зямлю, а з зямлі — ў траву.

Феафан. У народзе прыкмячалі: калі дзень пачынаецца з туману, то варта чакаць добрага ўраджаю льну і канопляў (Ляснічы, 1990).

Народны каляндар вылучыў у царкоўным два імені святога Рыгора Дваяслова, папы Рымскага (604), і прападобнага Феафана Спавядальніка, Сігрыянскага (818).

Дабравешчанне (Звеставанне) — веснавое свята прылёту птушак. Аб характары яго сведчаць прымаўкі: «На Дабравешчанне Бог благаслаўляе ўсе расліны»; «На Дабравешчанне і птушка гнязда не кладзе»; «Дабравешчанне як захоча, дык і бусел залякоча». «На Дабравешчанне звон, а ў морквы дух вон» (траціць сок); «У каго хлеба шмат, Дабравешчанню рад»; «На Дабравешчанне цёпла — ураджай на арэхі» (Паўлюкоўскі, 1934). «Калі пчала выйдзе з вулля яшчэ да Дабравешчання — лета будзе благое, беднае» (Берман, 1870).

Праводзілі «гуканне вясны».

У скандынаўскіх краінах Дабравешчанне — гэта дзень веснавой Богамаці, або веснавая мяса Марыі, лічылася, што ў гэты дзень прылятаюць жураўлі і «прыносяць святло» (КЗ, 1977. С. 115).

Бельгійцы, галандцы, народы Скандынавіі называлі гэты дзень днём Багародзіцы і верылі, што па ім можна прадказваць надвор'е: калі надвор'е 25 сакавіка добрае, то і год будзе ўраджайным (с. 76). У некаторых іншых краінах Еўропы свята таксама звязана з птушкамі.

(Гл. таксама 7 красавіка.)

26/13. Міжблагавешчыны (да 7 красавіка) — забарона на «зাপасванне» кароў. У Мінскай губерні была такая завяздзёнка: у перыяд паміж каталіцкім і праваслаўным Благавешчаннем, калі селянін не выгнаў першы раз кароў да 13 сакавіка, то не выжана і ў Між-

благавешчыны. «Запасванне» жывёлы ў гэтую пару, на думку сялян, наклікае на статак ваўкоў, якія прыносяць вялікую шкоду. Каб пазбегнуць няхчасця, беларус стараецца не даваць у доўг рэчы, асабліва кроснавыя бёрды (Дземідовіч, 1895).

30/17. Аляксей Цёплы (Аляксей Весняні, Аляксей, Алексій, Алёксы, Ляксеі, Алісійкі). Лічыцца цёплым веснавым днём, з ім звязана нямала народных прыкмет. «На Ляксея вол павінен з лужы напіцца» (Паўлюкоўскі, 1934). «У прамежак часу ад Аўдакеяў да Алёксаў сонца штодня падростае на таўшчыню мезенага пазногця» (Нікіфароўскі, 1897). «На Аляксея зіма пацяе» (Слупскі, 1892). Чакалі прылёту жураўля ці буса. Бусько кажа: «На Лексія хоць заб'юся, а з'ялюся» (Столінскі р-н; Талстая, 1986). Дзень рыбалова. «На Аляксея лёд такі слабкі, што яго і рыба хвостом разаб'е» (Рэчыцкі п., Пяткевіч, 1938). Плялі сеткі. У валачобных песнях спявалі: «Аляксею сеці садзіць, лодкі смаліць, рыбу коліць» (Полацкі р-н.). «Аляксею — сані на плот, рыба аб лёд, лёд вадою, рыба лускою» (Дзісенскі п. Віленскай губ.) Аглядалі («тварылі») вуліі. На Палессі вядома прымаўка: «На Цёплага Аляксея рыба ідзе на нераст, карова на верас, а бортнік на хвою». Калі былі цяжкасці з сенам, то палешукі не чакалі Юр'я, не звярталі ўвагу на Міжблагавешчыны, а выганялі «тавар на чарнагалоў», першую зеляніну ў балочэ, або «на верас». Тут мелася на ўвазе любая мінулагадня расліннасць, якую мусілі перабіраць згаладалыя пасля цяжкай зімы каровы.

У некаторых раёнах пачыналі сеяць лён, авёс. «Аляксей лемяшы істрыць і сохі путрыць» (Барысаўскі п. Мінскай губ.; Валачобныя песні). Не ткалі, перад сном дзяўчаты гадалі пра будучае замужжа. «Святы Олэксію, я на тобі лён сію. Дай, Божэ, знаты, з кім буду ў пары стаяты» (Пінскі р-н; Талстая, 1986). А ў некаторых мясцінах, наадварот, трэба было «саткаць Аляксею рубашку» (Новасібірская вобл., беларусы-перасяленцы з-пад Рагачова; Васілевіч, 1998).

Некаторыя народныя згадкі сведчаць аб цяснейшай сувязі свята з жыццём прападобнага Алексія, чалавека Божыя, які пакінуў родны Рым і дастатак у доме дзеля аскетычнага служэння Выратавальніку, ад якога атрымаў імя «Чалавека Божыя». На свята «рыбакам дазваляецца рабіць «абудзённым» сеткі: г. зн. за гэты дзень напрасці нітак і звязаць з іх браднік ці якую іншую прыладу. Тады яны ёю будуць лавіць шмат рыбы. Робіцца гэта на той падставе, што святы Алексій, пакідаючы бацькоўскі дом, нібыта пераплыў мора ў плечным рэшаце» (Раманаў, 1912).

Парэшткі святага Алексія пахаваны 17 сакавіка 411 года ў храме святага Ваніфацыя. І цяпер у Рыме паказваюць турыстам месца, дзе быў дом бацькоў «Чалавека Божыя».

Нямала падобнага ў адзначанні дня Цёплага Аляксея маецца ў румын. Вось нават яго назвы: Алексій, Алекса, Аляксей Цёплы, Omul lui ținnezeu cel cald (Божы чалавек цёплы). Адчуваецца пашана да жывёл у гэты дзень. Былі рытуалы ў пчалаводаў і рыбаловаў (КЗ, 1977. С. 302).

***Крашчаты (Храстовы, Кросны) тыдзень** — пачатак чацвёртага

тыдня Вялікага посту. Пяклі «храсты» (вырабы з цеста ў выглядзе бараны, іншых сельскагаспадарчых прылад), якія бралі на Засеўкі.

***Благавесны тыдзень.** Хавалі з вачэй кросны і «благавеснавалі» (святкавалі).

***Кросная серада (Серадапосце)** — серада на чацвёртым тыдні Вялікага посту. Раней гаварылі пра яўрэйскае свята Пурым — «жыдоўскія крастцы» (Ярмолаў, 1901. С. 107). Таксама пяклі «храсты», якія захоўвалі на Засеўкі. Параўноўваючы традыцыі ўсходніх славян, В.Сакалова падкрэслівала, «што ў беларусаў выпякалі таксама печыва ў форме земляробчых прылад — аграрная магія выступае тут зусім выразна. Паходжанне звычай — несумненна вельмі старажытнае, і не выпадкова ён у падобных формах быў распаўсюджаны ва ўсіх усходніх славян» (1979. С. 94—95). Можна таксама пагадзіцца з рускай даследчыцай у тым, што гэты рэлікт сельскагаспадарчай магіі не меў раней ніякіх адносін да хрысціянскага календара ці, ва ўсякім выпадку, узнік на аснове язычніцкіх традыцый. Дарэчы, раней тлумачылі назву словам «трэск», г.зн. пост пераламваецца напалову, што чуваць трэск.

Немцы заўважалі, што на Серадапосце (Oculi) алень губляе рогі (Ярмолаў, 1901. С. 107).

На Пулпосце (Pobroście) у Польшчы існаваў звычай з «журам» (поснай пахлёбкай) (КЗ, 1977. С. 208).

КРАСАВІК

1/19. Дар'я Вясення. Свята вясны ў некаторых паўночна-ўсходніх раёнах (Дабравольскі, 1914). На апошні сняжок і ранішні мороз сяняне выносілі адбельваць палотны.

У царкоўным календары — дзень пакутнікаў Хрысанафа і Дар'і (283 г.) і з імі пакутнікаў Клаўдзія-трыбуна, Іларыі, яго жонкі, Іясона і Маўра, іх сыноў, Дыядора-прэсвітэра і Марыяна-дыякана. У гэты дзень ушаноўваюцца царквою і іншыя прападобныя і пакутнікі, у тым ліку праведніца Соф'я, княгіня Слуцкая (1612 г.), а таксама абраз Маці Боскай Смаленскай, што называецца «Заміланне» (1103 г.).

Як у беларусаў (гл.: 14 крас.), так і ў многіх іншых народаў 1 красавіка звязана з днём смеху і дружалюбнага падману. У Англіі ён называецца «днём усіх дурняў» (All fool's day). У Германіі адзін аднаго пасылаюць выконваць смешныя даручэнні, напрыклад купіць у аптэцы камарыны тлушч і г.д. Лічаць, што ў гэты нешчаслівы дзень нарадзіўся Іуда. Падобны дзень быў здаўна вядомы не толькі ў Еўропе, але і ў азіяцкіх краінах — Індыі, Кітаі, Японіі (КЗ, 1977. С. 96, 155).

Пачатак ***Пахвальнага тыдня** — тыдня перад Вербніцай. Назва паходзіць ад дзеяслова «хваліцца». «Дзікая качка яйцэм похваліцца»; «На Похвальный тыжэнь хаты не начынаюць рабіці. Кажуць, урэдны ён» (Лельчыцкі р-н); «Похвальная похваліць, то Вэрбная поправіць» (Пінскі р-н); «Нельзя беліць хату, сенаваць кросна: по-

хвалісса зрабіць — не похвалісса знасіць» (Мазырскі р-н; Талстая, 1986).

Рускія тлумачылі назву тыдня тым, што ў цэрквах чытаўся ў гэты дзень акафіст «Похвала Богородице» (Ярмолаў, 1901. С. 108).

***Пахвальная пятніца** — дзень на Пахвальным тыдні. На Піншчыне мылі ўсе дзежкі.

4/22. Васіль Сонечнік. Свяшчэннапакутнік Васіль, прэсвітэр Анкірскі, які быў замучаны за веру ў Хрыста арыянамі 23 чэрвеня 362 г., атрымаў прозвішча Васіля Сонечніка. «Васіль Сонечнік ледзяшы са стрэх здымае» (Ляснічы, 1990). У рускіх: Василий Солнечник, Василий Парник, «Василий Капельник — с крыш каплет» (Кастрамская губ.; Ярмолаў, 1901). Памяць аб ім была перанесена на гэты дзень, каб не адзначаць разам са святам Пятра і Паўла.

***Мезіна субота** — дзень перад Вербніцай (Тураўскі сл., 1984).

***Пахвальная субота** — дзень на Пахвальным тыдні. Не працавалі, святкавалі (Талстая, 1986). У Лельчыцкім раёне ў «Пахвальную суботу і ўвесь тыдзень баяліся грымаць кроснамі, каб не грымеў гром».

5/23. Арына (Ірына). Беларусы-католікі прыкмецілі: «На Арыну (Ірыну) сей капусту ў расадніках (на расаду)» (БГК, 1926; Паўлюкоўскі, 1934).

6/24. Камаедзіца. Язычніцкае свята пакланення мядзведзю, зафіксаванае ў мінулым стагоддзі у Бягомльскім прыходзе Барысаўскага павета. Вось яго апісанне, зробленае адным з карэспандэнтаў П.Шэйна:

«У гэты дзень гатуюць асобную ежу, менавіта: на першую страву — сушаны рэпнік у гонар таго, што мядзведзь харчуецца пераважна раслінным кормам, травамі; на другое падаецца кісель, бо звер любіць авёс; трэцяя страва складаецца з гарохавых камоў, ад якіх і само свята атрымала назву Камаедзіцы.

Пасля абеду ўсе — і старыя, і малыя — кладуцца адпачываць, але не спяць, а час ад часу пераварочваюцца за боку на бок, нібыта мядзведзь у бярозе. Цырымонія працягваецца каля дзвюх гадзін — усё робіцца дзеля таго, каб мядзведзь лёгка падняўся пасля зімовага сну. Потым сяляне ўжо не займаюцца сваімі дзённымі справамі, святкуюць. Паводле павер'я, мядзведзь у гэты дзень абуджаецца ад спячкі. Выходзіць са сваёй бярогі. Вось і сустракаюць яго добра-зчыліва.

Пачатак свята бярэ, без сумнення, ад часоў дахрысціянскіх і служыць верагоднай дакументацыяй таго, што ў дадзенай мясцовасці пакланяліся мядзведзю. Па ўспамінах старажылаў, у гэтым рэгіёне некалі былі магутныя лясы і непраходныя нетры, дзе вадзілася мноства дзікіх звяроў. Мядзведзь, які вылучаўся сваёй сілаю, ростам, наводзіў страх на людзей. Каб задобрыць яго, людзі і прыдумалі звычай ушаноўваць мядзведзя» (Шэйн, 1902).

Гэтыя татэмістычныя вераванні нашых далёкіх продкаў не маглі падвергнуцца хрысціянізацыі і зніклі з прычыны свайго ўянага «панства».

У Эстоніі мядзведзь меў два дні ў годзе: у сярэдзіне зімы (14

студзеня), калі «пераварочваўся на другі бок», і ў «сярэдзіне лета». Таму можна меркаваць, што беларускі цар лясоў «паварочваўся» менавіта блізка да даты вясенняга раўнадзенства. Ля новага года ён мог апынуцца пазней, у хрысціянскі перыяд, пасля прыняцця хрысціянскай рэформы. Вобраз мядзведзя прысутнічае ў фальклоры многіх народаў: на Грамніцах, Масленіцы, веснавым карнавале, Калядах. Б.Рыбакоў у беларускіх Камаедзіцах знаходзіць аналогіі з грэчаскімі «камедыямі». «Мядзведзь» быў зверам Артэміды, адпаведна рускай багіні Лады» (1988. С. 668).

У даследчыкаў (Уласаў, 1993. С. 110; Рыбакоў, 1981. С. 100) не ўзнікае сумненняў адносна культу мядзведзя як сакральнай жывёлы ў сістэме татэмізму, які датуецца палеалітам і мае аналогію з традыцыямі Аўстраліі. Беларуская Камаедзіца справядліва лічыцца сярод даследчыкаў найбольш архаічнай. Акадэмік Б.А.Рыбакоў тлумачыць, што іх дзень мог быць сярэдзінай славянскай Масленіцы (с. 314, 376). У міфалагічных уяўленнях народаў свету і рытуале мядзведзь можа выступаць як бовства (у прыватнасці, якое памірае і адраджаецца), культурны герой, пачынальнік традыцый, продак, родапачынальнік, татэм, дух-ахоўнік, гаспадар ніжняга свету, свяшчэнная і (або) ахвярная жывёла, зааморфны класіфікатар, элемент астральнага кода, увасабленне душы, дарыцель, звярыны двайнік чалавека, памочнік шамана, яго зааморфная іпастась і душа, прэварацень і г.д. (Міфы, 1992. С. 128).

У беларускім фальклоры, як і ў вуснай творчасці многіх народаў, мядзведзь лічыўся царом усіх звяроў, асноўным персанажам казак пра жывёл. Міфалагічны вобраз яго добра апісаны А.Ненадаўцом (1993. С. 243—258).

Благавесны тыдзень — тыдзень, на які прыпадае Благавешчанне. У некаторых рэгіёнах звязаны з забаронамі, што і асноўнае свята Благавешчання. «На Благавесным тыдні не навіваюць красён, не снуюць — мусіць, дзеля гадзюк» (Талстая, 1984. С. 186).

Благавеснік. Дзень перад Благавешчаннем. На Століншчыне кажуць: «Не так бойся Благавешчэння, як бацька яго. Благавеснік — это бацько Благавешчэння». Дзень падрыхтоўкі да свята. «Бабы пякуць пірагі» — накшталт «буськовых лап» (Булгакоўскі, 1890).

7/25. Благавешчанне (Дабравешчанне, Звеставанне). Забаранялася снаваць кросны: «іначай можна «заснаваць дождж» на ўсё лета; будзе хварэць той, хто носіць тканіну з такой асновы» (Нікіфароўскі, 1897. С. 241). Лічылася вялікім святам, святам прылёту бусла, ластаўкі. У Драгічынскім раёне, напрыклад, калі ўпершыню бачылі белую птушку, то клікалі: «Бусько, бусько, на тобі галёпу, а ты мыні дай жыта сторону, на тобі сырпа, дай мыні жыта снопа» (Талстая, 1986). Галёпы — гэта пшанічныя пірагі ў выглядзе бусла, што пяклі і на Гродзеншчыне. Шчасціла нібыта таму, хто ўбачыць першага бусла, які ляціць, а не стаіць. А ў таго, каму трапіць на вока стаячы, нібы будучы балець ногі. На Палессі дзеці сустракалі птушку радаснай песняй:

Бусел, бусел-клекатун,
Узяў бабу за каўтун...

У гэты дзень забаранялася гарадзіць плот, убіваць у зямлю коле, не пачыналі сеў, не выганялі першы раз кароў, не вывозілі гной у поле. Са святам звязана шмат прыкмет. «Дабравешчанне без ластвак — халодная вясна» (БСК, 1939), «Калі пчала не выходзіць з вулля да Дабравешчання, то будзе цёплае, ураджайнае лета, а калі пакажацца раней — то благое, беднае» (Берман, 1873).

Гаспадыня падымалася раней за мужа, каб выканаць абрад «развязвання сахі» (Навагрудскі п.; Крачкоўскі, 1874). У Свіслацкім раёне жанчыны не расчэсвалі валасы, каб «куры расаду не дралі». Пасля абеду ў многіх раёнах Беларусі «гукалі вясну». Спявалі:

У нас сягоння Благавешчанне.
У нас дзевачкі — дарагі тавар,
У нас хлопчыкі — дзяшовы тавар...

(Гомельскі п.; Радчанка, 1888.)

Песні напаміналі пра далёкія часы куплі-продажу нявест і іншыя рэлікты. Моладзь наладжвала гульні, карагоды. У валачобных песнях апавядаецца:

Благавешчанне — араты на ніву,
Араты на ніву, сядун на прызбу.
Гаспадару, слаўны мужу,
Слаўны мужу над мужамі,
Вазьмі, ваша, нову сошку
Да й коніка варанога,
Варанога, маладога.
Едзь жа, ваша, у чыста поле,
У чыста поле заараць
З соллю, з хлебам...

Пра свята ходзіць шмат прымавак: «Да Благавешчання зіму не лай і сані трымай» (Лельчыцкі р-н.; Цітовіч, 1974); «З благавешчанскага цяляці каровы не ждаці» (Барысаўскі п.; Ляцкі, 1898); «На Благавешчанне дзеўка косу не пляце, птушка гнязда не ўе» (Слуцкі п.; Сержпутоўскі, 1930). Асабліва было шмат забарон: «На Дабравешчанне няможна нічога з лесу прыносіць, бо ў доме завядуцца гадзіны, чарвякі і інш.» (Шукевіч, 1910), «У гэты дзень не садзяць на яйкі гусей — іначай будуць калекі» (Булгакоўскі, 1890).

У некаторых раёнах на Дабравешчанне «гукалі вясну». Дзяўчаты збіраліся ля гумнаў і лазняў, забіраліся нават на стрэхі і спявалі вяснянкі, што заканчваліся выклікам «Гу!». Разводзілі невялікія кастры, вадзілі вакол іх «танкі». У Гомельскім павеце зафіксавана бытаванне старадаўняй песні, у якой адлюстраваны звычай выкрадання і куплі нявест:

А ў нас сёгодні Благавешчаньня! Гу!
Руднецкія дзевачкі, прайдзіця к нам. Гу!
А ў нас хлопчыкі — дзяшовы тавар. Гу!
Па дзевяць на шэляг, дзесяты паддачы! Гу!

Рудненскія хлопчыкі, прайдзіце к нам. Гу!
А ў нас дзевачкі дарагі тавар. Гу!
Па сто рублёў каса, па тысячы краса. Гу!..

(Рудня — вуліца сяла Юркавічы Гомельскага павета; Раманаў, 1912.)

На паўднёвым усходзе Беларусі на веснавое свята прымяркоўвалі правядзенне старадаўняга абраду **«ваджэння і пахавання стра-лы»** з выхадам у азімае жыта.

Змест народнай традыцыі святкавання Благавешчання не выяўляе сэнсу царкоўнага свята Дабравешчання Прасвятой Багародзіцы, якая ў той дзень пачула ад Анёла: «Не бойся, Марыя, бо атрымала мілату ад Бога. І вось ты зачнеш ва ўлонні і народзіш Сына, і дасі Яму імя: Ісус». Свята ўпершыню пачалі адзначаць у IV стагоддзі нашай эры ў Канстанцінополі.

У Югаславіі, Балгарыі гэты дзень па царкоўным календары ў католікаў, праваслаўных і славян-мусульман прысвечаны Дзеве Марыі, а па народным календары — барацьбе са змеямі. Разнастайнасць адлюстравана і ў назвах: Благовести — у сербаў, чарнагорцаў; Благовец — у македонцаў; Blagovest, Blagovijest, Svetica, Sadovnica, Marcenica — у харватаў; Marijino oznamjenje — у славенцаў; Благовец, Благовещение, Благошене — у балгар. (КЗ, 1977. С. 254, 283). Румыны параўноўваюць свята Blagovestenie (Bunavestire) з Пасхай і лічаць, што пачынаюць «развязвацца птушыныя языкі» (с. 302).

Слушнай падаецца думка У.Уласава (1993. С. 111) аб магчымым свяце змяі (25 сак. па с. ст.) у славян, што выходзіць з палеаліту. Звычай беларусаў на Звеставанне даюць нямала забаронаў адносна капання зямлі і ўспамінанняў пра змеяў (Васілевіч, 1998. С.412). Прычыны абагаўлення вужоў і гадзюк даследаваў А. Ненадавец (1996). Рускі даследчык В. Уласаў выказвае меркаванне, што з палеаліту бярэ пачатак свята Лады (першых родаў пасля купальскіх ініцыяцый), свята нябеснага агню, з мезаліту — свята Маці — сырой зямлі (яе «род»). Заўважаюцца таксама ў традыцыях 25 сакавіка народаў Еўропы даўнія сляды памінавання продкаў (с. 114, 127).

8/26. Благуста. Наступны дзень за Благавешчаннем. На Кобрыншчыне гавораць: «На Благуста сій капусту» (Талстая, 1986).

***Засеўкі.** Звычайна пачыналі на Храшчатым тыдні або пасля Благавешчання. Селянін адзяваўся ў чыстае, браў з сабой грамнічную свечку, «храсты», асвечаную галінку вярбы, яйкі... Абходзіў тры разы каня з сахою, даваў ахвяру зямлі, духу нівы (костачкі ад рытуальнай ежы, яйкі, «храсты»), ставіў галінку вярбы, свечку і араў. Сеялі ў суботу або нядзелю «ў поўню», каб былі каласы поўнымі (Кобрынскі п.; Крачкоўскі, 1897).

У Румыніі звычай «парнірзя плугулугі» (pornirea plugului) — падрыхтоўка плуга да працы — праводзіўся на другі ці трэці дзень пасля Саракоў (КЗ, 1977. С. 301).

У Гомельскім павеце раілі: «Пшаніцу лепш сеяць у тры тэрміны: раннюю — да Юр'я, сярэдняю — калі ў жыта высыплецца

колас, і познюю — адначасова з грэчкай. Грэчку ж лепш сеяць за два тыдні да Купалы» (Раманаў, 1912).

У гонар таго, што асноўныя работы пачыналіся ў селяніна не ў хаце, а на двары і менш прыходзілася карыстацца асвятленнем, выконвалі абрад **«жаніцба коміна»** («Ек засеўкі — будучь топіць, варыць, а до коміна вяжучь хмель да сухімі зернятамі насыпаюць» (Тураўскі сл., 1982).

9/27. Матрона. Пакутніца Матрона Салунская (III—IV) вядома па прымаўцы ў раёнах Заходняй Беларусі: «На Матрону шчупак хвастом лёд прабівае» (Паўлюкоўскі, 1934).

***Вербніца (Вербіца, Вербіч, Вярба, Вербная нядзеля)** — нядзеля перад Вялікаднем. Пачатак **Вербнага тыдня**. У царкве ў суботу асвятчалі галінкі маладой вярбы, адзін аднаго сцябалі імі, прыгаворваючы: «Вярба б'е, не я б'ю, за тыдзень — Вялікдзень. Будзь здаровы, як вада, будзь багаты, як зямля!» У Веліжскім павеце гаварылі: «Вярба хрэс! Сякі да слёз, ні я сяку — вярба б'ець; трэці раз на здароўя!» (Шлюбскі, 1927). Ва ўсходнеславянскіх народаў прыгаворы былі падобныя, з нязначным вар'іраваннем. У некаторых мясцінах пасля асвятчэння галінак з'ядалі адну ці дзевяць пупышак вярбы (ягадныя зарняты ядлоўцу), «каб не балелі зубы і не было ліхаманкі» (Булгакоўскі, 1890). Галінкі тыя захоўвалі. Пашаптаўшы замову, вярбою гналі першы раз кароў на пашу. «Верба святая — нова лята, верба пасвіці ў поле гнала». На Тураўшчыне казалі: «Вербіч не пройшоў, то кожуха не кедай. Прыдзе Вербіч — кожуха торбіч» (Тураўскі сл., 1982). У Крупскім раёне гавораць: «Святая Вербніца сошкі правіць» (Грынблат, 1967).

Адзначанне хрысціянскай Вербнай нядзелі мае з народнымі традыцыямі большыя сувязі, чым іншыя святы. Як народная, так і царкоўная традыцыі маюць адзін асноўны сімвал — вярбу.

Згодна з біблейскай гісторыяй, пасля таго як Ісус Хрыстос уваскрэс з мёртвых у суботу Лазара, Вяртавальнік у наступны дзень як Месія (абяцаны Старым Запаветам) уязджае на осліку ў Іерусалім. Напярэдадні іўдзейскай Пасхі ў горадзе было шмат людзей, з усёй Палесціны, якія жадалі ўбачыць Памазаніка Богага, які здзіўляў сваёй мудрасцю, прароцтвамі і чудамі.

Па даўняй традыцыі радасны і ўсхваляваны народ усцілаў дарогу Ісусу маладымі пальмавымі галінкамі.

«Пераходнае» хрысціянскае свята Уваход Гасподні ў Іерусалім (за тыдзень да Вялікадня) лічыцца вялікім «дванадзесатым» святам (з ліку дванаццаці). На нашых землях, дзе не раслі пальмы, з'явіўся (ці існаваў?) падобны звычай, які звязаны з галінкамі вярбы, якая адна з першых распускаецца пасля зімовага сну. Вядомы выпадкі асвятчэння ў царкве і галінак лазы ці ядлоўцу. Лічылася, што ў гэты дзень з лазы выганяецца «нячысты дух».

У Францыі маецца некалькі назваў Пальмавага тыдня (Dimanche des Rameaux): Квітнеючая Пасха, Пасха з самшытам, Нядзеля асаньы, на якіх асвятчаюцца галінкі самшыту, пальмы, размарыну, лаўру. Афійскай назва ў Італіі — «Пальмавая нядзеля», а ў народзе часцей называюць «Днём аліў», там таксама існуе звычай злёгка біць адзін аднаго рытуальнымі асвечанымі галінкамі.

Польскія даследчыкі знаходзяць у Вербнай нядзелі (Kwietnia, Biała, Palmowa niedzela), якая цесна звязана з царкоўным рытуалам, элементы язычніцкай магіі (урадлівасці, абэргу і інш.), бытавыя сцэнкі (КЗ, 1977. С. 208). Гэтая пара ў палякаў прадстаўлена багацей, чым ва ўсходніх славян. «W Niedziele, kwietną dzień jasny — jest to dla lata znak kraśny» (У Нядзелю красавіцкую ясна — то знак для лета красны) (Ярмолаў, 1901. С. 109).

У Балгарыі Лазараўскія гульні дзяўчат завяршаліся ў Вербную нядзелю абрадам кумлення, які ў нас бывае пазней.

***Каталіцкая Пасха, Вялікдзень** у католікаў. Бывае раней праваслаўнай. На Шуміліншчыне гавораць: на каталіцкую Пасху і ў суботу перад ёю нельга садзіць бульбу, бо завядуцца чэрві.

Як справядліва заўважыў фалькларыст А.Ліс (1998), «адметная з'ява ў валацобных песнях — момант пераадолення канфесійнага падзелу беларускага этнасу: у сюжэце «працоўны каляндар» у залежнасці ад асяроддзя бытавання аднолькава функцыяніруюць вобразы апосталаў-святаяў праваслаўнага і каталіцкага сінкліту» (с. 54). Пагаджаючыся з гэтым, мы часцей робім апісанні праваслаўных і каталіцкіх святаяў у агульных артыкулах.

Пачатак ***Белага (Страснага, Вялікага) тыдня.**

***Чысты панядзелак.** Бялілі і мылі хаты. Існавала такая прыкмета: як ззялю закуе за 12 дзён да Юр'я (6 мая) на «голы» лес, то не чакай ураджая; будзе хварэць жывёла (Раманаў, 1912; Цэбрыкаў, 1862). У веруючых асабліва строгі пост, які рыхтуе да сустрэчы Светлага Хрыстова Уваскрэсення. «Страсці» — гэта пакуты Ісуса, які перанёс распяцце на крыжы за грахі чалавечыя.

У Скандынавіі, як і ў іншых краінах, у абрадах таксама прысутнічала асвятчоная вярба, якой выганялі, напрыклад, кароў. Дні ўсяго тыдня мелі свае назвы: Блакітны панядзелак, Белы аўторак, Чорная (попельная) серада, Вялікі (Чысты) чацвер, Доўгая (Страсная) пятніца, Вясёлая субота, Чырвоная (Вялікая) нядзеля (КЗ, 1977. С. 115).

14/1. Прабуджэнне дамавіка. Паўсюдна вядома выслоўе: «Ап-рэль — нікаму не вер», якое карэспандэнтамі этнографа Ю.Крачкоўскага (1874) тлумачылася тым, што нібы ў гэты дзень прабуджаўся дамавік і неабходна было хлусіць, каб заблытаць яго. У народным календары гэта рэдкі факт анімістычных вераванняў продкаў, сляды якіх засталіся ў сучаснасці.

Мар'я. У памяці людзей прападобная Марыя Егіпецкая (пам. у 522 г.) звязана з разводдзямі, за якімі яна прыходзіла, пасля чаго з'яўлялася надзея на вялікую траву. Калі ў ясную ноч прыбывала вада, то лічылася, што суха будзе ў жніво на хлебнай ніве (Ляснічы, 1990).

***Чысты аўторак.** На Случчыне сцвярджалі: «У Чысты панядзелак і аўторак не можна ў хаце трымаць чаго-небудзь нечыстага, бо на людзей і на гавядо нападуць паршы» (Сержпутоўскі, 1930).

15/2. Палікарп. Дзень хрысціянскага пакутніка Палікарпа (IV ст.) асацыіруецца з голадам, бо раней да гэтага часу адсяваліся, і, часцей, апошнім зернем. «На Палікарпа пачатак бясхлебіцы», — гавораць у народзе (Паўлюкоўскі, 1934).

***Дравяная страсць** – серада на Страсным (Белым) тыдні. Мы-юць у хаце ўсё драўлянае (Талстая, 1986). Пярэдадзень Чыстага чацвярга вызначаецца наступным звычай: «Кладуць пад страху хлеб, соль і мыла. З гэтым хлебам (на Юр’я) выганяюць скаціну, соль дапамагае ад сурокаў, а мылам у чацвер да сонца мыюцца ў лазні, каб быць чыстымі цэлы год» (Раманаў, 1912).

16/3. Мікіта. На Мсціслаўшчыне гавораць: «На Мікіту няма ні зімы, ні лета». У ішніх раёнах вядома: «Калі на Мікіту крыгаход, то няма ні клёву, ні лову рыбаловам» (Ляснічы, 1990). У царкоўным календары – дзень прападобнага Мікіты, спавядальніка (824).

***Чысты (Дравесны, Жыльны, Вялікі) чацвер (Жыльнік)** – чацвер на Вербным тыдні. Хадзілі мыцца ў лазню, на «бягучую ваду», на расу, каб не было на целе хвароб, клопоў у хаце: «Чысты чацвер вулкі чысце, дваркі мяце, слядкі кладзе... к святому Вялічку». У хаце ўжо ўсё было памыта, бо, як лічаць на Свіслаччыне, у гэты дзень нельга мыць – «зальеш Хрысту вочы». Варылі вячэру (нават з дванаццаці страў), у некаторых раёнах не елі – «жыльнікавалі» да Вялікадня. У Смаленскай губерні заклікалі на вячэру «мароза»:

Мароз, мароз,
Ідзі кісель ісць!
Ня бей наш авёс.
Вясна-красна
Каля рэчышкі ішла,
К нам прышла,
Лета прынісла.

(Дабравольскі, 1914.)

Там жа, сядячы на палок у лазні, гаварылі: «Хрышчыны на палок, нехрышчыны – з палка», выходзячы, пакідалі лазніку вядро вады і венік.

Дзень звязаны з мыццём. Нельга было толькі чысціць коміны, бо «Пану Езусу ў вочкі сажы натрусіць» (Федароўскі, 1897). Трэба абмятаць сваё семішча, «каб гадаў не было» (Хойніцкі р-н.; Талсты, 1978), вымятаюць падлогу голым, «каб у хаце не было блох» (Раманаў, 1912). Звычай з вадою, мыццём – галоўныя ў свяце не толькі ў беларусаў.

Аралі і сеялі: «Чысты чацвер ячмень засяваець»; «Вялікі чвартак – гаспадар ідзець у поле з сівым канёчкам ды і з плужочкам, пачынаець поле араць яравое». У гэты дзень садзілі капусту, каб расла чыстай. Прыкмячалі: як на Чысты чацвер добрае надвор’е, то і на Ушэсце, і на Вялікдзень будзе такое ж.

У Лельчыцкім раёне праводзілі абрад «**мыцця хлебнай дзежкі**», яе мыццё зафіксавана і ў іншых раёнах Беларусі (Васілевіч, 1998). Каля хаты рабілі «аганец» (касцёр) са смецця, падмеццанага ў хаце і вакол яе. Дзежку ля «аганьца» мылі. Затым аблівалі выкарыстанай вадою хату. Раніцай пралі леваю рукой «чацвярговыя ніткі». Потым сатканым з іх палатном перавязвалі раны, лячылі розныя хваробы на целе. Наглядалі за надвор’ем: дождж у той дзень абяцаў малако

(Шэйн, 1902). Каб было добрае малако, бралі ваду перад усходам сонца ў месцах зліцця двух ручаёў і мылі вымя і саскі; а каб была густой смятана — з трох чужых палёў прыносілі па тры камяні і парылі імі малочны посуд (Віцебскі павет; Іваноў, 1910).

Песень не спявалі, бо працягваўся пост. Але ў Лельчыцкім раёне намі зафіксавана балада рэлігійнага зместу, што выконвалася ў гэты дзень. Зачын яе распавядае аб граху жанчыны:

У Чысты чэпвер повечэраў,
Пойшоў Хрыстос по беседах.
Ішоў Хрыстос дорогою,
Сустрэў дзеўку з водою.
— Дай мне, дзеўка, воду піці;
Смаглы вусны промочыці.
— Не дам, пане, воды піці;
Бо моя вода не чыстая.
Із горы песку пасыпано,
Кленового ліста налістано.
Сама, дзеўка, не чыстая,
Усю воду знечысціла.
Дзеўець сыноў породзіла,
Да й ніводнаго не хрысціла...

Заканчваецца балада пакараннем грэшнай, якое выконваюць яе сыны.

Звяртае на сябе ўвагу адноснае багацце язычніцкай традыцыі ў дзень Чыстага чацвярга, які звязаны з рухомым царкоўным календаром. Міжволі ўзнікае думка аб існаванні ў дахрысціянскі перыяд нейкага невядомага нам язычніцкага святкавання, якое ў народнай традыцыі злілося з царкоўным.

Д.Зяленін выказаў думку, што гэты дзень быў раней звязаны з Новым годам, які пачынаўся ў сакавіку (1916. С. 391).

Вялікі чацвер — гэта ўспамін аб Тайнай вячэры, калі праследуемы Хрыстос апошні раз вольна сустракаецца са сваімі дванаццаццю вучнямі перад здрадай аднаго з іх — Іуды. Іуда Іскарыёт пасля вячэры ў садзе здрадніцкім пацалункам указаў на Ісуса, якога тут жа схапілі стражнікі. Царква ў сваіх песнапеланнях і іншых дзеях смуткуе і спачувае Вялікаму Пакутніку і Выратавальніку.

***Чырвоная (Вялікая, Велікодная, Пакутная) пятніца.** Рыхтаваліся да вялікага свята. «Пасцілі шчодрым поста́м, толькі сыту з мёду пілі» (Лельчыцкі р-н). На Смаленшчыне і ў іншых раёнах Беларусі сеялі гарох, каб добра ўрадзіў (Дабравольскі, 1914), а пасевы збожжа «не баяцца ні ветру, ні дажджу, ні граду» (Нікіфароўскі, 1897).

Згодна з Бібліяй, гэта дзень, калі быў раскрыжаваны на Галгофе Ісус.

***Чырвоная (Велікодная, Красная, Вялікая) субота (Таўкушчы дзень)**— апошні дзень перад Вялікаднем. Пяклі пірагі, фарбавалі яйкі цыбульнікам ці васковымі жамерынамі (васкадавам). На Магдэбуржчыне фарбавалі ў чырвоны колер, але калі хто-небудзь з род-

ных паміраў у годзе, дык у чорны ці які іншы. Хадзілі на могількі прыбіраць.

«У Вялікую суботу ўночы дванаццаць сялянскіх дзяўчат надзяваюць белыя кашулі, бяруць саху і праводзяць ёю баразну вакол усяго сяла з малітваю: «Да ўваскрэсне Бог». Гэтым, паводле павер'я сялян, адыдзе ўсё нядобрае на цэлы год» (Шэйн, 1902). Палілі кастры. Усю ноч у хатах гарэла святло. Чырвоная субота — напамінак аб знаходжанні Выратавальніка з целам ў дамавіне і адыходзе яго душы.

***Вялікдзень (Вялігдзень, Вялікадзень, Вялічка, Пасха, Паска, Хрыстос)** — вялікае гадавое веснавое свята, карані якога вядуць у глыбокую старажытнасць. Ём некалі адкрываўся новы каляндарны год. Пазней царква замацавала яго ў сваім «рухомым» пасхальным календары. Свята пачыналася «ўсяночнай». З Чырвонай суботы на нядзелю многія не спалі, на вуліцах гарэлі кастры, чулася стральба, некаторыя шукалі папараць-кветку, у царкве свяцілі пафарбаваныя яйкі, пірагі, мак, хрэн, мяса і інш. Раніцай хадзілі глядзець «гульнію» сонца, пафарбаванымі яйкамі гулялі «ў біткі», качалі іх, гушчаліся на арэях, вадзілі карагоды.

Умываліся вадой з чырвоным яйкам. Елі толькі свянцонае. Лічылася, што смерць у святы дзень, нават для цяжкага грэшніка, святая; атрымліваюць дараванне грахоў. «Ад Вялікадня да Узнясення Ісус Хрыстос ходзіць па зямлі ў вобразе жабрака, і таму ў гэты час трэба абавязкова даваць міласціню» (Дабравольскі, 1914).

Каляндарныя валачобныя песні — характэрная адметнасць беларусаў. Нічога падобнага ў славянскім фальклору няма. У адной з песень, што выконваліся на Вялікдзень, гаварылася:

Старым і малым яечкі качаць,
Яечкі качаць, святцаў праважаць.
А гэта святца адзін разочак у гадоцак...

А таксама:

Святое Вялічка ды гуляць вяліць
Малым дзеткам з красным яечкам,
Старым мужам — мужжываннейка,
Старым бабкам — пагуканнейка,
Маладым малайцам — паляваннейка,
Маладым паненкам — пагуляннейка...

Лічылася, што на Вялікдзень пачынае кукаваць зязюля.

На Случчыне дзяўчаты скакалі цераз сані. «Каторая, пераскакаваючы, упадзе, тая застанеца старою дзеўкаю дзеваваць» (Сержпутоўскі, 1930). У некаторых раёнах Гомельскай вобласці «вадзілі стралу».

У народных вышыўках Вясна-Вяснянка звычайна адлюстроўваецца ў выглядзе дзяўчыны з вянком на галаве, кветкамі ў руках (Кацар, 1996. С. 83—86).

Адным з яркіх сімвалаў Вялікадня стала яйцо, традыцыя фарба-

вання якога пачалася амаль адразу пасля Уваскрэсення Хрыстова. Марыя Магдаліна, сведка вялікай падзеі сустрэчы ў Светлую нядзелю Ісуса на трэці дзень пасля крыжавання, прыбегла да імператара Тыберыя ў Рым з чырвоным яйцом і словамі: «Хрыстос уваскрэс!» Чырвоны колер — знак Божых пакут дзеля людзей.

Але яйцо на хрысціянскую Пасху з'явілася не на пустым месцы і не выпадкава, бо існавала яшчэ глыбейшая язычніцкая традыцыя. У старажытных міфах народаў свету птушынае веснавое яйцо ўяўлялася як мікракосм, у якім адлюстроўваўся Сусвет. Падобнае фарбаванне сустракалася яшчэ ў старажытным Кітаі і Егіпце, адкуль, як лічаць вучоныя, традыцыя распаўсюдзілася па ўсёй Еўропе.

Традыцыя Пасхі таксама мае больш глыбокія карані. Яна ўсталявалася яшчэ раней за самае вялікае хрысціянскае свята. Афіцыйна адзначанне царкоўнага святавання пачалося з 525 года, калі на Першым Усяленскім царкоўным саборы ў Нікеі было вырашана ўстанавіць Пасху ў першую нядзелю пасля вясенняга раўнадзенства (22 сакавіка) і поўні пры ўмове, што яна ніколі ўжо не будзе супадаць з іўдзейскай, як было дагэтуль.

Слова «пасха» ў перакладзе са старажытнаўрэйскай мовы («песах») азначае «праходжанне побач», «літасць». Паходжанне значэння слова тлумачаць наступным чынам. У некаторых краінах Блізкага Усходу дахрысціянскага перыяду існаваў культ багоў, адны з якіх паміралі, а іншыя з прыходам вясны адраджаліся. Да гэтага часу неабходна было заплаціць падаткі, ахвяраваць багам жывёліну і пазначыць уваход у жыллё яе крывёю. Збіральнікі падаткаў такія хаты пакідалі ў літасці, праходзілі міма. Пазней да ахвяравальных знакаў, пасхальнай (велікоднай) сімволікі далучылася і фарбаванне яйка.

У многіх краінах яйка таксама займае адно з важнейшых месцаў у народных рытуалах. Так, у Францыі яно і падарунак, і аб'ект рытуальнай стравы, і сродак гульні. Як і ў нас, там гулялі ў біткі, каталі з нахіленай плоскасці і нават кідаліся адзін у аднаго крутымі яйкамі. У Англіі Пасху называюць Easter, што паходзіць ад імені багіні ранішняй зоркі і вясны Eostre, якая шануецца англасаксамі (1977. С.42,96), у немцаў — Ostern, Parken (на ніжнянямецкім дыялекце), у чэхаў і славакаў — Velikonocce, у палякаў — Wielkanoc.

Французскія і нямецкія прымаўкі гавораць: калі Пасхальны тыдзень дажджлівы, то лета будзе сухое, французы ў такім выпадку чакаюць добрага ўраджаю хлеба, а немцы — наадварот (Ярмолаў, 1901. С. 197).

Даследаванні веснавой традыцыі Беларусі, як і краін замежнай Еўропы, паказваюць, што Вялікдзень мае яшчэ дахрысціянскую аснову як земляробчае свята, у якім адно памірае, а другое нараджаецца. Нават у гульнях з катаннем яек даследчыкі знаходзяць магільныя рысы. Яйка, якое сімвалізуе нараджэнне новага жыцця, сутыкаючыся з зямлёю, павінна было прабудзіць яе ад зімовага сну, апладніць (Сакалова, 1979. С. 113).

***Працяг Велікоднага тыдня.** У царкоўным календары — гэта Светлая седміца. У панядзелак і аўторак свята працягваецца. У боль-

шасці раёнаў Беларусі хадзілі валачобнікі. Спявалі песні гаспадару і гаспадыні, дзяўчыне, хлопцу, бабцы. У адной з іх апавядаецца:

Першы дзень пірагі маюць (*нядзея*),
А сярэдні дзень пагуляюць (*панядзелак*),
А паследні дзень выпраўляюць (*аўторак*).

У асобных валачобных песнях у паэтычнай форме паказваецца ўвесь земляробчы календар селяніна, які пачынаецца Вялікаднем, які і неабходна лічыць пачаткам года, Новым годам:

...Першага свята — святаго Вялікдзень,
Свята Вялікдзень з красным яечкам,
Другога свята — свята Юр'я,
Трэцяга свята — свята Міколу...

3 Новым годам і калядаваннем звязваецца валачобніцтва і праз лялечную скрыню «Ягорый», што насілі некаторыя гурты. Адметны беларускі звычай узнік пад уздзеяннем батлейкі.

У першы і другі дзень моладзь на ўсходнеславянскіх землях аблівалася вадою. У 1721 годзе Пётр I сваім указам забараніў гэты звычай у Расіі.

Рускі даследчык У.Проп заўважаў, што «ў беларусаў калядаванне з Раства было перанесена на Пасху. Гэта перасунуты абрад, другое мясцовае беларускае ўтварэнне (1963. С. 53). Але лепш было сказаць не «перанесена» і «перасунута», а ва ўсякім выпадку створана па аналогіі (калядаванне засталася на месцы). Не выключаецца і тое, што валачобна-вясеннія віншавальныя абрады маглі існаваць (што верагодней) яшчэ ў дахрысціянскі перыяд. Справядліва зазначыла Л.Салавей, што неабходна разглядаць «валачобныя песні як навагоднія велічальна-віншавальныя, ідэнтычныя з каляднымі (шчадроўкамі) па накіраванасці і функцыі» (Валачобныя песні. С. 7). Таксама можна пагадзіцца з думкай Я.Карскага аб тым, што «гэта выключная прыналежнасць беларусаў... Валачобных песень няма нават у маларосаў: з іншых славян маецца падобнае ў сербаў» (1916. С. 147). Другая частка выказвання, на наш погляд, патрабуе дапаўнення.

У некаторых краінах замежнай Еўропы таксама выконваліся песні віншавальнага рэлігійнага зместу. У Францыі ў Пасхальную нядзелю дзеці і моладзь звычайна абходзілі вёску з песнямі, падобнымі на калядныя, і збіралі яйца, каўбасу, сала (КЗ, 1977. С. 42). Падобнасць з нашымі песнямі наглядаецца ў народаў Пірэнейскага паўвострава. У Каталоніі дзеці спявалі «радасці» (*goigs*), якія заканчваюцца словамі: «Пакладзіце яе у карзіну, бо «сем радасцяў» закончаны, і кавалак сала, і свіннай каўбасы багата», калі ж гаспадары не задавальняюць падарункамі, то ім могуць праспяваць: «Гэтаму блаславеннаму дому не жадаю зла; тры дні хварэць жыватом і пяць дзён зубамі» (с. 64).

У Польшчы быў звычай у Велікодную нядзелю і панядзелак «хадзіць па валачэбным». Ва ўсходніх раёнах, як і ў суседніх бела-

рускіх, валачобнікі насілі на жэрдцы ляльку і спявалі дзяўчыне «Сіе́нка, ма́фа коно́ріелка...», а нежанатаму хлопцу «Ву́жны овіе́с». У Варміі і на Мазурах хадзілі «выкупнікі» (wykupnik) з галінкай вярбы ці ядлоўцу, спявалі песні з пажаданнямі (с. 211—212). У Лазаравую суботу і Вербную нядзелю ў Сербіі і Македоніі хадзілі «лазарыцы» — групы дзяўчат, — як і каляднікі, сярод якіх быў «лазар» і «лазарніца», што выконвалі рытуальны танец з шаблямі (с. 255). «Лазараванне» вядома і ў Балгарыі, дзе гэты «калядны» звычай выконвалі ў хатах і полі дзяўчаты («лазаравы булкі») у абрадавым «вясельным» убранні. Лазаравы гульні, акрамя агульнай трапезы, уключалі і звычай кумавання (кумичене) (с. 284—285). Падобнае з валачобным абрадам можна знайсці і ў іншых народаў у розныя календарныя перыяды. Так, дзяўчынкі-чэшкі на Каралеўскую нядзелю (пасля дня Святога Духа перад Тройцай), прыбраныя каралеўнамі (kralovnicky), хадзілі з дрэўцам «маем» і спявалі карагодныя песні, як і пры пасхальным абрадзе пасля «вынасу марэны» (с. 234).

21/8. Руф (Рухлы) — прысвятак, у беларусаў Смаленшчыны лічыўся апошнім днём зімы. Руф рушыць снягі, зіму. «Пуд снег пудзіць, а Рухлы атусюць парушыць — і з гор, і з лясоў, і з раўкоў» (Дабравольскі, 1894). Назва прысвятка паходзіць ад прападобнага Руфа, пустэльніка Пячэрскага (XIV ст.).

Радзівонаў дзень — пачатак палявых работ на поўначы Беларусі (Ляснічы, 1990). У праваслаўным месячаслове — апостал Ірадзіён, родзіч апостала Паўла (I ст.).

Пачатак ***Праводнага (Вархушына, Мёртвага) тыдня (Провады, Градавая серада)**. Серада пасля Вялікадня. У Драгічынскім раёне пасля работы вечарам зіму «ганілі»; на Піншчыне кідалі шкарлупінне з яек на ваду і спявалі: «Ідзі, зіма, бо ты нам хліб выела»; кідалі чырвоныя яйкі або камяні на поўнач, на вароты са словамі: «Пошла, зіма, до Кіева, а нам лето покинула» (Талстая, 1986).

Лічылася, што ў Градавую сераду, каб град не пабіў палі, трэба было абыходзіць іх з грамнічнаю свечкаю і пасціцца (Нікіфароўскі, 1897).

Юры (Ежы): «Як настане юр'ева раса — не патрэбна коням аўса» (Сахараў, 1937).

Ва Усходняй Еўропе да святога Юрыя (Георгія) прымяркоўваліся святкаванні пастухоў. У Англіі, напрыклад, яны былі звязаны не з жывёлагадоўляй, а з Георгіем Воінам. У сярэднія стагоддзі святы быў нават сімвалам Англіі. У 1222 годзе Оксфардскай радай свята было аб'яўлена грамадскім і праіснавала да XIX стагоддзя. Найбольш ранні дакумент у Італіі, дзе сан-Джоржа названы днём Воіна, адносіцца да 1276 г. Ад пастухоўскага святкавання цяпер засталася мала слядоў.

У фінаў, як і ў беларусаў, Юрый (Yrjo, Jurki) лічыцца апекуном жывёлы і ваўкоў. Нават існаваў абрад «загаворвання пасці воўка». У Аўстрыі існавала гульня ў «Зялёнага Георга», якога вадзілі па хатах і заканчвалі яго смерцю і пахаваннем (КЗ, 1977. С. 25—26, 130, 171).

Нямала падобнага ў звычаях і нават прымаўках палякаў на дзень Ежы, апекуна аратаяў і пастухоў. «Do Świętego Jerzego powinno stać paszy u każdego» — Да святога Ежэга павінна хапіць корму ў кожнага (Ярмолаў, 1901. С. 225).

Багатыя традыцыі святкавання Юр'ева дня ў народаў Югаславіі. У назвах яго праяўляецца як язычніцкая, так і хрысціянская аснова. Сточна слава, Сточни Велигдан — у сербаў, чарнагорцаў; Гургов ден, Гергев ден — у македонцаў; sv. Jurja, Jurjevo, Pastirski svetac — у славенцаў. У югаслаўскіх даследчыкаў няма адзінства і ў поглядзе на паходжанне старадаўніх абрадаў. Паралелі праводзяцца з рымскімі Паліліямі, культамі язычніцкіх багоў Лады, Ярылы, а таксама — дэмана ці боства лесу. Прызнаецца, што многія язычніцкія абрады ўвайшлі ў рытуал хрысціянскага свята (КЗ, 1977. С. 261—262).

Албанцы, сярод якіх 70% мусульман, пачынаюць новы год не 1 студзеня, а з дня Георгія (Shen — Gjergii або Shngjergii).

У народаў Югаславіі існавалі абрады выклікання дажджу, якія праводзілі ў час засухі ад Юр'ева да Пятрова дня. Так званы дадольскі абрад, што вядомы іншым народам Еўропы, уключаў наступныя элементы: шэсце з упрыгожанай зелянінаю голай дзяўчынай «дадолы» («перперуны» і інш.), абліванне ўсіх удзельнікаў вадой, выкананне песень-заклічак аб дажджы ў суправаджэнні танца дадолы і калектыўная трапеза. Югаслаўскія даследчыкі звязваюць даўні звычай з культам Перуна (КЗ, 1978. С. 201).

У Югаславіі ў час падзяжу жывёл былі вядомы звычаі «выловка богомолля», у якіх галоўную ролю выконваў элемент здабывання жывога агню (жыва ватра) (КЗ, 1978. С. 206).

Да свята жывёл прымыкае вясенняя гульня ў Тура, якая запісана ў трох варыянтах у вёсках Бельскага павета (канец XIX ст.). Карагодная гульня адлюстроўвае наяўнасць загадкавай істоты, у якой было шмат жонак, якіх неабходна лавіць. Выкраданне жонак — гэта рудымент далёкай даўніны. Па сведчаннях міфалага А.Афанасьева (1869. С. 660—695), Турыцы былі шырока вядомы славянам: у Галіцыі іх святкавалі ў пачатку траўня ці на Зялёным тыдні, у чэхав першае траўня вядома як Кароўе свята, паўднёвыя славяне адначалі Турыцы на Масленіцу, заходнія — каля Тройцы. Б.Рыбакоў у гульнях і танцах пра быка, у радзіміцкіх падвесках з галавой быка і сямю дзявочымі фігуркамі знаходзіць адлюстраванне старажытнага славянскага абраду «турыцы», якія падобны да грэчаскіх таўракатапсій (1988. С. 665—666). Этнограф М.Сумцоў (1887) разглядае Тура як паэтычнага і рытуальнага персанажа, а А.Афанасьеў, П.Галубоўскі, А.Фамініцын слухна даводзяць, што загадкавая істота можа быць мясцовым язычніцкім боствам, якое ўпадаблялася Перуну, Ярыле. (Больш падрабязна гл.: Лозка, 1996. С. 38—40; 1997. С. 142—146.) Акрамя таго, А.Фамініцын у грунтоўным даследаванні сцвярджае, што Тур з'яўляецца бліскім Ярыле боствам, іх раздзяляюць «розныя найменні або эпітэты аднаго, менавіта сонечнага, бога... падобнага па характару свайму са старажытнагрэчаскім Дыянісам, роднасным яму Прыапам, са старажытнаіталійскімі Марсам і Ліберам» (1884. С. 261—262).

Даследчыкі (Уласаў, 1993) выказваюць думку, што дні 22—24 красавіка (па с.ст.) маглі быць святам, якое ўключала абрады многіх культаў. У ім злучыліся культы змяі і матрыярхальны (святая Рожаніц, што ідзе з верхняга палеаліту). У палеаліце зарадзілася і асноўнае свята агню, хатняга, «круглага». Наступнае развіццё традыцыі прыводзіць да спалучэння змяі і Вялеса (у «асноўным міфе» апошні мае выгляд змяі); ганаравання гэтага апекуна звяроў і жывёл (воўчае свята ў мезаліце). Ён пазней быў заменены на Юр'я—Георгія. У гэты каляндарны комплекс у неаліце дадаецца галоўнае славянскае земляробчае свята «залатога плуга, ярма і сякеры», дзень грамавержца, які звязаны з Вялесам (богам жывёл).

(Гл. таксама 6 траўня.)

Войцах (Войцех). Па сведчанні польскага этнографа і збіральніка беларускага фальклору, сяляне ў гэты дзень прыносілі на поле пірог і качалі яго са словамі: «Божа, дай такі каласочак, як той піражочак» (Федароўскі, 1968). Таксама вядома прыказка, што зафіксаваў С.Сахараў сярод беларусаў Латвіі: «Святы Вайцеху выпусціў жаўранка з меху» (Сахараў, 1940).

Палякі ў гэты дзень упершыню выганяюць на пашу жывёлу, аглядаюць палі і заўважаюць, што «тая пшаніца звычайна бывае ўраджайнай, якая да свята Войцеха перапёлку перараствае» (КЗ, 1977. С. 214); гавораць: «Na Swietego Wojciecha pierwsza wiosny posiecha» — На святаго Вайцеха першая вясны пацеха (Ярмолаў, 1901. С. 222). Гэты святы даволі папулярны ў прымаўках Польшчы.

***Людавы дзень** — чацвёрты дзень святкавання Вялікадня. Білі і качалі яйкі з лубкоў. Гушкаліся на арэях (Віленская губерня; Кіркор, 1882).

***Вялікадне мёртвых (Наўскі Вялікдзень, Шопшы Вялікдзень, Бабскі Вялікдзень, Мёртвы Вялікдзень, Наўская Пасха, Наўскі чацвер).** Чацвер на Велікодным тыдні, дзень памінаання на могілках памерлых. Парадкавалі магілы, вешалі новую хусцінку ці стужку на крыж. Рассцілалі на магілах ручнікі, палатно і выстаўлялі яду. Пасля памінаання пакідалі чырвонае яечка, хлеб і інш. У Кобрынскім раёне расказваюць: «У нас колыха купалы (аблівалі вадою. — А.Л.) на Вэлыкдэнь дэвок, а у чатвэр — дэўкі хлопцэў» (Талстая, 1986).

24/11. Анціп — ахоўнік зубоў. Святкаваўся толькі тымі, у каго часта баяліся зубы, і знахарамі, якія шэпчуць ад зубнога болю (Раманаў, 1912). У царкоўным календары — свяшчэннапакутнік Анціпы, епіскап Пергама Асійскага (каля 68 г.).

***Прашчэнне (Прощаны дзень).** Пятніца на Велікодным (Праводным) тыдні. У гэты дзень цесць і цешча звалі зяця і яго радню на «маладое піва». Не працавалі, каб слюна не цякла ў валоў (Віленская губ.; Ярмолаў, 1901. С. 198).

25/12. Марк. «Дождж на Марка — дык зямля, як скварка» (БСК, 1937). У Свіслацкім раёне, дзе многія ведаюць польскую мову, згадваючы Вялікдзень, кажуць: «Як бэндзе Вельканэц на сьвянтэго Марка, то на зямі не бэндзе ні аднаго недовярка» (няверніка).

У французаў, італьянцаў, палякаў існуе нямала прымавак і прыкмет пра апекуна зямлі. (Чытайце таксама : 8 траўня.) Італьянцы выганяюць кароў на пашу: «A San Marko le vache passano il varco» — На святога Марка — карова за агароджу. Французы заўважаюць: калі на Марка ў пшаніцы схаваецца варона і да 1 траўня воўк, то амбары ад хлеба будуць ламацца (Ярмолаў, 1901. С. 234—235).

Фіны на дзень святога Марка, які лічылі трэцім летнім ноччу, вызначалі ўраджай зерневых і на драўляных народных календарых азначалі «пługам» (КЗ, 1977. С. 130); венгры, як і дзень Георга (Дьёрдь), лічылі святам пастухоў (с. 197), румыны (Marcu biolor) прысвячалі рагатай жывёле, перш за ўсё валам (с. 311).

26/13. Серада, пятніца паміж праваслаўным і каталіцкім Юр'ем. На Віцебшчыне лічылі: калі ў гэты перыяд народзіцца жарабя, то яго з'есць воўк (Нікіфароўскі, 1897).

***Праводная (Прабудная) нядзеля (Провады).** Нядзеля пасля Вялікоднага тыдня, на якой праводзілі Вялікдзень і зіму ў некаторых раёнах Палесся. На Піншчыне гаварылі: «А ну, зіма, до Бучына, ужэ ты нам надокучыла. А ну, зіма, до Пэтрава, ты нам допэкла». Кідалі пасталы ў агонь і скакалі цераз яго. На Століншчыне вечарам або на наступны дзень качалі яйцо качаргою, прыказваючы: «Ідзі, зіма, до Кучэва, ужэ ты нам надокучыла. Ідзі, зіма, до Кракова, прыйдзеш до нас одзінакова» (Талстая, 1986). У Лельчыцкім раёне «рэзалі хвасты» каровам, замыкалі адрыну, каб «змеі не зайшоў». Хадзілі на могілкі памінаць родзічаў. У Ельскім раёне лічаць нядзелю Радаўніцай, а аўторак — Провадамі Радаўніцы. Провады Вялікадня могуць быць і ў панядзелак.

У Польшчы таксама першая нядзеля ад Вялікадня мела назву «Niedziela przewodna», на якую дзеці і моладзь атрымлівалі «пісанкі», качаліся на арэлях, абліваліся вадою (КЗ, 1977. С. 214).

***Радаўнічныя (Радунічныя, Радасныя) Дзяды.** Звычайна адзначаліся ў панядзелак перад Радаўніцай. Называліся яшчэ Жывой Радаўніцай у адрозненне ад Мёртвай у аўторак (Крачкоўскі, 1873; Пшчолка, 1912).

28/15. Пуд. На Смаленшчыне зазначалі: Руф рушыць, а Пуд так «пугне» снег, што яго не застанецца ў равах (Цэбрыкаў, 1862). «Пуд снег пугне» (Ярмолаў, 1901. С. 218). Царкоўны каляндар фіксуе — апосталаў ад 70: Арыстарха, Пуда і Трафіма (каля 67 г.). Гэтых апосталаў з ліку 70 Ісус Хрыстос паслаў перад сабою для прапаведвання з евангельскім Звеставаннем.

***Радаўніца (Радуніца, Провады, Праводная, ці Мёртва, Радаўніца, Мёртвы дзень, Праводны дзень)** — аўторак другога (Фамінога) тыдня пасля Вялікадня, дзень памінання памерлых на могілках. Вядомы ва ўсіх славян. У народзе гавораць: «На Радаўніцу да абеду пашуць, па абеду плачуць, а к вечару скачуць». У валачобных песнях п'ецца:

Радаўніца —
Сталы засцілаць,
Дзядоў памінаць...

Радаўніца
Бараніць
Чыста поле
Яравое
Да й раўнуіць...

Каб зберагалася збожжа ў гумне, у Свіслацкім раёне цераз яго кідалі тры разы яйка, якое пры тым не разбівалася.

Рускія на Радуніцу спраўлялі «вьюнец», за якім спявалі абрадавыя песні ў гонар маладых, якія абвянчаліся на Краснай горцы (Праводны тыдзень).

Падобны абрад, як і ва ўсходніх славян, вядомы ў лемкаў і ў народнасцей Сербіі і называецца Задушніца (Анічкаў, 1903. С. 297). Старажытнасць абрада даследчыкі (Сакалова, 1979. С. 122 і інш.) бачаць у тым, што пасля памінання і галашэнняў пачыналася шумнае святкаванне з песнямі, скокамі, асабліва гэта захавалася ў Беларусі і Сібіры. У рытуальным вяселлі і песнях праяўляецца імкненне пераадолення смерці, паралізуючае ўздзеянне на яе, цвярджалнасць жыцця. Аб язычніцкім характары старажытнай трызны гаварыў у сваім «Слове» Хрысталуобец: «беззаконная трапеза, менимая Роду и Рожаницам» (гл.: Анічкаў, 1914. С. 378).

29/16. Арына (Ірына). Прывсятак, які атрымаў жаночае імя ад пакутніцы Ірыны (пам. у 304 г.), арыентаваў сялян у тэрмінах пасадкі на агародзе. «На Арыну сей капусту на расаду» (БСК, 1937).

30/17. Зосім (Засіма). Згодна з народнымі паданнямі, гэта ахоўнік пчол (Цэбрыкаў, 1862; Дабравольскі, 1891; Раманаў, 1912). Ён упамінаецца ў многіх пчаліных замовах. Прападобныя Зосім і Савацій (XV ст.) з'яўляюцца заснавальнікамі манашаства на Салавецкіх астравах. У Расіі іх называюць «пчалаводамі» («пчельниками»). Зосіма яшчэ лічаць распаўсюджвальнікам пчалаводства на поўначы. У адным з рукапісных малебнікаў распавядаецца, як салавецкія ўгоднікі пасля далёкіх падарожжаў па волі Бога прывезлі ў булаवेशчы посаха матку пчалы для развядзення на рускай зямлі.

Андрыянава ноч (Андрэй). Вядома ў некаторых раёнах Палесся як ноч дзявочых гаданняў і варажбы пра замужжа. Гадалі на канопляным семені, якое пабывала ў царкве. Прасілі ў Андрыяна, або Андрэя, каб прысніўся той, з кім дзяўчына будзе «ў пары на вясне». «Святы Андрэю, канпелькі сею» (Слуцкі п.; Сержпудоўскі, 1930). Пакутнік Андрыян памёр у 251 годзе.

ТРАВЕНЬ

1/18. Кузьма. Гэты прывсятак, як і многія іншыя ў календары, служыць арыенцірам для селяніна ў выкананні розных работ. «У дзень святога Кузьмы сеюць моркву і буракі» (Паўлюкоўскі, 1934). На Паазершчыне гаварылі: «Май Кузьма з морквінай сустракае, а Пахом з гурком праводзіць» (Ляснічы, 1990). Тут таксама садзілі часнок і іншыя караняплоды. Прычым стараліся тое рабіць у поў-

ню, бо лічылі, што ў такім выпадку гародніна пойдзе не ў траву, а ў карань.

Назву прысвятак атрымаў з шэрага кананізаваных імён царквою, што прыпадалі на гэты дзень, а іменна — свяціцеля Касьмы, епіскапа Халкіданскага (815 — 820).

У еўрапейскіх краінах вялікія святкаванні наглядаліся на пачатку месяца, у той час як у Беларусі такое першамайскае свята адсутнічае, калі не лічыць афіцыйны міжнародны дзень працы і міру, што прыйшоў пазней да нас. Ёсць падстава сцвяржаць, што беларуская першамайская традыцыя, як і ў іншых, была перанесена на хрысціянскую «рухомую» Тройцу. Аб гэтым сведчаць і некаторыя прыклады з іншых краін. У раёнах Эльзаса і Латарынгіі ў Францыі многія абрады, звязаныя з майскім цыклам (зеленню), прымяркоўваліся да Тройцы (Pentecote) (КЗ, 1977. С. 47).

***Міраносцы.** На Смаленшчыне гаварылі: «На Міраносця п'яныя бабы цігаюць адна адну за валосця» (Дабравольскі, 1894). Жанчыны святкавалі таму, што, згодна з царкоўным праваслаўным календаром, трэцяя нядзеля ад Вялікадня — дзень святых жонаў Міраносіц. Такую назву мае і сталая дата ў царкоўным календары (22 ліпеня па старым стылі).

5/22. Ляльнік. Язычніцкае свята ў гонар багіні Лялі (Лёлі) — дачкі Лады. Маці Лада, па даследаваннях вучоных, з'яўляецца багінняй вяснова-летняй урадлівасці і апякункай вяселляў. Абедзве належаць да рожаніц, што згадваюцца ў антыязычніцкіх сярэднявечных павучаннях.

Апісанне святкавання зрабілі ў XIX ст. фалькларысты Драўлянскі (П. Шпілеўскі, 1846) і А. Кіркор (1882). Яно выглядала наступным чынам. Дзяўчаты на лузе выбіралі самую прыгожую сяброўку, апраналі ў белую кашулю, упрыгожвалі зялёнымі галінкамі, вянком з кветак і саджалі сярод малочных пачастункаў. Вадзілі каля яе карагод і спявалі:

Благаславі, маці,
Ой, Лада, маці!
Вясну заклікаці.

У іншых песнях багіння характарызуецца карміцелькай:

Дай нам жытцу
Да пшаніцу,
У агародзе —
Сенажаць,
Поўны грады,
Роўны зрады.

Пасля кожных двух радкоў выгукваецца: «Ляля, Ляля, наша Ляля!»

Багіння згадвалася не толькі ў прыпевах («Наша Ляля, Ляля нас корміць зусім...»). Ляля частавала сябровак малочнымі стравамі і кідала кожнай у час скокаў вянкi, якія зберагаліся да наступнай вясны ці, нават, вяселля.

6/23 Юрый (Ягорый, Юр'е-Ягор'е, Частны лесу). Даўняе земляробчае свята першага выгану кароў. Юрый (Ягорый) — апыкун жывёлы і земляробства, жаўнераў і гаспадар ваўкоў. Па перакананнях даследчыкаў, хрысціянскі свята замяніў Ярылу, сына Лады і Дажбога (Сонца), апекуна ўрадлівасці і кахання.

Тут неабходна пагадзіцца з ёмкай і абагульняючай высновай даследчыка календарна-абрадавай творчасці А. Ліса (1998): «Пазней міфалагічная постаць Юр'я, змадэліраваная паводле язычніцкага светасузірвання, была функцыянальна пераасэнсавана ў духу хрысціянства. У народнай свядомасці, аднак, замацоўваўся архетyp, які ўзнік на раннеміфалагічным узроўні мыслення» (с. 57). У дахрысціянскую эпоху на Смаленшчыне свята мела яшчэ назву «Честной леса». Частны лесу — цар над усімі лесунамі, і ў гэты дзень яму прыносілі ахвяраванні («клалі адносы»), каб ён зберагаў жывёлу ад ваўкоў. У беларусаў папярэднік Юрыя (Ягорыя) уяўляўся то ў выглядзе дзеда, то ў выглядзе белага воўка (Дабравольскі, 1914). Наогул, воўку выдзелена не малое месца ў свяце. Народныя паданні так тлумачаць узаемаадносіны Юр'я з гаспадарамі лясцоў: «Як св. Юрай убіў змея, то Бог яго пазваў да й кажа:

— Калі ты такі асілак, што пабораў такое страшэннае ўродзішча, дык я цябе настаўляю начальнікам над ваўкамі, штоб ты іх суняў, бо яны, чортава тварэнне, разсваволіліся, а мне за імі некалі наглядаць» (Пяткевіч, 1938). Да свята стараліся не выводзіць коней у начное, бо толькі на яго «Юры ездзіць на кані, зубы ваўком замыкаець» (Шэйн, 1887). Існавала нямала звычаяў, пры дапамозе якіх стараліся аберагаць свойскую жывёлу ад ляснога гаспадара.

Пра свята гаварылі: «Да Юр'я корму і ў дурня», «Юр'ева раса — не трэба каням аўса». Статак выганялі вербнай галінкай на «юраўскую расу», шапталі замовы, абкурвалі кароў купальскімі зёлкамі. З пастухамі праводзілі абрадавыя частаванні.

Вось як апісваецца абрад «запасвання гаўяда» на Палессі, занатаваны А. Сержпутоўскім (1930) у пачатку XX ст. Гаспадар апранаецца ў святочнае, у торбу (кайстру) кладзе кавалачак хлеба, соль, «хрэшчык» (печыва, прыгатаванае на чацвёртым тыдні Вялікага посту), тры каменьчыкі, сцізорык, замок, бязмен, сякеру, курынае яйка, грамнічную свечку. Зняўшы шапку, выганяе з адрыны жывёлу. Затым з поўным вядром вады, трыма прыгаршчамі саломы, выцягнутымі з даху амбара, па ходу сонца абходзіць «гаўядо», перакідае праз яго камень і пырскае вадою. Зрабіўшы гэта тройчы, закопвае каля варот замок, бязмен, сякеру і яйка, распальвае на тым месцы вогнішча, пераважна з саломы, і праганяе цераз яго жывёлу, торбу аддае пастуху. Не чакаючы заканчэння светлага дня, уся сям'я святочнае сустракае кароў і пастуха. Правяраецца, ці захавалася цэлым ў зямлі яйка, якое прадвешчае шкоднасць ці бяспаспартнасць жывёлы летам.

На Беларусі існавалі і іншыя абрады. У Смаленскай губерні жанчыны надзявалі шубу мехам наверх і ў сярэдзіне стада вырывалі ў якой-небудзь жывёліны шэрсць, якую запіхвалі ў вісячы замок,

каб ваўкі мінулі статак. У Себежскім павеце абыходзілі жывёлу, цягнучы за сабой касу.

Цікавая і арыгінальная абрадавая гульня праводзілася сярод беларусаў Смаленшчыны, зафіксаваная У. Дабравольскім (1903. С. 161—162) на мяжы XIX і XX стагоддзяў і яшчэ раней карэспандэнтам П.Шэйна (1887. С. 169) у Аршанскім павеце. Пастух загадзя вызначаў ролі сярод падпаскаў (зайца, сляпога, храмога, замка, калоды) і тройчы абыходзіў іх, што стаялі сярод статку. Паміж пастухом і выканаўцамі роляў адбываліся дыялогі накшталт наступнага:

— Заяц, заяц, ці горкая асіна?

— Горкая.

— Дай Бог, каб і наша скацінка для звяроў была горкая!..

Падобныя адказы пастух атрымлівае ад усіх. Затым удзельнікі прыступалі да рытуальнага абеду.

В.Сакалова бачыць яшчэ больш архаічны абрад, што быў запісаны ў Гродзенскім і Слоніўскім паветах, які заключаўся ў прагонне жывёлы цераз шубу пастуха (Шэйн, 1877. С. 167). Падобнае наглядалася ў некаторых месцах Архангельскай вобласці (Сакалова, 1979. С. 167).

У Шумілінскім раёне замочвалі даёнкі. Коням стрыглі хвасты і грывы. Хадзілі аглядаць палі, закопвалі на ўзмежках рэшткі рытуальнай стравы (ахвяра духу зямлі), насілі на рунь каравай, качаліся на ніве, каб зямля радзіла і давала здароўе. На Усходнім Палессі бытаваў так званы Тураўскі карагод (гл.: Лозка А., 1989), з якім моладзь абыходзіла двары гаспадароў і кіравалася ў поле. Там насілі каравай, спявалі. У гэты дзень вадзілі і іншыя карагоды. У некаторых паўднёвых раёнах «**вадзілі стралу**» (гл.: Лозка А. 1996; 1997). Вечарам спявалі юраўскія песні пра тое, як Юрый адмыкае зямлю ключамі, выпускае расу і вясну:

А ўзяў ён ключы залатыя,
Адамкнуў зямлю сырусенькую,
Пусціў расу цяплюсенькую.
На Белую Русь і на ўвесь свет.

(*Віцебская губ.; Шнілеўскі, 1856.*)

Юраўскія песні спявалі да Міколы. У Гродзенскай губерні сяляне аглядалі азімыя з караваем. Качалі яго на полі. У Гомельскім павеце сярод дзяўчат быў звычай «юрышца» (выбіралі сяброўку на ўвесь год, мяняліся хусткамі, смажылі яешню пад бярозамі). Ён нагадвае абрад «кумлення», які праводзіўся ў іншых рэгіёнах на Сёмуху. Са святам звязана шмат прымавак: «На годзе ёсць два Юр'і, ды абодва дурні: увосень — халодны, а ўвясну — галодны»; «Як на Юр'я пагода, то на грэчку няўрода»; «Калі на Юр'я мароз, дык сей на балоце авёс»; «Як дождж на Юр'я, то будзе хлеб і ў дурня»; «Калі прыйдзе Юры, не ўгледзіш у жыце куры»; «Юры сказаў: «Жыта ўраджу», Мікола адказаў: «Паждзы, пагляджу».

За гады хрысціянства Юрый (Георгій) набыў асаблівую папулярнасць жаўнера. 6 траўня і адзначаецца царквою дзень вялікапа-

кутніка Георгія Перамоганосца. Як сведчыць гісторыя, рымскі афіцэр Юрый быў пакараны смерцю ў 303 годзе імператарам Дыяклекціянам за прыхільнасць і прапаганду хрысціянства. Яго сталі называць Перамоганосцам за перамогу над пакутамі. У гонар цярпення і мужнасці Юрый атрымаў боскую ласку — быць апекуном хрысталюбівых жаўнераў. Самым вядомым чудам, якое апісана ў царкоўнай літаратуры, было выратаванне Юрыем язычніцкай прынцэсы ад цмока (змея) у возеры ля горада Вірыта. Гэтую падзею падрабязна апяваюць балады, што бытавалі і бытуюць у розных рэгіёнах Беларусі. У першым томе БНТ «Балады» змешчаны і названы варыянты 15 тэкстаў, якія ў асноўным выконваліся вясною.

Найбольш развітым і паэтычным тэкстам (50 радкоў) з'яўляецца запісаная ў 1968 г. на старажытнай Тураўшчыне валачобная песня пра Юрыя і цмока, што пачынаецца словамі:

Як была зямля нехрышчона,
То былі людзі неверныя.
Не веровалі ў госпада Бога,
Да поверовалі ў ліхога цмока.
Да давалі цмоку да на дзень оброку
По цылому чоловеку.
А як ужэ прышла пора
До самога цара —
Хочэш, сам ідзі,
А хочэш, жонку шлі...

(Тураўскі сл., 1987.)

Розныя варыянты апісваюць па-свойму ў народнай манеры кульмінацыйны момант выратавання царэўны (каралёўны Гануські) Юрыем-Ягорыем:

...А й плывець, плывець паганы цмок.
А й з яго ляпы агонь шыбаець,
А з яго наздзёр іскры сыплюцца.
А з яго вачэй дым трубой ідзець...
А конь з капытом, а Юр'я з кап'ём...
Абаранілі гэту Гануську,
Абаранілі каралёву дачушку...

(Крупскі раён.)

Юрый-Ягорый — самы папулярны вобраз у беларускім фальклоры, які звязаны з гісторыяй хрысціянства. Яму прысвечаны казкі, легенды, замовы, прыказкі, абрадавыя гульні і карагоды, песні. Як справядліва заўважылі руская і беларуская даследчыцы веснавой паэзіі і абраднасці В.Сакалова (1979. С. 177) і Г.Барташэвіч (1985. С. 97), рускі і ўкраінскі матэрыял не дадае новых сюжэтаў да зыходных беларускіх тэкстаў, іх больш было ў нас, ва ўкраінцаў меней, а ў рускіх сустракаецца ў этнаграфічна беларускіх Бранскай і Смаленскай губернях.

Мусіць, нездарма Георгій Перамоганосец, як вершнік, падобны на дахрысціянскага Ярылу і адлюстраванне ў гербе ВКЛ Пагоня. Нямала святыняў было пабудавана ў нас у яго гонар. Яраслаў Мудры, сын Рагнеды і князя Уладзіміра, быў хрышчоны ў Георгія і першы пачаў папулярызаваць Перамоганосца на ўсходнеславянскіх землях. Вельмі папулярны хрысціянскі вялікапакутнік таксама ў Англіі, Балгарыі, Грузіі і іншых краінах.

Міфалагічнай прыродзе вобраза як беларускага Юр'я-Ягор'я, так і наогул Юрыя (Георгія), удзелена значная ўвага даследчыкамі. Адны з першых аб Юрыю як Ярыле ва ўсходнеславянскіх народаў казалі П.Ефіменка, А.Афанасьёў. Міфалаг А.Фамініцын (1884. С. 343) бачыў роднасць Юрыя з боствам сонца (бог з нябёсаў, залаты конь, Хорс), з Белбогам (Дажбог — Ясонь — Усень, Святавіт, Радзегаст — Сварожыч), з «гавельбергскім Яравітам» і «беларускім Ярылам», «паўднёваславянскім Бронтанам (?)», балтыйскімі Святавітам і Прыпекалам, велікарускім Ярылам і мала-і беларускім Купалам», «пад імем Рая (Урая) супадае з богам багацтва і дастатку Спарышом», «як падацель жаніхоў» — з Ладай, як «волчый пастыр» (Палісун) і апякун статку — з Апалонам і Марсам (Faunus — Lupercus, Silvanus) і інш.

У мусульманскіх краінах вядомы як Джырджыс, які звязаны (ці змешаны) з міфалагічным вобразам даісламскага Блізкага Усходу.

7/24. Алісей, Аўсей. З немалога спіса імён, якія адзначаюцца ў гэты дзень царквою, народ «абраў» два, з якімі звязвае прысвятак пры дапамозе прыказкі: «Прыйшоў Алісей — авёс пасей» (Паўлюкоўскі, 1934). Больш дакладныя тэрміны сяўбы давала народная мудрасць (гл. таксама 20 мая, 7 чэрвеня): «Сей авёс, як камары з'являцца», «Калі цвіце каліна — без ваганняў сей ячмень: не застанешся пакрыўджаным» (Ляснічы, 1990).

8/25. Марк. Хрысціянскі апостал і евангеліст Марк (І стагоддзе) стаў прыгодай для прымаўкі: «Дождж на святога Марка — дык зямля, як скварка» (Паўлюкоўскі, 1934), «На святога Марка не павінна плаваць у гаршку скварка» (Федароўскі, 1935).

Станіслаў. Каталіцкі каляндар стаў крыніцай для народнага прысятка праз парад: «Сей лён на Станіслава — вырасце, як лава» (Паўлюкоўскі, 1934). Гэтай папулярнай культуры ў народзе прысвечаны і іншыя дні і нямала прыкмет.

У Польшчы існуе шмат прымавак: «Len zasiany w Stanisława, urośnie jak trawa» — Лён, што пасеяны на Станіслава, вырастае, як трава. «Święty Stanisław len sieje, Zofija konopie» — Станіслаў сее лён, Сафія (15 траўня) каноплі (Ярмолаў, 1901. С. 263).

Бабскія розбрыкі. Аўторак або чацвер пасля Юр'ева дня. Рытуальны дзень скокаў жанчын, якія нібы садзейнічалі ўрадлівасці зямлі і плоднасці жывёлы. Качаліся і куляліся на ніве, падскоквалі, імітуючы рухі жывёл. Падобныя звычаі наглядаліся ў традыцыях іншых народаў.

10/27. Праводзіўся абрад «выезду ў поле Ярылы». У поле выпраўляўся на белым кані малады прыгожы хлопец у белай вопратцы, такім жа плашчы-накідцы, на галаве — вянок, у руцэ — пук

жытнёвых каласоў, у другой — чалавечы чэрап. Дзяўчаты вадзілі вакол яго карагод і спявалі:

Валачыўся Ярыла
Па ўсяму свету.
Полю жыта радзіў,
Людзям дзеці пладзіў.
А дзе ж ён нагою,
Там жыта капою.
А дзе ж ён ні зірне,
Там колас зацвіце.

(Драўлянскі, 1846.)

Ярылавіца (Красная Горка). Язычніцкае свята ў гонар вясновага культу. «На красную Горку, — як заўважаў І. Сербаў (1911), — «сакунны» (беларусы, што ў дзеясловах ужываюць часціцу *-са* замест *-ся*. — А.Л.) гушкаюцца на арэлях і спяваюць «Ярыловіцу і валяём»:

Валяём! Ды на вуліцы
Ярыловіца, валяём!
Ой, цяжка хлопцам —
Пятровіца.
Да судзі ж, Божа,
Пятра даждаць,
Хлеба нажаць...

Нягледзячы на тое, што ў рускіх маецца больш матэрыялу пра Ярылаў дзень, які ў іх адзначаўся 4 чэрвеня, 1 ліпеня, у Пятроўскія запускі, вядомы рускі міфалаг А.Афанасьёў пісаў, што «ўспаміны пра Ярылу жывей захаваліся ў Беларусі» (1865. С. 441) і, як і П.Ефіменка, выказваў меркаванне, што ва ўсходнеславянскіх народаў святы Георгій замяніў вясенняга бога Ярылу. Гэтай думкі прытрымліваюцца таксама В.Іваноў, У.Тапароў і іншыя. В.Сакалова прыйшла да вываду, што Ярылу замяніў Купала, затым да яго быў прымеркаваны Іаан Хрысціцель (1979. С. 252). Акадэмік Б.Рыбакоў даказвае, што вобраз Ярылы аб'ядноўвае купальскую, сёмушную і русальную абраднасць, якая расцягнулася ад 4 да 30 чэрвеня (1988. С. 682).

Ярыла падобны з балтыйскім Яравітам, серба-харвацкім Ярылам (Jarulo).

Пачатак ***Пераплаўнага (Перахроснага, Чарвівага) тыдня**, чацвёртага тыдня ад Вялікадня. На Шуміліншчыне лічаць, што нічога не трэба садзіць, бо завядуцца чэрві.

11/28. Дзень Пранціша. У Заходняй Беларусі існавала прыкмета: 11-га мокра — усё лета мокрае, а суха — усё лета сухое (БСК, 1937).

Сярод шэрага святых, якіх адзначае ў гэты дзень праваслаўная царква, упісана і імя святога Кірылы Тураўскага (1183), аднак народны каляндар не фіксуе якой-небудзь увагі да нашага слаўнага земляка.

13/30. Якуб. «На Якуба грэе люба» (Паўлюкоўскі, 1934), — сцвярджае прымаўка, якая і ўводзіць у народны календар імя апостала Іакава (Якуба, па-простаму) Зеведзеева (44).

Прадказвалі, якое будзе лета. Карысталіся дзедаўскімі прыкметамі: калі сонца ўзыходзіць ясна — чакаецца сухое лета, а праз хмары — дажджлівае; як ноч пад 1 траўня зорная і цёплы паўднёвы вечер — лета будзе з бурамі, але цёплае і ўраджайнае (БСК, 1937).

***Пераплаўная (Градавая, Грамавая, Палавенская) серада (Перапалавенне, Серадапосніца).** Чацвёртая серада пасля Вялікадня. (Назву дала, відаць, царкоўная легенда, згодна з якой у гэты дзень Божая Маці пераплывала раку.) Дзеці ўжо маглі купацца — аж да Спаса ці Іллі. У Лельчыцкім раёне не палолі, каб градам поле не пабіла; у Столінскім — баяліся, каб не заліў поле дождж; у Мазырскім — каб не застала бура на рацэ. Дазвалялася толькі садзіць цыбулю, каб была горкай (Паўлюкоўскі, 1934).

Народная традыцыя тут мае хоць нейкую сувязь з царкоўнай. Вернікі ў гэты дзень (палавіна 50 дзён ад Пасхі) просяць Бога «напаіць іх душы водамі набожнасці» і здзяйсняюць звычай водаасвячэння.

14/1. Макареў. У некаторых мясцінах заходзілі ў раку і мачылі вочы, каб не балелі; свяцілі ваду (Талстая, 1986).

Ярома. У народзе прыкмячалі: калі на Ярому непагадзь, то галодная і суровая надарышца зіма (Ляснічы, 1990).

У праваслаўным календары — дзень свяшчэннапакутніка Макарыя, мітрапаліта Кіеўскага (пам. у 1497 г.), прарока Іяраміі (VI в. да Раства Хрыстова) і іншых.

Далёкім язычніцтвам вее ад звычайу дня Яромы (св. Јеретија, Еремијин дан, Еремиа, Угтјија) у народаў Югаславіі, дзе асноўным было — выгнанне змеяў, якія ўвасаблялі нячыстую сілу (Календарныя звычаі, 1977. С. 267). У балгараў побач з царкоўнымі назвамі свята бытуе і язычніцкае: Ирмин ден, Еремиа; Зымски ден — змяіны дзень (с. 290).

15/2. Барыс (Барыс Скуралуп). Лічыцца апекуном палявых работ. На Палессі праводзіліся абрады каля крыніц, вада якіх прызнавалася гаючай пры хваробах вачэй. У валачобных песнях Барыс

...ляды паліць,
Зямлю грэець, ячмень сеець
З поўнай сывенькі, з правай жменькі.
Кінеш рэдка — дасць Бог густа.
Дай жа, Божа, зарадзі, Божа,
Каласіста, ядраніста,

а таксама «па памежах ходзіць, поле дзеліць», «бабы сеець», «збожжа высіць», «бульбу засяець», «коні пасець у зялёных лугах». Раней казалі: «Як запяе ўдод, тады сей боб». На гэты дзень прымяркоўвалася «паленне гудаў», правядзенне падсечнага земляробства, падрыхтоўка так званых лядаў, для будучага поля раскарчоўвалі дзялянку і палілі груды (Нікіфароўскі, 1898).

Барыс увабраў рысы не толькі апекуна земляробства, але і жы-вёлагадоўлі, асабліва коней: «Святы Барыс коні пасець» (з вала-чобнай п.), «У Барысаў дзень нельга працаваць на конях, бо такі ўстаноў дзяды здзелалі» (Шлюбскі, 1927), «Барыс — скуралуп. Ха-лодны тыдзень. Трэба скаціне корм даваць; цяляткі дохнуць» (Даб-равольскі, 1914).

У хрысціянскім календары — перанясенне мошчаў блаверных князёў расійскіх Барыса і Глеба (таксама яны адзначаюцца 6 жніўня і 18 верасня). Яны — першыя рускія святыя, што былі кананізава-ны Рускай і Візантыйскай цэрквамі. У 1015 годзе былі забіты іх старэйшым братам, князем Святаполкам, і з'яўляюцца сімвалам пакутніцтва.

Вядомы даследчык язычніцтва Б.Рыбакоў даволі пераканаўча даказвае, што на месцы дня Барыса і Глеба адзначаўся «дзень пер-шых парасткаў». Гэтаму сведчаць як усходнеславянскія матэрыялы, так і ў большай ступені Заходняй Еўропы. Майскія святы, у якіх галоўная ўвага надавалася маладому майскаму дрэву (*arbor majalis* — у рымлян, *Maibaum* — у немцаў і г.д.), вядомы амаль усім народам Еўропы. Яны праводзіліся 1—2 мая ў гонар багіні «Маја», «*Zywie*» — заключае вучоны. І гэта вядзе да глыбокай індаеўрапейскай даўніны. Крытамікенскія надпісы ведаюць багіню «Ма», маці багоў, архаіч-ную гаспадыню свету (заходнеславянскае *Ziwie* і старажытнарус-кае *Дзіва*, *Дзівія*) (Рыбакоў, 1988. С. 671—673).

18/5. Арына Расадніца. Дзень высадвання расады ў Паазер'і. Калі шмат вады ішло на яе паліўку, то меркавалі, што чакаецца сухі сенакос, слаба вада ўбіралася — на мокрую касавіцу (Ляснічы, 1990).

Пакутніца Ірына жыла ў I — II стагоддзях.

19/6. На Паазер'і лічылі : з раніцы вялікая раса і ясны дзень — на ўраджай гуркоў (Ляснічы, 1990).

20/7. Антоній. Прывятак служыць арыенцірам у некаторых мяс-цінах для сяўбы аўса. «На Святы Антоній сей авёс для коней, а як удасца, дык і прадасца» (Гілевіч, 1983).

Антоній Марткопскі, адзін з вучняў прападобнага Іаана Зеда-знійскага (VI ст., Грузія), якому прысвечаны дзень ў царкоўным календары.

21/8. Іван Веснавы (Іван Мікольны, Іван Доўгі, Бацька Міколы, Мікольнік). Адзін з апекуноў земляробства. У полі з'яўляліся ка-ласкі жыта, таму ў некаторых мясцінах гаварылі: «На Івана кала-сок, а на Пятра піражок» (Крачкоўскі, 1874). Спрыяльны дзень для пасеву агуркоў, морквы, рэдзкі, гарбузоў і інш. «Гуркі сеём, гар-бузы, шчоб доўгіе булі, бо то ж Доўгі Іван, Іван Мікульны, перад Мікулай ходзіт» (Лельчыцкі р-н; Талстая, 1986). На Віцебшчыне саджалі цыбулю (Нікіфароўскі, 1897). На Лельчыччыне сеялі агуркі, пакуль каровы ляжаць у хляве, каб былі такімі тоўстымі, як жывё-ла, і трымалі ў руках качалку, каб раслі такімі ж вялікімі. У Пінскім павеце жанчыны ў час пасадкі вышэй падбіралі спадніцы, каб ўсё вырасла высокае, і хапаліся за сваё калена, каб агародніна была тоўстая і круглая (Булгакоўскі, 1890). На Мазыршчыне на беразе

ракі раскладвалі вогнішча («купайла»), спявалі каля яго песні. Падпальвалі пукі саломы і кідалі ў плынь, каб лён добра радзіў. Там жа лічылася, што на Мікольнага Івана «орахі цвітуць і папараць». У Ельскім раёне «купайла» рабілі з дзеркачоў і палілі, павесіўшы на хвою. Засцерагаліся ведзьмы (Талстая, 1986). Міколін бацька адлюстраваны ў калядных і валачобных песнях:

А потым таго Міколін Бацька
Із сывалачкі яр засяваець.
Первая сяўба — белы й гарошак,
Вторая сяўба — яра пшаніца,
Яра пшаніца, усякая пашніца,
Авёс вяцісты, ячмень пляцісты,
Ячмень пляцісты й, а гарох стручысты й,
Пшаніца бела ўдала была.

(Лепельскі раён; ВП.)

Адзначаецца ў сувязі з тым, што ў гэты дзень на месцы пахавання апостала і евангеліста Іаана Багаслова (96 — 117 гг.) штогод выходзіў танчэйшы ружовы прах, які збіраўся веруючымі для лекавання.

Мікольны тыдзень — тыдзень перад Міколай, час пасеву агуроў (Дэмбавіцкі, 1882).

***Ушэсце** (апісанне гл. далей).

22/9. Мікола Веснавы (Мікола Вешні, Мікола Летні, Мікола Цёплы, Мікольшчына). Свята пастухоў; апякун земляробства. Аглядалі ўсходы жыта. Калі поле было плямістым, то вінаваціўся ў недародзе папярэдні апякун. «Мікола біў Барыса, што парабіў жыта лыса» (Шумілінскі раён). Як лічылі, у жыце ўжо павінна схавалася варона. У іншых раёнах наадварот асцярожныя гаспадары не выходзілі ў поле, «каб сваёй прысутнасцю не збунтаваць Міколы», бо ён у гэты час сам «канчаткова вызначае, дзе будзе і дзе не будзе ўраджаю» (Нікіфароўскі, 1897). Да гэтага дня паспявалі многае пасеяць і пасадзіць — яравыя, авёс, бульбу, затым ячмень, лён, гарох, проса, каноплі. «Да Міколы не сей грэчкі, не стрыжы авечкі» (Берман, 1870). Пачыналі стрыгчы авечак, выганяць на пашу. «Юр'я пасе кароў, а Мікола коней»; «Прыпасайся сенам да Міколы, не бойся вясны ніколі». Пастухі абходзілі хаты — там іх частавалі, у полі смажылі яешню. У ноч на Міколу абкурвалі коней і валоў зёлкамі і абходзілі іх з яйцом, якое потым аддавалі сляпому старцу. Пасля такога абраду быў рытуальны абед з яешняй і гарэлкай. Яшчэ адно частаванне, якое часцей называлі Мікольшчынай, звязана з ушанаваннем абраза святога Міколы. Хадзілі ў госці адзін да аднаго, пераапрааналіся ў «цыганоў», частавалі беднякоў і жабракоў.

Каб быць здаровымі, жанчыны збіралі лекавыя зёлкі і купаліся ў іх адварах. З гэтым святам звязваюць і з'яўленне камароў. У Старадарожскім раёне гавораць: «Прыйдзе Мікола — высыпле камароў з прыпола».

У валачобных песнях Мікола трохі падобны да іншых апекуноў

земляробства («стары сявец ячмень сеець, засяваець», «пайшоў у поле яравое гарох сеіць», «па межах ходзя і ўсё родзя, і траву расціць, і скот пасціць», «па бару хадзіў да раі садзіў», «коней пасціў да запасаў»).

Святы, Мікола,
Стары сявец,
Узяў сявеньку
Да й паехаў
На пашаньку.
Яр засяваіць,
Кініць рэдка —
Усходзіць густа...

(Дзісенскі навет; РГТ, канец XX ст.)

Даследчыкі лічаць, што галоўным зааморфным папярэднікам Міколы быў мядзведзь (Успенскі, 1982. С. 85—110), у заходнім рэгіёне — воўк (Токараў, 1957. С. 47; КЗ, 1973. С. 206).

Божы ўгоднік Мікола Цудатворац (1-я палова IV ст.) вельмі шануецца не толькі беларусамі, але і іншымі хрысціянскімі народамі. Больш святкуецца еўрапейскімі народамі зімою, 5—6 снежня.

Італьянцы гавораць: На Мікалая давай коням новае сена (Ярмолаў, 1901. С. 265). Яны ж адзначаюць 9 мая свята школьнікаў.

Алена, Галена. Прысвятак звязвалі з ільном. «Сей лён на Алену, будзе кашуля па калена» (Паўлюкоўскі, 1934).

23/10. Зілот. У некаторых раёнах сеялі пшаніцу, стараліся пасеяць каноплі. «Сей пшаніцу на Зілота, і яна будзе, як злата» (Цэбрыкаў, 1862; Раманаў, 1912; Дабравольскі, 1914).

У рускіх слова «Зілот» таксама звязана з «золатам». Лічыцца, што ў гэты дзень неабходна шукаць скарбы, лекавыя зёлкі. У Польшчы таксама гавораць: «Zbieraj ziolka na przypadki, kiedy przyjdzie niemość zgradki» — Збірай зёлкі на выпадак, калі прыйдзе немац (Ярмолаў, 1901. С. 268). Хаця ў гісторыі хрысціянства асацыяцый з золатам не наглядаецца. Сімон быў сынам святога Іосіфа і адным з 12 апосталаў. Ён атрымаў клічку Зілот (што зн. Змагар) за вялікую прыхільнасць да вучэння Ісуса, якое прапаведаваў у многіх краінах, за што ў Абхазіі і прыняў пакутніцкую смерць (пахаваны недалёка ад Сухумі).

***Градабойцы (Ледавіты) дзень.** Пятая пятніца пасля Вялікадня. У Віленскай губерні не працавалі (Ярмолаў, 1901. С. 200).

24/11. Макей. Прадказвалі надвор'е на лета: «Мокра на Макея — і лета не прасушыць, а сухім Макей прыйшоў — і лета не намочыць» (Ляснічы, 1990). Нездарма рускія называлі дзень Царом Граду. «На Царя Града хлеб не сей, чтобы не выбило градом» (Ярмолаў, 1901. С. 269).

Кірыла і Мяфод. Калі дзень мокры — і лета будзе мокрае, а як сухі — то і лета выпадзе сухое (БСК, 1939).

Царкоўны каляндар захоўвае памяць аб свяшчэннапакутніку Мокію, прэсвітэру ў Македоніі, які ў 295 годзе быў пакараны ў

Візантыі, і роўнаапосталах Мяфодзіі і Кірыле, пачынальніках пісьменства на стараславянскай мове (IX ст.)

25/12. Епіфан. «На Епіфан раніца ў чырвоным каптане, неба з барваю — гарачае, пажаранебяспечнае лета» (Санько, 1990).

Дзень у гонар свяціцеля Епіфанія, епіскапа Кіпрскага (памёр у 403 г.).

27/14. Сідар (Сідары). «Прыйшлі Сідары, прыйшлі і сіверы» (Паўлюкоўскі, 1934). У народзе прыкмячалі: калі на Сідара дзьмуць паўночныя вятры, то лета чакаецца дажджлівае; калі да гэтага дня ці на яго прыляцяць стрыжы і ластаўкі (касаткі) — лета надарыцца цёплае (Санько, 1990).

У царкоўным календары на гэты дзень — два Ёсідоры, пакутнік за веру Хрыста (III ст.) і растоўскі цудатворац (XV ст.).

У аўстрыйскіх католікаў (15 мая) святы Ёзідар на абразях малюецца простым селянінам з плугам, касою і цэпам і ў народных вераваннях уяўляецца абаронцам супраць засухі (КЗ, 1977. С. 173).

28/15. Пахом. «Святы Пахом павее цяплом» (Паўлюкоўскі, 1934), «На Пахома цёпла — усё лета будзе цёпла» (Санько, 1990). На Шуміліншчыне кажуць: «Сей агуркі на Пахом — будзеш насіць махом». Падобныя рыфмаванкі, звязаныя з агуркамі, сустракаюцца ў розных рэгіёнах Беларусі.

Прападобны Пахом Вялікі з'яўляецца заснавальнікам манашаства ў Егіпце (IV ст.)

***Ушэсце (Ушэснік, Шоснік)** — дзень агляду жыта; чацвер на шостым тыдні пасля Пасхі, саракавы дзень. Як не будзе, кажуць у Лельчыцкім раёне, дажджу на Ушэсце, так не будзе шэсць нядзель (Талстая, 1984). У валачобных песнях Ушэсце (Шоснік) «колас выносіць», «у поде ходзіць, з Богам рондзіць», «пшонку сее»; у гэты дзень, як пецца, «жыта выплываець», «жытцо пучком, каленцем», «колас точыць», «аўсы шасцяць»...

Згодна з беларускімі павер'ямі, на Ушэсце з зямлі выходзяць прасушыцца скарбы, але іх ніхто не бачыць. З пшанічнай мукі на малацэ з яйкамі сяляне пяклі тонкія бліны, якія называлі «богавы анучы» (Цэбрыкаў, 1862).

У многіх раёнах святкаваўся як апошні дзень вясны. А на Усходнім Палессі выконвалі абрад «ваджэння і пахавання стралы». Удзельнікі збіраліся ў традыцыйным месцы пад спева асноўнай песні:

Ой, пушчу стралу да па ўсяму сялу.

Ой, пайшла страла, да й у канец сяла.

Да забіла страла добрага малайца...

Вадзілі веснавыя карагоды, «танок» у полі або абходзілі вакол вёскі. Гулялі на жыце, закопвалі ў глебу «стралу» (пярсцёнкі, грошы і інш.), каб задобрыць палявога духа на багаты ўраджай (гл.: Лозка, 1996; 1997).

Узнясенне Гасподняе з'яўляецца дванадзесятым, г. зн. у ліку 12 сямейных гадавых свят. На 40-ы дзень пасля Пасхі Ісус Хрыстос «узняўся на неба» да Бога-Айца, каб падрыхтаваць месца для людзей.

У народаў Югаславіі свята Ушэсця нібы працягвае традыцыі Юр'я. Яго нават іншы раз называюць «святam пастухоў» і земляробства. Царкоўнае свята ў румын таксама мае народную аснову. Яго выкарыстоўвалі для памінання продкаў і аховы людзей, жывёлы і будынкаў ад грому і злых духаў.

Калі дождж на Ушэсце, то, як лічаць італьянцы (Ascena), немцы (Himmelfahrt Ghristi), французы (Ascension), будуць беды і неўраджай. Італьянцы яшчэ тлумачаць, што саломы будзе многа, а зерня мала, або яшчэ дождж будзе ісці сорок дзён (Ярмолаў, 1901. С. 290).

29/16. Магдалена. «Магдалена зязюлька прысылае» (Паўлюкоўскі, 1934), «Магдалена — вады па калена» (Сахараў, 1944), — гавораць беларусы-католікі.

31/18. Шэсць дзеў. На Смаленшчыне гаварылі: «Лён сей позні на Шэсць дзеў» (Дабравольскі, 1897). Адну з сям'і, як на самай справе ў царкоўным календары, звалі Матрунай, таму дзень вядомы як **Канапелька Матруна**. «Канапелька Матруна ў зямлю махнула» (Дабравольскі, 1914).

Фядот. Да гэтага часу звычайна дубы пакрываліся зялёным малядым лісцем. Селянін прыкмячаў: «Як на дубе апушка — у Фядота поўная аўса кадушка» (Свіслацкі раён), «Прыйшоў Фядот — прынялася зямля за свой род» (Ляснічы, 1990).

Царкоўны каляндар адзначае памяць пакутніка Феадота Анкірскага і пакутніц — сямі дзеў: Аляксандры, Цякусы, Клаўдзіі, Фаіны, Еўфрасіі, Матроны і Іліі (пам. у 303 г.)

***Сёмуха (Зялёныя святкі, Зелянец).**

***Градавая (Пераплаўная, Крывая) серада** — дзень перад Тройцай (тое самае, што і чацвёртая серада пасля Вялікадня), лічыцца небяспечным для палявых работ. Нічога не садзілі, не палолі, каб не вырасла крывым (Булгакоўскі, 1890. С. 178).

***Сёмушныя (Траецкія, Сярэднія) Дзяды** — пятніца перад Сёмухай. «У пятніцу вараць постнэ, а ў суботу скоромнэ. На стала астаўляюць «дзядам», — гавораць у Лельчыцкім раёне.

***Духавая субота (Старуёскія Дзяды, Стаўроўскія Дзяды, Сёмка)** — Дзяды ў суботу перад Сёмухай, Тройцай. На Вілейшчыне сяляне рыхтавалі 5 або 7 страў. Пілі з адной чаркі, пускаючы яе па крузе. Пакідалі крыху стравы і гарэлкі для «душ». У валачобных песнях зазначаецца: «Свята Тройца май стаўляць, старых памінаць» (Верхнядзвінскі р-н).

У Дзісенскім павеце адзначалі Дзяды па Стаўрах і Гаўрах. Паданне сведчыць, што гэта былі сабакі славутага асілка Бая, ці Буя (Дзмітрыеў, 1869).

Звычай памінання продкаў у гэты час таксама з'яўляецца язычніцкім, аб гэтым сведчыць паданне адзначання Стаўроўскіх дзядоў і іншыя фальклорныя матэрыялы. Ён добра сумяшціўся з хрысціянскай традыцыяй «памінавання нябожчыкаў».

Румыны адзначалі памяць продкаў і называлі дзень *Mosii sei mari* (Вялікія продкі) або *Mosii de vară* (Летнія продкі). Будынкі і вароты ўпрыгожваліся галінкамі ліпы, якія пасля таксама выкарыстоўвалі.

***Зялёная (Кляновая) субота (Зеянец, Май, Зялёныя святкі)** — свята маладой зеляніны перад Сёмухай. Варажылі пра надвор'е. Асвятчалі травы, абкурвалі хаты, жывёлу, каб не баялася перуноў.

У Магілёўскай губерні сеялі каноплі, дзяўчаты хадзілі ў лес «завіваць вянкi» (Дамбавецкі, 1882). Гаварылі: «На Зеянец вясны канец».

Увага да зеляніны, а яна з'яўляецца дамінуючай, — несуменна язычніцкая традыцыя. Асвятчэнне кветак і зёлак, упрыгожванне «маем» будынкаў і памяшкання, пляценне і нашэнне вяноў, дзявочая варажба і іншыя абрадавыя рытуалы, «завіванне бярозак» падчас «кумлення» і абрадавай ежы, прысутнасць расліннай тэматыкі ў абрадавых песнях («Выхвалялася бярозка») — гэта сведчанні анімістычных уяўленняў нашых продкаў, што ідуць яшчэ з дахрысціянскай пары. Вядомы прымаўкі: «Да Святога Духа не скідай кажуха», «На Духа будзець цёпла і суха». У гэты дзень садзілі капусту, каноплі.

***Сёмуха (Сямік, Тройца, Ключанне)** — язычніцкае свята, у якім праглядае культ продкаў і расліннасці, прымеркаванае пазней царквою да хрысціянскай Пяцідзесятніцы (50-ы дзень пасля Пасхі).

Упрыгожвалі «маем» будынкi. У Лельчыцкім раёне рвалі рагоз («лепеху») і клалі на падлогу, каб не было блох. Дзяўчаты хадзілі ў лес «завіваць» бярозкі, плясці вянкi, есці абрадавую страву (яйкі). На Міёршчыне спявалі:

Хадзіла Тройца каля аконца.

Я ж, маладзенькая, не выспалася...

У некаторых раёнах Палесся называлі гэтае свята Ключаннем, відаць, таму, што галінкамі клёна ўпрагожвалі хаты.

Дзень святой Тройцы, Пяцідзесятніца — вялікае царкоўнае свята, якое ўваходзіць у лік асноўных («дванадзесятых»), адно з дванаццаці, прысвечана памяці даравання Богам Маісею дзесяці заветаў, спасланню Святога Духа на апосталаў, якія панеслі сведчанне пра ўваскрэслага Ісуса. Гэты момант лічыцца нараджэннем царквы, што прызнае трыадзінства, Святую Тройцу: Бог-Айцец, Бог-Сын і Дух Святы.

Не складае цяжкасці заўважыць, што сёмушныя традыцыі маюць дахрысціянскае паходжанне, бо не выяўляюць у падабенстве па зместу з хрысціянскай Тройцай, хаця і ўзнікла яна як свята даволі рана — у 381 годзе, калі на царкоўным саборы ў Канстанцінопалі была прынята ў якасці асноўнага элемента сімвала веры. Найбольшае распаўсюджанне атрымала на нашых землях ужо праз стагоддзе, калі была ўключана Сяргеем Раданежскім у «рухомы» праваслаўны каляндар і ўдала злілася з сёмушнымі абрадамі і звычаямі.

Няма сумнення ў тым, што царкоўная Тройца замяніла нейкае вялікае язычніцкае свята. Югаслаўскія вучоныя уносяць меркаванне, што гэта магло быць свята Русаліяў (КЗ, 1977. С. 268).

Румынская народная традыцыя сведчыць у карысць выказанай думкі. Там Тройца аб'ядноўвае дзве плыні, якія і адлюстраваны ў назвах свята: Duminika mare (Вялікая нядзеля) і Rusalii, хаця Ру-

салиі адзначаюцца, як і ў нас, на наступны дзень. Маецца падобнасць у традыцыях і назвах святкаванняў народаў Еўропы: Духове, Тројице, Тројичин дан, Русаље, Русаљи, Пресвета — сербы, чарнагорцы; Дуовден, Светатроуца — македонцы; Duhovi, Trojaki, Rusalije, Rusalju — харваты; Binkosti, Trjaki, Risali, Risalski svetki — славенцы; Русална, Русалијска або Русана недел а — сербы, чарнагорцы.

Албанскія традыцыі Русіцаў звязаны з кветкамі і культам продкаў. Таксама праводзілася рытуальная трапеза і даўня цырымонія «пахавання маці сонца» ў выглядзе глінянай фігуркі чалавека (КЗ, 1978. С. 261).

Пачатак * **Русальнага (Граннага, Крывога, Праводнага, Клячальнага, Траецкага, Духавага) тыдня (Русальніца, Брэзжыны, Іван-ды-Мар'я, Духаў дзень)** — наступны тыдзень пасля Сёмухі; дні праводзін вясны. Ушаноўваўся культ расліннасці і продкаў. Іванам-ды-Мар'яй называюць у Рэчыцкім раёне панядзелак Русальнага тыдня.

Звычайна на другі дзень Сёмухі на Піншчыне некалі наладжвалі свята Куста, або вадзілі «куста». «Апраналі» дзяўчыну ў зялёныя галінкі дрэў і вялі па вёсцы з песнямі:

Павядзём куста пад гай зеляненькі,
Сустрэне нас да казак маладзенькі...

(Быкоўскі, 1878.)

Прывялі куста
Ды й із зялёнага клёну:
Дай нам, пану,
Хоч па залатому...

(Булгакоўскі, 1890.)

Абрады і песні былі накіраваны на садзейнічанне ўрадлівасці зямлі і лепшай долі чалавека.

Ва Усходнім Палессі выконваліся праводзіны русалкі ў жыта. Найбольш вядомы з абрадаў песні у Чачэрскім і Буда-Кашалёўскім раёнах:

На Граннай нядзеле
Русалкі сядзелі...

У Хойніцкім, Рэчыцкім і іншых раёнах спявалі:

Правяду я русалачку да броду,
А сама вярнуся дадому...

На Веткаўшчыне ў гэтыя дні не садзілі квактух на яйкі, каб не вадзіліся кураняты з крывымі нагамі (Раманаў, 1912). На Смаленшчыне на Брэзжыны не сеялі яравыя (Дабравольскі, 1914).

У Рэчыцкім раёне была зафіксавана танцавальная гульня з «макатрамі». Хлопцы-танцоўшчыкі трымалі на палках «макатры» (гладшы), у якіх разбівалася дно ў час танца, затым свабоднымі пал-

камі разбіваўся і вялікі «макацёр», што быў надзеты на галаве хлопчыка ў жаночай вопратцы (Макарцоў, 1994. С. 27).

Панядзелак Святога Духа — дзень пасля Пяцідзсятніцы, царкоўнае свята Святога Духа, які, паводле біблейскіх уяўленняў, праяўляецца ў людзях, асвятляючы іх, а гэта і з'яўляецца галоўнай мэтай стварэння і выратавання свету.

Акадэмік Б.Рыбакоў (1988. С. 681) заўважае, што Русаллі з'яўляюцца агульнаславянскім, а можа нават, і агульнаеўрапейскім, аграрным святам, звязаным з урадлівасцю палёў, маленнямі аб дажджы і нараджэнні новых каласкоў. І гэта праяўляецца ў блізкасці абрадаў і святкаванняў Сёмухі, Тройцы, Купалля ў русальным чэрвеньскім месяцы. У іх відавочна вылучаецца культ вады, расліннасці, урадлівасці і пладавітасці. Даследчык вылучае наступныя звычаі і абрады: скокі дзяўчат, карагоды вакол бярозкі, пляценне і кіданне ў ваду вяноў, песні аб яравой пшаніцы і будучым ураджаі, імітацыя соітуса, звяртанне да русалак, Лады, Лелі, Тура і Ярылы, ахвяры вадзе ў выглядзе жаночых лялек, пахаванні мужчынскіх лялек і інш. Што датычыць асаблівасці русальных песень ва ўсходніх славян, то тут справядліва заўважыла фалькларыст Г.Барташэвіч, што эпіцэнтрам іх бытавання з'яўляецца руска-беларуска-ўкраінскае ўзмежжа, пры тым што песенная творчасць найбольш пашырана ў беларусаў, вядома ўкраінцам і сустракаецца ў сумежных з Беларуссю раёнах у рускіх (1985. С. 154).

Звычаі, звязаныя з зелянінаю, праводзіліся ў Францыі, Германіі і іншых краінах на 1 мая. Ёю ўпрыгожвалі плошчы, дарылі адзін аднаму. Таксама як і ў нас, на Заходнім Палессі быў падобны на «ваджэнне куста» звычай — майская каралева і нявеста, прыгажуня Мая, або проста май. Звычайна ў абрадзе галоўны персанаж упрыгожаны галінкамі і лісткамі, выконваўся дзецьмі. У некаторых вёсках Бургундзіі і Саваі дзіцячыя працэсі ладзіліся ў першую нядзелю мая. «Майская нявеста» (*l'Épouse de mai*) упрыгожвалася кветкамі яблыні і баярышніка, у руках трымала букеты маргарытак і руж. Для парога кожнай хаты дзеці спявалі песні з пажаданнямі і прасілі падарункі (КЗ, 1977. С.45—46).

Працэсіі дзяўчат з «троіцкай нявестай» (*Pinkster Bruid*) у Нідэрландах праводзіліся ў аўторак Тройцы (с. 85). У Германіі майскую нявесту называюць *Pfingstbraut*, там жа ў некаторых рэгіёнах у панядзелак вадзілі маску вадзяной птушкі або яе пудзіла, існавала ніякала іншых забаў (с. 158—159). Народы Югаславіі праводзілі ў дварах вёскі шэсці (*kraljice, kraljevi, kralji, kraljicari, lelje* — харваты; русалка — сербы) з кралыцай, упрыгожанай кветкамі і іншым, у суправаджэнні музыкаў, дзе славілі гаспадароў (с. 269). У румын гэты дзень быў поўнаасцю язычніцкім. Існавалі і цікавыя русальныя абрады і павер'і.

Албанцы Русіцы, свята кветак і культу продкаў адзначалі праз 25 дзён пасля Пасхі.

***Конскі Вялікдзень** — першы аўторак пасля Сёмухі, свята коней. У гэты дзень не выкарыстоўвалі іх для работы, у канюшні ставілі свечку за здароўе жывёлы (Булгакоўскі, 1890. С. 179—180).

Конскім Вялікаднем (Конски Вялигдан) сербы, чарнагорцы і македонцы называлі суботу першага тыдня Вялікага Посту. Гэты дзень лічыўся святам жывёлы, асабліва коней (КЗ, 1977. С. 253).

***Градабой (Градавая серада, серада Русаль)** – серада на Гранным тыдні; засцерагаліся ад граду. У Мазырскім раёне гаварылі: «Эта ж яе трэба сільна сьвяткаваць, каб град не йшоў. Як яе не сьвяткуюць, дак град рабіцьме ў сяле ўрэда, збівае дабро. У полі не работалі, каб град не збіваў» (Талстая, 1984). «У сераду Русаль на балоце Вялікая Гала палешукі звычайна цэлай грамадой выходзяць за сяло і са спевамі здабываюць з ясеня свяшчэнны агонь» (Пінскі павет; Сербай, 1915).

На Валожыншчыне адзначалася «Пастушковае свята», пастухі наладжвалі «балёк». А ў ваколіцах Тыкоціна і Бельска валовае або конскае «вяселле». Хлопцы забаўляліся тым, што прыладжвалі на спіну вала балвана-рыцара з усім ваярскім рыштункам, зробленым з прыроднага матэрыялу. Калі напалоханы вол скідаў «рыцара», сьвяткаванне пераносілася ў карчму.

У характары правядзеньня Градавой серады, асабліва серады Русаль, праяўляюцца сляды шанавання даўняга культу Перуна.

***Наўскі (Намскі) чацвер (Наўская Тройца)** – чацвер пасля Тройцы, памінальны дзень продкаў на могілках. Нічога не рабілі, бо лічыўся «сухім» днём. Аблівалі адзін аднаго вадою, каб не было засухі (Раманаў, 1912. С. 203). На Століншчыне і цяпер нясуць «на могліцы аір, по-нашэму, панны, і ліпу затыкаюць на крэсты»; у Бярозаўскім раёне «ідуць гуляць ваоны по жытовы. А потым ужо ідуць ваоны на кладбішча і із сэбэ одэжу пэрэтрушваюць» (Талстая, 1986).

У рускіх папярэдні чацвер, які называўся Сяміком, быў кульмінацыйным у трохным цыкле з цэнтральным персанажам – бярозкай.

***Абліваха** – чацвер на Гранным тыдні. У Добрушскім раёне абліваліся вадою, каб ішоў дождж.

***Розыгры (Русальчыны розыгры)** – апошні дзень Русальнага тыдня. Засцерагаліся, каб русалка не «зашчыкатала» чалавека. «Русалкі тыждзень гуляюць, па жыту бегаюць, да косы распушчаны, а ў панядзелок розойдуцца, то кажуць: розыгры» (Тураўскі сл., 1985). У Лельчыцкім раёне зазначаюць: «На Розыгры палолі лён, коб вон іграў. У лён не ўлезе русалка, бо свечоны. А просо не трэба палоць».

***Пятроўскія запускі** – наступная нядзеля пасля Сёмухі, пярэдадзень Пятроўскага посту. Хадзілі «развіваць вянкi», якія зівалі ў Зялёную суботу. Спявалі песні (Дамбавецкі, 1882).

***Пятроўка (Петравіца)** – Пятроўскі пост (праз тыдзень пасля Сёмухі ў панядзелак і да 11 ліпеня).

У Ельскім раёне гавораць: «Летам у Петроўку весілля не робяць... Петроўка-голодоўка, потому што стары хліб поелі, а новаго не нажалі», у Лельчыцкім: «Петроўка сушыць болота, а Спасоўка – рэкі» (Талстая, 1996). На Смаленшчыне некалі казалі: «У Петроўку Бог блюдзе рагожкі, а ў шубе вошкі» (Дабравольскі, 1814). Усюды пара сенакосу. «Хто ў Петроўку сена не косіць, той зімой у сабак просіць» (Рэчыцкі павет; Пяткевіч, 1938).

МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ, СЦЭНАРЫІ І ДАДАТКОВЫ МАТЭРЫЯЛ

ГУКАННЕ ВЯСНЫ

Праводзілася на Масленую
нядзелю, на Аўдоцю Вясноўку
(1 і 14 сакавіка), на Благавешчанне
(25 сакавіка і 7 красавіка).

АБРАДЫ

Абрад веснавання

Хадзілі веснаваць у лес дзяўчаты. Яшчэ гаварылі, што хадзілі на «чырку». У лесе рабілі вяночкі з барвенку, упрыгожвалі іх перазімаваўшымі кісла-салодкімі журавінамі. Спявалі веснавыя песні:

Ужэ вясна, ужэ красна.
Чужыя жонкі ткуць кросна,
А мая шэльма не ткала,
Пад лёд мычкі таскала:
— Плывецце, мычкі, валакенцам,
А назад палаценцам.

(Земляробчы, 1990. С. 187—188. Зап. А.Ю.Лозка ў 1987 г. у в. Букча Лельчыцкага р-на ад М.С. Сушчык, 1907 г.н.)

Гуканне вясны

З Благавешчання амаль на ўсёй Беларусі дзяўчаты пачынаюць гукаць (клікаць) вясну. Звычайна само гуканне адбываецца ў нас

так: гурты дзяўчат збіраюцца на самыя высокія месцы ў вёсцы, ля гумнаў; гэтыя месцы яны высцілаюць саломая і, пасеўшы там у рад, пяюць да позняй ночы веснавыя песні. Гэтыя песні чуваць тады на ўсіх падобных «зборнях» наваколля. Іншы раз спяваюць па чарзе: у адным месцы пачнуць і спыняцца, у другім прадоўжаць пачатую песню. Хлопцы ж з дудкамі і гармонікамі акампануюць, пераходзячы ад аднаго зборнага месца на другое.

(Шэйн, 1887. С. 125. Зап. настаўнік Стара-Юркавіцкага вучылішча П. С. Батурын у Гомельскім п. Магілёўскай губ.)

ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ

Вясною зверху пячэ, а знізу марозіць.
Вясна красна цвятамі, а восень — пладамі.
Калі ў марце зямля ўбачыла неба, то не будзе хлеба.
Сакавік часамі снегам сее, а часамі сонцам грэе.
Сухі март, цёплы апрэль, мокры май — жыту будзецц ураджай.
Вясна — маці, а лета — бацька.
Які сакавік, такі красавік.
Сакавік дрэвам сок пускае.
Мароз укусіць за палец.
Красавік з вадою — май з травой.
Май халодны — не будзеш галодны.
Май дажджлівы — год урадлівы.

(Прыказкі і прымаўкі, 1976. С. 76—80.)

ЗАБАВЫ

Скаканне на дошцы

Рабілі прыстасаванне для дзіцячай забавы. Невялікая дошка клася на палена. Двое дзяцей становіліся на канцы і па чарзе падскоквалі. Іншы раз для раўнавагі гульцы трымаліся за рукі двух сяброў, што стаялі справа і злева, або — за верхнюю перакладзіну плота, калі на ніжняй была пакладзена дошка.

Этнографы фіксавалі бытаванне забавы вясною: А. Сержпутоўскі на Палессі — на Благавешчанне (25 сакавіка), П. Дземідовіч у Менскім павеце — на «Хрэсцы, Пералачпост» (у сярэдзіне Вялікага посту).

Міфалагічны сэнс забавы такі ж, як і вісячых гушкалак.

Арэлі

Прыстасаванне для гушкання вісячага тыпу. Называлі яшчэ гуш-калкай, гайданкай. Найбольш простае наладжвалі пры варотах, у гумне, пад дрэвамі шляхам умацавання ўверсе двух або чатырох канцоў вяроўкі.

Вось як апісваюцца арэлі больш складанага тыпу, што ладзіліся ў Себежскім павеце Віцебскай губерні: «Закопваюцца ў зямлю два моцныя слупы вышынёю да двух сажняў (1 сажань — 2,1336 м. — *А.Л.*) у сажаннай адлегласці адзін ад аднаго. Паміж слупамі ўстаўляецца вал, канцы якога выпускаюць за слупы на палову аршына (1 аршын — 0,7112 м. — *А.Л.*). Да гэтых канцоў прымацоўваюцца крыжападобна чатыры ручкі. У сярэдняю частку вала; што паміж слупоў, прыстасоўваюцца два крыжы на адзін—палову аршына адзін на аднаго. Паміж кожным з гэтых крыжоў ладзіцца на слізкіх валіках сядалішча са спінкамі. За ручкі, прымацаваныя звонку слупоў да вала, паварочваюць вал, а з ім разам і сядалішча, якія робяць круг у паветры паміж слупамі.

Пры пад'ёме ўверх і апусканні ўніз сядалішча жанчыны павінны старацца, каб не раздзімаліся спадніцы. Сядаюць звычайна папарна — мужчына з жанчынаю. За 15—20 абаротаў вала плаціцца ад кожнага гульца пара яек або адна капейка.

Тут жа, пры арэлях на пляцоўцы, размяшчаюцца музыкі са скрыпкамі і гармонямі. Каля іх збіраецца кола аматараў патанчыць і пагушкацца на арэлях...» (запіс 1882—1890 гг.).

Гэтыя «ігрышчы», па звестках інфарматара, ладзіліся пры корчмах на Пятра, Паўла (29 чэрвеня с.ст.) і Іллю (20 ліпеня с.ст.). У запісах этнографу: на Уласа (чацвер Масленічнага тыдня) — у Менскай губерні (П. Дземідовіч), ад Вялікадня да сенакосу — у Гродзенскім павеце (І. Карскі).

Па меркаванні пажылых людзей, гушкаюцца для таго, каб лён рос доўгі і моцны. У многіх народаў гушканне — даўні рытуал дзеля паскарэння росту пасеву; звязаны з эратычнай сімволікай, сямейна-шлюбнай магіяй, якая абараняла дзяўчат і жанчын ад розных бедаў. Раней у Грэцыі арэлі наладжвалі ў доме маладых у першую нядзелю пасля вяселля. З цягам часу сакральны сэнс гушкання згубіўся. Арэлі лічыліся «бясоўскімі ігрышчамі». Сімяон Полацкі сведчыў, што раней гушкаліся ў гонар паганскіх багоў.

Старадаўнія пісьмовыя і ілюстрацыйныя матэрыялы розных краін утрымліваюць звесткі пра арэлі. У французскім «Рамане аб Аляксандры» (XII ст.) на адной з мініяцюр адлюстраваны забавы на арэлях. Адзін раскачвае свайго сябра на арэлях, а трэці сядзіць на лаўцы з выцягнутай нагою або на спіне яшчэ аднаго гульца. Яго задача — утрымацца на вярэвочных арэлях пры ўдары ступні.

Алесь Лозка

ЛЯДА

(карагод)

Гэта старадаўні гульнівы танец (карагод). Падобныя да яго гульнівыя карагоды і танцы «Проса» і «Баяры». Яны адлюстроўваюць пару выпальвання нашымі далёкімі продкамі лесу, г. зн. падрыхтоўкі да пасеву проса і правядзення рытуальных ігрышчаў з мэтай ушанавання паганскіх багоў, каб радзіла на ніве і ў хаце.

У гульні «Ляда», запісанай у XIX стагоддзі на Гомельшчыне З. Радчанка, адзін карагод спявае: «А мы ляда капалі, капалі...», другі — «А мы проса сеялі, сеялі...», затым — «А мы коней іспусцілі, іспусцілі...» (першы карагод ловіць па чарзе дзяўчат з другога пасля кожнай страфы).

У гульнях «Проса» і «Баяры» ўдзельнікі падзяляюцца на два шэрагі, часцей хлопцы і дзяўчаты становяцца ў супрацьлеглых партыях. Узяўшыся за рукі або палажыўшы іх на плечы сяброў, спяваюць дыялагічны тэкст. Дзве лініі танцуючых пачаргова наступаюць адна на адну і адыходзяць на месца.

У карагодзе «Проса» спяваецца:

- — А мы проса патопчам, патопчам.
- Людзі млоды, патопчам, патопчам*.
- А чым жа вы стопчаце, стопчаце?
- Мы коні нагонім, нагонім.
- А мы коні паловім, паловім.
- А чым жа вы зловіце, зловіце?
- Шаўковы повад закінем, закінем.
- Шаўковы повад парвецца, парвецца.
- А мы коні выкупім, выкупім.
- А чым жа вы купіце, купіце?
- А мы дадзім сто рублей, сто рублей.
- Нам сто рублей не нада, не нада.
- А мы дадзім дзедушку, дзедушку.
- Нам дзедушкі не нада, не нада.
- А мы дадзім бабушку, бабушку.
- Нам бабушкі не нада, не нада.
- А мы дадзім малайца, малайца.
- Нам малайца не нада, не нада.
- А мы дадзім дзевушку, дзевушку.
- Нам дзевушка спадобна, спадобна...

У «Баярах» тэма лядаў і проса замяняецца выбарам нявесты. Падобныя гульні вядомы ўсім усходнім славянам. У іх захавалася шмат архаічных рыс. Тут аграрна-магічная сутнасць сплечена са шлюбнай сімволікай і складае адзінства, якое заключае ў сабе як вясенне-палевыя работы, так і веснавую шлюбнасць — пасхальны Мясед (Б.А. Рыбакоў). Бачыцца каландарная прымаркаванасць (Фамін ці Сёмушна-Траецкі тыдзень) да веснавых магічных абрадаў прыгатавання лядаў, пасеваў, выкрадання і продажу дзяўчат («А што, даеце выкуп, выкуп?», «Мы дзевачку прададзім, прададзім»). Мусіць, гульні праводзілася ў гонар язычніцкіх бостваў Ярылы і Лады, калі адбываліся «ігрышча межю селы... і ту умыкаху жены себе...» (летапісы). У некаторых тэкстах захаваліся і архаічны прыпеў: «Ой, Дзід са Ладаю...» Н.Н. Ціханіцкая сцвярджае, што вытоптанне проса першапачаткова не было варажым актам, а меўся

*Прыпеў паўтараецца пасля кожнага радка.

на ўвазе абмалот яго пры дапамозе людзей і коней. На аснове традыцый гэтых гульніяў маглі ўтварыцца пазней гульні «Лянок» («А мы сеялі, сеялі лён»), «У каноплі» і іншыя на шлюбную тэматыку са сваім сюжэтам.

Алесь Лозка

ПЕСНІ

Вясна красна, адкуль прыйшла?

Вясна красна,
Адкуль прыйшла, (2)
Адкуль прыйшла, што прынесла?

— Малодачкам —
Па чаўночку, (2)
А дзевачкам — па вяночку;

А дзевачкам —
Па вяночку, (2)
А пастушкам — па кіёчку,

Старым бабкам —
Па галушачцы, (2)
Малым дзеткам — па крамушачцы.

(Беларускія народныя песні, 1962. Т. 3. С. 10. Зап. у 1946 г. ад В. Радзюка ў в. Дубітава Івацэвіцкага р-на Брэсцкай вобл.)

Вясна красна

Не спяшаючыся, з рухам $\text{♩} = 66$

Вяс_ на крас_ сна, да чу_ жы_ я
ма_ лод_ кі ткуць крос_ на.

Вясна красна,
Да чужыя малодкі ткуць кросна.

Ткуць кросна.
Я, малодзенька, ні прала.

Ні прала.
Пад лёд кудзелькі пускала.

Пускала.
Да ідуць людзі — дзівяцца.

Дзівяцца:
— Чые ета кудзелькі беляцца?

Беляцца.
Ці не тае дзевачкі-гультайкі?

Гультайкі.
Да штодзень хадзіла ў пагулянкі.

Пагулянкі.
Да крупы, сало насіла.

Насіла.
Да ўсіх малайцоў маніла.

Маніла.
Аднаго хлопчыка зманіла.

(Мінская вобл., 1995. С. 20. Зап. М. Міско ў 1987 г. у в. Дубнікі Любанскага р-на ад В.Р. Лютовіч, 1912 г.н.) Натацыя напеву У. Раговіча.

Гаспадыначка, як маліначка

Гаспадыначка, як маліначка,
Вясна красна на ўвесь свет!*

Устань раненька, умойся беленька,
Бяры ліхтарок, ідзі ў хлявок.
А ў тваім хляўцы праява стала,
Праява стала, заявілася:
Дваццаць каровак ацялілася,
А яшчэ дваццаць — назначылася.
— Вы, дачушкі, мае служачкі,
Да й бярыця вы па даёначцы,
Падаіце вы па каровачцы!

(Мінская вобласць..., 1995. С. 40. Зап. В. Сухая ў 1987 г. у в. Фалькі Вілейскага р-на ад Я.С. Крывашэі, 1927 г.н., А.П. Сухой, 1937 г.н.).
Натацыя напеў У. Раговіча.

*Прыпеў «Вясна красна на ўвесь свет» паўтараецца пасля кожнага радка.

СВЯТА ПТУШАК

Праводзілася на Гуканне
вясны падчас выканання
абрадаў «чыркавання», пляцення
вянкоў і інш., на Саракі
(10 і 22 сакавіка), на
Герасіма Гракоўніка
(17 сакавіка) і ў іншыя дні.

ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ

Сустрэў грака — вясну сустракай.
Па пер'і птушку ўзнаюць.
Жаўранак прылятае на праталіну, шпак — на прагаліну,
жораў — з цяплом, ластаўка — з лістом.
Якая пташка, такі і галасок.
Дзе бусел вядзецца — там шчаслівае месца.
Варона малая, а рот шырокі.
Дзяцел дзяўбе ў сцяну, дык мяцеліца будзе.
Сарока шчабеча — госць будзе.
Ластаўка дзень пачынае, а салавей канчае.
Знае кулік сваё балота.
Сава і ўначы бачыць.
Дзе сава і сыч, там носа не тыч.
У плісіцы тры паясы.
Што дразду па чужому гнязду.
На Саракі пайшла зіма да ракі.
На Саракі ў адзін дзень сорак нядзель.
На Саракі ў адзін дзень сорак марозаў.
На Саракі вылятае сорак выраяў.

(Прыказкі і прымаўкі, 1976. С. 65—68, 97, 98.)

ЖАРТЫ

Варона і зязюля

Бацька з сынам купілі на кірмашы карову ды вядуць яе дамоў, а варона, летучы, кракае:

- Кра, кра!
- Брэшаш! — адказвае на тое бацька. — Не краў, а купіў.
- На той час і зязюля закукавала: «Ку-ку!»
- А што? Вось і зязюля кажа, што я купіў, а не краў.

У заалагічным садзе

Наведвальнік. Вы добра ведаеце пароды птушак?

Экскурсавод. А як жа!

Наведвальнік. Скажыце, калі ласка, якая з гэтых дзвюх птушак няёст і якая шчыгол?

Экскурсавод. А вось тая, што сядзіць побач з няёстам, і ёсць шчыгол.

Цябе таксама бусел прынёс?

— Слухай, дзедку, — пытаецца Міхаська ў свайго даволі тоўстага дзядулі. — Цябе таксама бусел прынёс?

— Вядома, — адказвае дзядуля.

Міхаська недаверліва круціць галавой:

— Але, мабыць, не ўсяго адразу?

(Жарты. С. 192, 236, 287.)

ГАНАРЫСТАЯ ВАРОНА

(казка)

Раскаркалася неяк увосень адна варона на сметніку.

— Вы сабе як хочаце, — кажа сяброўкам, — а я не магу тут цэлую зіму мерзнуць. Я не такая дурная варона, як вы!

— А што ж ты думаеш рабіць, разумная? — пытаюцца сяброўкі.

— Палячу за мора: там, кажуць, зімы не бывае.

— Ну што ж, — паківалі галавамі сяброўкі, — шчаслівай табе дарогі. А мы ўжо як-небудзь і дома перазімуем.

Сабралася ганарыстая варона і паляцела за мора.

Доўга ляцела ці нядоўга, аж бачыць — пад ёю ўжо не вада, а зямля зялёная, зверху цёплае сонейка свеціць.

«Ну, — думае варона, — тут я спынюся». Апусцілася на высокае дрэва ды пачала выглядаць спажыву: выгаладалася ж, нябось, за дарогу.

Убачылі варону заморскія птушкі.

— Хто ты? — пытаюцца. — Ніколі мы ў сваіх краях такой птушкі

не бачылі. Можа, ты паўночны салавей? Ён, кажуць, пье, як звачак звініць.

— Але, але, — падхапіла варона. — Я — паўночны салавей.

А сама сабе думае: «Хіба я горш за салаўя спяваю? Чаму ж толькі яму гонар і павага?»

Зарадаваліся заморскія птушкі.

— Паспявай нам, паўночны салавейка! — просяць варону. — А мы паслухаем. Вельмі ж хочацца нам твой голас пачуць.

Задрала варона ўгору сваю дзюбу і заспявала на ўсё горла:

— Кар-кар-р! Кра-кра! Гэй, гэй! Я — паўночны салавей!

Пераглядваюцца птушкі паміж сабою, вушы лапкамі затыкаюць.

— А няхай яго з такім салаўём! — шэпчаць. — Ён жа не лепш за звычайную жабу спявае...

А потым не вытрымалі слухачы, гуртам наляцелі на варону і давай яе дзяўбіць, давай таўчы. Траха не ўсё пер'е выскублі.

— Выбірайся, — крычаць, — прэч са сваімі песнямі! Не хочам мы цябе слухаць.

Вывалася варона ад няўдзячных слухачоў і паляцела назад дадому.

А тут скоро і вясна настала. Рэкі ад лёду ачысціліся. Не захацела варона на сметнік варочацца. Паляцела на рэчку. Села там на беразе і цікае за рыбамі. Бачыць: паўзе рак. Ну, голад не цётка: калі няма рыбы, то і рак — рыба. Схапіла яна рака і сабралася ўжо снедаць, як раптам чуе ліслівы рачыны галасок:

— Вось добра, што трапіў у дзюбу не якой-небудзь чорнай галцы або граку, а самой пані вароне. Як жа мне пашанцавала! Ты ж такая прыгажуня, такая красуня, што і сказаць няможна. Шэрыя пёркі твае аж зіхацяць на сонейку. А галасок у цябе — як у таго салаўя, не раўнуючы: як пачнеш спяваць, дык на цэлы свет чуваць. Я не раз захапляўся тваімі чудаўнымі песнямі, у цёмнай нары седзячы. Хацеў бы я, пані варона, пачуць тваю песню яшчэ раз.

— Праўда, праўда! — каркнула ўзрадаваная ад пахвалы варона. — Гэта толькі дурныя заморскія птушкі зганілі мяне. Ну дык слухай! І завяла варона на ўсю ваколіцу:

— Кар-кар-р! Кра-кра? Я не простая варона!

Скончыла спяваць, глядзіць — а рака і след прастыў.

Давялося ганарыстай і галоднай вароне зноў на сметнік да сябровак ляцець.

(БНК. С. 36—39.)

ТАНЦЫ І КАРАГОДЫ

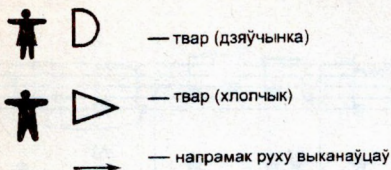
Апісанне пазіцый рук і ног, якія сустракаюцца ў танцах

Першая пазіцыя рук. Акругленыя ў локцях і кісцях рукі падняты да ўзроўню дыяфрагмы. Пальцы адной рукі амаль дакранаюцца да пальцаў другой рукі.

Другая пазіцыя рук. Акругленыя ў локцях і кісцях рукі разведзены ўбакі, крыху спераду, ніжэй узроўню плеч.

Шостая пазіцыя ног. Ступні паралельныя адна адной. Насок адной нагі дакранаецца да наска другой нагі, а пятка — да пяткі.

Умоўныя абазначэнні:

Перапёлачка

Старадаўняя песня-гульня, карагод. Удзельніцы ходзяць па крузе, узяўшыся за рукі. У сярэдзіне — салістка, якая ілюструе рухамі, жэстамі і мімікай усё тое, пра што пяюць астатнія выканаўцы:

А у перапёлкі ручкі баляць.

Ты ж мая, ты ж мая
Перапёлачка,
Ты ж мая, ты ж мая
Невялічкая*.

А у перапёлкі ножкі баляць,
А у перапёлкі ды каленцы баляць.
А у перапёлкі грудцы баляць.
А што перапёлка рана ўстае.
А у перапёлкі ды старэнькі муж.
А у перапёлкі дзеткі малыя.
Дзетачкі плачуць, есцейкі просяць.
А у перапёлкі хлеба няма.

(Чурко. С. 25—26.)

*Прыпеў «Ты ж мая, ты ж мая, перапёлачка...» і г. д. паўтараецца пасля кожнага радка.

Журавель

Запис танца Г. КАЛЯДЫ
Апрацоўка для баяна А. АЛЯХНОВІЧА

Хутка ♩ = 140

The score is written for bayan in 2/4 time, key of D major (one sharp). The tempo is marked 'Хутка' (Allegretto) with a metronome marking of 140. The piece consists of five systems of two staves each. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, and fingerings (7, М, Б). The first system starts with a treble clef and a key signature of one sharp. The bass clef part has a key signature of two sharps. The second system continues the melody in the treble and accompaniment in the bass. The third system features a change in the bass line with a 'Б' marking. The fourth system continues the melodic development. The fifth system concludes the piece with a final chord and a fermata.

У танцы прымае ўдзел любая колькасць пар. (Гэты варыянт танца дадзены на 3 пары.)

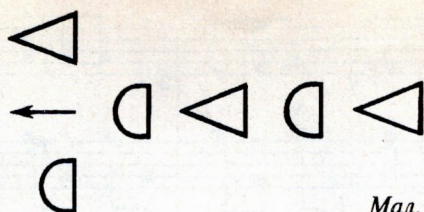
Перад пачаткам танца ўсе ўдзельнікі, узяўшыся за рукі, становяцца па крузе, прычым дзяўчынкі становяцца спераду сваіх партнёраў. Ногі ў шостаі пазіцыі.

1—8-ы т. Выканаўцы рухаюцца па крузе бегам.

9-ы т. Удзельнікі, працягваючы рухацца па крузе бегам, у адным месцы разрываюць яго. На месцы разарванага круга становіцца пара з паднятымі ўверх злучанымі правай рукой хлопчыка і левай рукой дзяўчынкі (варотцы). Левае рука хлопчыка і правая рука дзяўчынкі — на таліі. Ногі ў шостаі пазіцыі.

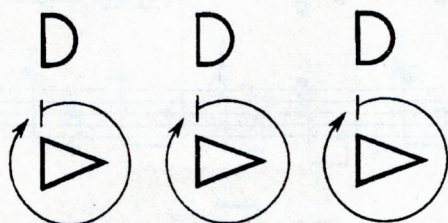
10—16-ы т. Праз утварэння варотцы, не разлучаючы рук, працягаюць усе выканаўцы і становяцца пара за парай у калону спераду пары № 1, прычым, як толькі пара № 2 прабегла варотцы пары № 1, яна адразу ж становіцца спераду гэтай пары і ўтварае варотцы (мал. 1). Наступная за парай № 2 пара № 3 ужо працягае ў варотцы пар № 1 і № 2 і становіцца спераду пары № 2 і г. д.

17—19-ы т. Кожная з пар у калоне бегам выконвае паварот па невялікім крузе вакол сябе на 360° управа. Злучаныя ў пары правая

Мал. 1

рука хлопчыка і левая рука дзяўчынкі апускаюцца да ўзроўню грудзей, левая рука хлопчыка і правая рука дзяўчынкі ляжаць на таліі (мал. 2).

Мал. 2

20-ы т. Дзеці ў калоне на месцы выконваюць «трайны прытуп» па шостай пазіцыі (рух № 1). Рукі ў пары захоўваюць паставу, як на 17—19-ы т.

21—23-ы т. Выканаўцы ў парах паўтараюць рухі (17—19-ы т.) у супроцьлеглым напрамку.

24-ы т. Удзельнікі ў парах паўтараюць рухі (20-ы т.).

25—32-ы т. Выканаўцы парамі рухаюцца па крузе бегам. Злучаныя рукі ў пары застаюцца на ўзроўні грудзей, рукамі, якія былі на таліі, махаюць, як крыламі, ўверх-ўніз. Кожны ўзмах ўверх-ўніз займае 2 такты музыкі.

Трайны прытуп па шостай пазіцыі (рух № 1)

Выконваецца на 1 такт музыкі, пачынаючы з затакта.

Зыходная пастава: шостая пазіцыя ног.

Затакт «і» — падняць правую нагу да шчыкалаткі левай нагі.

«Раз» — тупнуць правай нагой побач з левай па шостай пазіцыі, адначасова левую нагу падняць да шчыкалаткі правай нагі.

«І» — тупнуць левай нагой побач з правай па шостай пазіцыі, адначасова правую нагу падняць да шчыкалаткі левай нагі.

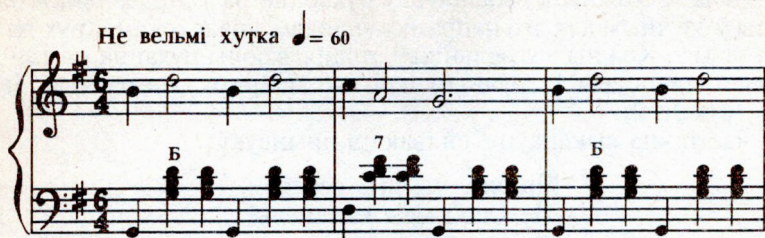
«Два» — тупнуць правай нагой побач з левай па шостай пазіцыі.

(Беларускі дзіцячы фальклор. С. 260—262.)

Верабей

Запис танца Г. КАЛЯДЫ
Апрацоўка для баяна А. АЛЯХНОВІЧА

Не вельмі хутка ♩ = 60

Хутка ♩ = 132

Не вельмі хутка ♩ = 60

Хутка ♩ = 140

У танцы прымае ўдзел любая колькасць выканаўцаў.

Зыходная пастава: выканаўцы размяшчаюцца на танцавальнай пляцоўцы ў любой паслядоўнасці. Рукі на таліі. Ногі ў шостай пазіцыі.

1—4-ы т. Кожны з выканаўцаў рухаецца па танцавальнай пляцоўцы ў зручным для яго напрамку «крокам з падскокам» (рух № 1).

5—8-ы т. Кожны з удзельнікаў, працягваючы рухацца па танцавальнай пляцоўцы ў зручным для яго напрамку, выконвае «мячык» (рух № 2).

У час танца выканаўцы спяваюць прыпеўку:

Чы-чы, чы-чы, верабей!

Не клуй маіх канапель!

А я ж тому вераб'ю

Колам ногі пераб'ю.

А на тое цел(і)ца

Вытку палатен(ы)ца,

А на тую ножку

Куплю я панчошку.

На наступныя 8 тактаў выканаўцы паўтараюць рухі 1—8-га тактаў.

Крок з падскокам (рух № 2)

Выконваецца на паўтакта музыкі.

Зыходная пастава: шостая пазіцыя ног, рукі на таліі.

«Раз» — крок уперад правай нагой, адначасова сагнутую ў калене левую нагу падвесці да шчыкалаткі правай нагі. Галаву і корпус крыху нахіліць у правы бок.

«Два» — захоўваючы паставу галавы, корпуса і левай нагі, праскакаць на правай назе крыху ўперад.

«Тры» — паўтарыць рухі на лік «два».

На наступныя паўтакта рух пачынаецца з левай нагі.

Музычны памер 2/4 (другая частка мелодыі). «Мячык» (рух № 2).

Выконваецца на паўтакта музыкі.

Зыходная пастава: шостая пазіцыя ног, прамыя рукі разведзены ў бакі на ўзроўні плячэй далонямі ўніз.

«Раз і» — зрабіўшы глыбокае прысяданне па шостай пазіцыі, праскакаць на абедзвюх нагах уперад, адначасова рукамі, як быццам крыламі, зрабіць мах зверху ўніз.

На наступныя паўтакта рух паўтараецца з глыбокага прысядання па шостай пазіцыі.

(Беларускі дзіцячы фальклор, 1994. С. 246—247.)

Ляцелі дзве пцічкі

Карагод, вядомы славянскім народам. Выканаўцы рухаліся па крузе простым, рытмізаваным шагам і жэстамі, рухамі паказвалі ўсё, аб чым спявалі: махалі рукамі нібы крыламі, прысядалі і ў канцы цалаваліся. Мелодыя запісана на Гродзеншчыне:

Ляцелі, ляцелі, селі — пасядзелі.
Вот раз! Вот і два, вот і мілая мая!*

Селі, пасядзелі, усталі — паляцелі.

Як яны ляцелі, усе людзі глядзелі.

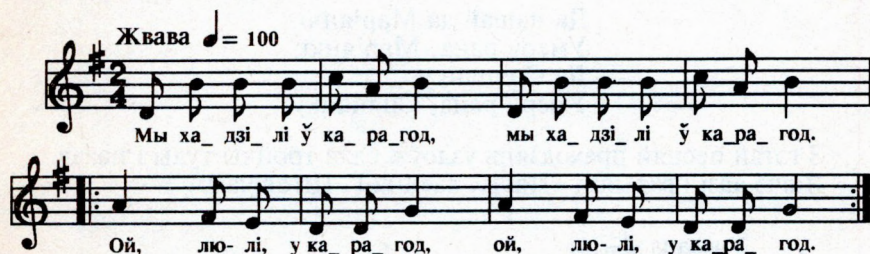
Як яны прашчалісь, сладка цалавалісь.

Іншы раз усе рухі выконваў саліст у цэнтры круга, а астатнія спявалі.

(Чурко. С. 20—21.)

Пава

Старажытны карагод, распаўсюджаны ў многіх раёнах Беларусі. Тыповая кампазіцыя: узяўшыся за рукі, удзельнікі карагода ідуць па крузе. У цэнтры знаходзяцца дзяўчына — пава і юнак — паўлін, або павун. Усе пяюць:

Далей у сюжэце ў розных варыянтах апавядаецца аб тым, як гулялі ў карагодзе (па садзе або па вуліцы) пава з паўлінам. Адна з версій песні ў Гродзенскай вобласці такая:

За павай паўлін ідзе,
Ён ідзе, ён ідзе.
І так сабе гаворыць:
— Паўлінушка ты мая,
Ты мая, ты мая.

*Прыпеў «Вот раз! Вот і два» і г. д. паўтараецца пасля кожнага радка.

Часам выканаўцы ідуць не па крузе, а гуртам або дзвюма шарэнгамі за салістамі. Паўлін звяртаецца да павы:

Пастой, пава ты мая,
Пацалую я цябя.

Пасля чаго юнак і дзяўчына цалуюцца, і замест іх у цэнтр выходзіць новая пара салістаў. Але ж іншы раз дзяўчына-пава адказвае:

Нет, я, судар, не твая,
Не твая, не твая.

Часам увесь карагод дае паве парадую:

Павачка, не гардзісь,
Харашэнька з ім прайдзісь.

Аб музыцы карагода, які выконваўся на Юр'я, пісаў Е. Рама-наў, характарызуючы матыў яго як працяжны, маркотны:

Да хадзіла пава па балоце,
Умеру рана, па балоце*.
Да іскала пава гняздзечка.
Да і знесла пава тры яечка,
Ды высядзела пава тры паненкі.
Да адна паненка да Мар'янка.

Далей у песні называюцца ўсе ўдзельнікі карагода. Потым песню пачынаюць зноў, толькі пава «высіжвае» ўжо панічоў, пасля чаго «прыпяваюць» усіх дзяўчат і юнакоў адзін да аднаго:

Да нашай да Мар'янкi,
Умеру рана, Мар'янкi,
Да Сцяпанку,
Умеру рана, Сцяпанку.

З гэтай песняй праходзяць уздоўж сяла тройчы туды і назад. Яшчэ адзін варыянт «Павы» даецца Г. Цітовічам:

*Прыпеў паўтараецца пасля кожнага радка.

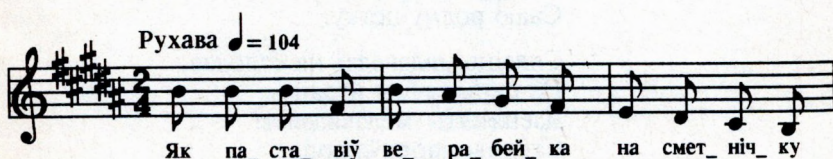
Сцеле пер'е па мураўцы, гэі, віно!
 Сцеле пер'е па мураўцы, віно!
 А за ёю красна панна, гэі, віно!
 Красна панна, млада Ганна, віно!
 Пер'е бярэ, у хвартух кладзе, гэі, віно!
 Пер'е бярэ, у хвартух кладзе, віно!
 А з хвартушка вянок віе, гэі, віно!
 А з хвартушка вянок віе, віно!
 Звіўшы вянок, пайшла ў танок, гэі, віно!
 Звіўшы вянок, пайшла ў танок, віно!
 Скуль жа ўзяўся буйны вецер, гэі, віно!
 Скуль жа ўзяўся буйны вецер, віно!
 Звёяў венец у быстры Дунай, гэі, віно!
 Звёяў венец у быстры Дунай, віно!
 Пайшла Ганна беражочкам, гэі, віно!
 Беражочкам за вяночкам, віно!
 Напаткала тры малойцы, гэі, віно!
 Тры малойцы-рыбалоўцы, віно!
 — Ах, мае ж вы малойчыкі, гэі, віно!
 Вы закіньце сеці-невад, віно!
 Вы закіньце сеці-невад, гэі, віно!
 Ды злавіце павін венец, віно!
 — Што ж нам, панна, за дар дасі, гэі, віно!
 Што ж нам, панна, за дар дасі, віно!
 — А старшаму — павін венец, гэі, віно!
 А другому — золты персцень, віно!
 А трэцяму — сама млада, гэі, віно!
 Сама млада, як ягода, віно!

Па матывах карагода «Пава» балетмайстрамі Г. Чорным і В. Гаявой у народным ансамблі «Крупіцы» і прафесійным калектыве «Харошкі» былі створаны вельмі выразныя і ў той жа час надзвычай простыя аднайменныя танцы, якія могуць служыць прыкладам для іншых пастаноўшчыкаў. У гэтых танцах адразу некалькі дзяўчат уяўлялі сабой прыгожы хвост паўліна, а юнак — яго фанабэрыстую, але дурнаватую галаву.

(Чурко. С. 27—28.)

ПЕСНІ

Як наставіў верабейка

Як паставіў верабейка
 На сметнічку хату
 Ды сазваў на наवासелле
 Госцейкаў багата.
 Піва, квасу наварыў,
 Квашанінкі настудзіў,
 Насмажыў кілбасаў
 І ўсякага мяса.

У залочанай карэце
 Дзяцел пад'язджае,
 А за дзятлам на валах
 Жоўна паспяшае.
 А зязюля з шуляком,
 Перапёліца з круком
 Лугам, даліною
 Шпараць пехатою.

Заклікае верабейка
 Ўсіх госцейкаў есці,
 Запрашае белу лебедзь
 На покуце сесці.
 А з лебеддзю жураўля
 І савішчу, і луня,
 І стару чачотку,
 Сваю родну цётку.

Сядзіць мядзведзь на калодзе,
 На скрыпачцы йграць.
 Дзецяняты-медзвядзяты
 Струны напраўляюць.

Як зайгралі «дылі-дылі»,
Госці у далоні білі, —
Адзін дзіваваўся,
А другі смяяўся.

Шчыгель важна пахаджае,
Цаплю ў танец просіць,
Галка піва налівае,
А удод разносіць.
За здароўе вераб'я
Пілі, елі аж да дня,
А бацян упіўся
Ды пад стол зваліўся.

(Жартоўныя песні. С. 493—494. Зап. Г.І. Цітовіч у 1946 г. у в.
Крывічы Старобінскага р-на.)

Наварыў верабей піва

Наварыў верабей піва
Без хмелю, без ячменю.

Сазываў верабей гасцей,
Аднае савы забыўся.

Прыляцела сава сама,
Села яна на прыпечку.

Ой, села яна на прыпечку
Дый зайграла яна ў скрыпачку.

Як пайшоў верабей у танец,
Адаптаў сініцы палец.

Дзе ж дастаці нам тое масці,
К сінічаму пальцу класці?

Каб не тыя ўсе людзі,
Перабілі б вераб'ю грудзі.

Каб не тыя чалавекі,
Забілі б вераб'я навекі.

(Жартоўныя песні. С. 492—493. Зап. Р.Р. Шырма ў 1933 г. у в.
Пагора Навагрудскага п. ад Н. Дубавічанкі.)

Хадзіла павонька

Хадзіла павонька
Па высокай гарэ, (2)

Губляла пер'ечка
Па шаўковай траве. (2)

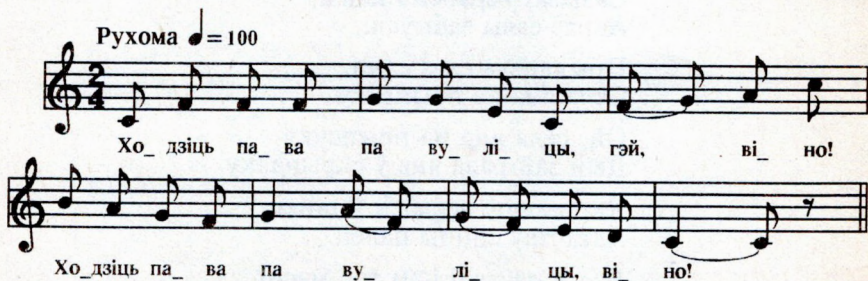
Хадзіла Алеська
Пер'ечка збіраці, (2)

Пер'ечка збірала,
У падушачкі клала. (2)

Падушкі пуховы,
Хто на іх спаць будзе? (2)

*(Беларускія народныя песні, 1962. Т. 3. С. 31. Зап. у 1929 г. ад
Захвеі Хвораст у в. Шакуны Пружанскага п.)*

Ходзіць пава па вуліцы

Ходзіць пава па вуліцы, гэі, віно!
Ходзіць пава па вуліцы, віно!

Сцэле пер'е па мураўцы, гэі, віно!
Сцэле пер'е па мураўцы, віно!

А за ёю красна панна, гэі, віно!
Красна панна, млада Ганна, віно!

Пер'е бярэ, ў хвартух кладзе, гэі, віно!
Пер'е бярэ, ў хвартух кладзе, віно!

А з хвартушка вянок віе, гэі, віно!
А з хвартушка вянок віе, віно!

Звіўшы вянок, пайшла ў танок, гэі, віно!
Звіўшы вянок, пайшла ў танок, віно!

(Беларускія народныя песні, 1962. Т. 3. С. 38. Зап. у 1929 г. ад С. Маркоўскай у в. Драгі Беластоцкага ваяводства.)

Цераз бор, бары, бары

Цераз бор, бары, бары*,
Цераз цёмныя лясы

Шэры гусі ляцелі,
Летучы, гаварылі:

— Дзе мы будзем начаваць
І што будзем жыраваць?

Значуем у бары,
Зажыруем на мяжы.

У бары бруснічаньку,
На мяжы пшанічаньку.

(Веснавыя песні, 1979. С. 415. Зап. Г.І. Цітовіч у 1935 г. у в. Баравыя Браслаўскага р-на Віцебскай вобл. ад Н. Трахімовіча, 1939 г.н.)

*Першы радок кожнай страфы паўтараецца.

ПТУШКІ

(сцэнарыі для дзяцей малодшага і сярэдняга
школьнага ўзросту)

Пляцоўка ўпрыгожана галінкамі, лісцем, кветачкамі, нібы лясная палянка, гучыць музыка, чуюцца пералівы птушак. На пляцоўку выходзіць вядучая.

(Музыка сціхае.)

Вядучая: Добры дзень, дарагія сябры! Сёння наша сустрэча на лясной паляне прысвечана прыродзе і нашым малодшым сябрам — птушкам. Мы пагаворым аб тым, якую карысць прыносяць ім зімой. Мы ведаем, што прырода — гэта наша багацце, якое трэба берегчы.

(Гучыць мелодыя песні Л. Захлеўнага на словы А. Вольскага «Песенька Дзеда-барадзеда».)

Наша сустрэча не можа абысціся без галоўнай дзеючай асобы, усім вам вядомага Дзеда-барадзеда-Лесавіка, які ахоўвае лясы, палі — усё тое, што знаходзіцца вакол нас.

(Песня гучыць мацней, спяваючы, выходзіць Дзед-барадзед-Лесавік.)

Лесавік: Я хаджу па белым свеце —
Ваш найлепшы сябар, дзеці,
Калі трэба — памагу,
Бо я ўсё рабіць магу.
Бачу тут дзяўчат-красунь,
Хлопчыкаў і птушак-галасунь.
Усе мы разам пагуляем,
Штосьці новае пазнаем.

Лесавік: Хто я?

Усе дзеці: Дзед-барадзед.

Лесавік: Правільна, Дзед-барадзед.
Абышоў белы свет,
А цяпер, у гэты час,
Завітаў да вас.
Добры дзень, шаноўны люд!
Я вось тут як тут,
Бачу дзяцей тут багата,
Пэўна ж, тут нейкае свята?
А якое ж сёння свята?

Усе дзеці: Свята птушак!

Вядучая: Правільна, дзеці, свята птушак! Птушкі — дзівосныя стварэнні прыроды. Птушкі — гэта галасы нашых лясцоў, палёў і гор. Спевы птушак мы чуем увесь год. Ці можам мы ўявіць сабе жыццё без птушак? А колькі карысці прыносяць яны чалавеку!

Лесавік: Птушкі — дзеці паветра, яны ўзнімаюцца вышэй аблакаў і гор, пралятаюць над морамі і пустынямі. Людзі даўно назіралі за палётам птушак. Моцных і смелых людзей называлі «сокаламі» і «арламі», каханых завуць «журавушкамі», «лябёдушкамі». Дзяцей

рухавых называюць «чыжыкамі», «верабейчыкамі», а драчлівых і задзір — «пеўнямі».

Вядучая: Уявіце сабе, што мы знаходзімся ў краіне птушак. Паслухайце ўважліва іх спевы і пастарайцеся вызначыць, якая птушка пяе. Памятайце, што многія птушкі «вымаўляюць» цэлыя сказы.

Лесавік: Я прынёс запісы галасоў розных птушак. А тых, хто можа пазнаць птушку па голасу, я запрашаю падысці сюды, на пляцоўку. Зразумелі? Тады слухайце.

(Гучыць голас сінічкі: «Цень-цень-ка, цень-цень-ка».)

(Дзеці адказваюць.)

Лесавік (дадае): А ці ведаеце вы, што сінічкі — самыя вясёлыя, дапытлівыя, спрытныя птушкі нашых лясоў? Яны ні хвіліначкі не могуць пасядзець спакойна, скачучь, пырхаюць з дрэва на дрэва, падвешваюцца на тонкіх галінках, зачэпліваюцца за ствалы, вышукваюць розных насякомых.

А зараз слухайце ўважліва яшчэ адзін запіс.

(Гучыць голас удода: «Худа-тут, худа-тут».)

Лесавік: Правільна, адгадалі. Удод. У палёце ўдод нагадвае нам вялікага стракатага матылька. Сваю здабычу ён спачатку забівае, а потым падкідвае ў паветра, ловіць і праглынае.

(Гучыць голас сачавіцы.)

Лесавік: Сачавіца! Цікава ведаць, што гэтыя птушкі ўлетку выгадоўваюць не адзін вывадак, і ўжо напрыканцы траўня можна сустрэць птушанят, якія настойліва праследуюць дарослую птушку, выпрошваючы ежу.

Лесавік: А вось зараз паслухайце яшчэ адзін голас! Я ўпэўнены, што вы хутка адгадаеце яго.

(Гучыць голас філіна: «У-у-у!»)

Лесавік: Правільна, гэта філін. А хто ведае, як яшчэ называюць яго? (Царом ночы.) І што вельмі цікава, у адрозненне ад іншых птушак філін вельмі любіць харчавацца зайчацінай. Ну і апошні голас. Я спадзяюся, што вы ўсё правільна і хутка назавяце гэтую птушку.

(Кукуе зязюля.)

Добра, вы ведаеце галасы птушак. А хто з вас не пытаўся ў зязюлі, колькі год яму жыць?

Дзеці: Усе пыталіся!

Лесавік: Але памятайце, што зязюля з раніцы кукуе даўжэй, чым удзень, а вясной болей, чым улетку.

Вось вам ласуначкі і яшчэ падаруначкі — шапачкі «птушак»: зязюлек, буслоў, рабчыкаў і г. д. Няхай кожны з вас апрагне шапачку на галаву таго, з кім бы ён хацеў пасябраваць. А свайго новага сябра прывядзіце, калі ласка, да мяне.

(Дзеці выконваюць заданне Лесавіка.)

Лесавік: Пачынаем новую гульню. Пад музыку вы танцуеце, быццам птушка, са сваім сябрам. Пасля таго калі яна скончыцца, вы павінны спыніцца ў тым руху, які б нагадаў вашу птушку. А зараз мы пабачым, якая пара лепш уяўляе сябе птушкай. Раз, два, тры! Пачалі.

(Гучыць музыка, гульня праводзіцца 2—3 разы.)

Лесавік: Малайцы, кожная пара атрымлівае за гэта паветраны шарык. Як вы памятаеце, наша сённяшняя сустрэча прысвечана птушкам, і ў наступнай гульні гэтыя паветраныя шарыкі будуць выконваць ролю птушыных яек. Але рознакаляровыя яйкі бываюць не толькі ў гульні. Ці ведаеце вы, якая птушка нясе розныя па колеры яйкі?

(Выслухоўвае адказы дзяцей.)

Лесавік: Правільна. Гэта птушка — зязюля, яе яйкі розныя па колеры: блакітныя, зялёныя, бурыя, шэрыя, стракатыя, белыя. Увогуле, зязюля — вельмі цікавая птушка. Яна падкладвае свае яйкі ў чужыя гнёзды, пераносячы іх у дзюбе.

Вы выконваеце ролю зязюлек і павінны па чарзе перанесці «яйкі» ў «гнездо» (абруч). Зразумелі? Пачалі!

(Праводзіцца гульня «Зязюльчынае яйка».)

Вядучая: Ну вось і добра, гульня закончана, «птушкі» свае яйкі збераглі, і таму ўсе ўдзельнікі атрымліваюць у якасці падарункаў шарыкі — «яйкі». *(Раздаюць.)*

Лесавік: 1) А ці ведаеце вы, куды трапляе з гнёздаў-шпакоўніц шалупінне тых яек, з якіх выводзецца птушаня? (Птушкі выносяць у дзюбе.)

(Таму, хто першым правільна адказаў, вядучая раздае жэтоны.)

2) Якія птушкі начуюць, схаваўшыся ў снег? (Цецярук, рабчык, глушэц.)

3) Назавіце самую маленькую птушачку нашых лясоў. (Каралёк.)

4) У якіх птушак самцы чырвоныя, а самкі зялёныя? (У клястоў.)

5) Якая маленькая птушка сваіх птушанят выкормлівае рыбай? (Зімародак.)

6) Якія птушкі капаюць норы для гнёздаў? (Берагавая ластаўка, шчурка, зімародак.)

7) Якая птушка выводзіць птушанят узімку? (Крыжадзюб.)

8) А якіх пеўчых птушак-драпежнікаў вы ведаеце? (Саракапу-ты.)

Лесавік: Малайцы, вы добра ўсё ведаеце пра птушак. Тых, хто атрымаў жэтоны, я прашу падысці да мяне.

(Дзеці падыходзяць.)

Вядучая: Вядома, што каршун — драпежная птушка. Ён знішчае маленькіх птушанят, якія выводзяцца ў свойскіх птушак, але спажывай для каршуна з'яўляюцца не толькі маленькія і дарослыя птушкі, але і дробныя жывёлы.

У вёсках дзеці дапамагаюць абараняць птушак ад драпежніка і становяцца дахоўнікамі. А ці ведаеце вы, якімі ўважлівымі і спрытнымі трэба быць, каб абараніць птушак?

Давайце зараз пагуляем у гульню «Качка і каршун». Сярод вас з дапамогай лічылкі мы вызначым каршуна-драпежніка*:

*Тут і далей персанажы народных гульняў даюцца без двухкосяў.

Ляцеў воран у трубу,
Чорны дым валіць,
Табе жмурыць.

Вядучая: Вось мы выбралі каршуна, а зараз ён адвернецца ад усіх глядачоў, а я тым часам дакрануся да кагосьці з вас. У нас ужо ёсць качка, а маленькімі ахоўнікамі я прапаную стаць астатнім. Першая пара будзе ствараць варотцы, а іншыя ўдзельнікі, сярод якіх і качка, возьмуцца за рукі і ствараць ланцужок, які будзе праходзіць праз варотцы. Каршун павінен хадзіць побач. Калі праз варотцы праходзіць качка — яны зачыняюцца, ахоўнікі разбягаюцца ва ўсе бакі, і калі качку падсцерагае небяспека, яны ўтвараюць кола, дзе тая хаваецца. Каршун, не злавіўшы качку за межамі кола, выбывае з гульні.

Зразумелі? Пачалі!

(Гульня «Качка і каршун» праводзіцца 2—3 разы.)

Лесавік (пасля гульні): Добра вы гулялі, весела скакалі! А зараз прыміце цукерачкі вась з гэтай талерачкі.

(Раздае.)

Лесавік: Дзякуй усім за гульню, а зараз запрашаем усіх паскакаць вядомы танец «Качаняты».

(Звяртаецца да ўдзельнікаў і глядачоў):

— І вы таксама выходзьце з намі, паскачыце весела.

Лесавік (пасля танца):

Трэба нам ужо ў дарогу,
Дзякуй, госці, за падмогу,
Вы так дружна рагаталі,
Вы так хораша спявалі,
Пляскалі ў ладкі,
Адгавалі загадкі,
Весела скакалі,
Голас падавалі,
З птушкамі гулялі.
Птушак трэба шанаваць,
Ім ва ўсім дапамагаць,
Гнёзды іх не разбураць,
Птушанят абараняць
І ўсіх птушак усяляць.

Вядучая: І шкада, а ўсё ж бывайце.

Толькі нас не забывайце!

Дружна жывіце! Хутка расціце!

Край свой любіце!

Не таму любіце,

Што за ўсіх цяплейшы і прыгажэйшы,

А таму, што мілейшы.

Лесавік: Вялікі дзякуй вам!

Няхай жывуць і спяваюць нашы меншыя сябры — птушкі!

Вядучая: Беражыце кожную птушку,
Хай птушкай усялякай напоўніцца хата
І птушачцы кожнай вы будзеце рады.
І з птушкай у ладзе заўсёды жывіце,
Шануйце, карміце вы іх і любіце!

Лесавік: Каб бадзёрымі вы былі,
Каб прыродай даражылі,
Каб разумнымі раслі
І здаровымі былі!

Лесавік і вядучая (*разам*). Да пабачэння, да новых сустрэч!

Алег Аляхновіч,
Пятро Гуд

ДЗЕНЬ РЫБАЛОВА

30(17 па с.ст.) красавіка —
Аляксей Цёплы, адзначалі
дзень рыбалова і ў
іншыя дні года.

АПСАННІ

Рыбалоўства

Рыбалоўства — адна з форм гаспадарчай дзейнасці чалавека; здабыча рыбы ў рэках, азёрах і іншых вадаёмах. Вядома з эпохі палеаліту. У эпоху неаліту займала першае месца сярод іншых відаў гаспадарчай дзейнасці людзей; існавала побач са збіральніцтвам і паляўніцтвам. Пашырэнню рыбалоўства спрыяла мноства вадаёмаў з багатай іхтыяфаўнай (у наш час на тэрыторыі Беларусі 20,8 тысячы рэк і каля 10,8 тысячы азёр, у якіх водзіцца 54 віды рыб). З развіццём земляробства і жывёлагадоўлі рыбалоўства набыло характар падсобнага промыслу.

У перыяд федалізму значная колькасць злоўленай рыбы ішла на задавальненне патрэб памешчыцкіх двароў і манастыроў. Рыбалоўства было павіннасцю часткі прыгоннага сялянства (многія сяляне плацілі невадную павіннасць грашымі, вязалі сеткі для панскага двара, рамантавалі іх, вілі невадныя вяроўкі) і некаторых прыватнаўласніцкіх гарадоў. Рыбацкія цэхі ў XVII—XVIII стагоддзях існавалі ў Слуцку, Шклове і іншых гарадах. Так, жыхары Давыд-Гарадка з XVI і да пачатку XIX стагоддзя мусілі ўдзельнічаць у рыбнай лоўлі і пастаўляць на панскі двор розныя віды рыб. З пашырэннем таварна-грашовых адносін таварны характар набыло і рыбалоўства (асабліва ў 2-ой палове XIX — пачатку XX стагоддзя). Рыба стала прадметам гандлю, яе прадавалі на мясцовых рынках,

дзе стаялі асобныя рыбныя крамы ці нават цэлыя рады крам. Некаторыя гандляры спецыялізаваліся на продажы рыбы, вывозілі яе ў Пецярбург, Смаленск, Пскоў, Кіеў, Вільню, Варшаву і гарады Прусіі. У Германію экспартавалася рыбная луска, дзе з яе выраблялі штучны жэмчуг. Рыбалоўны промысел быў найбольш распаўсюджаны на Палессі і ў Паазер'і. Гэтаму спрыялі і існаваўшыя тут рыбалоўныя сервітуты. Рыбачылі па адным і арцелямі. Многія наймаліся да арандатараў памешчыцкіх і казённых вадаёмаў. Рыбу збывалі пераважна скупшчыкам, якія рэалізоўвалі яе на рынках. Многія рыбакі выязджалі на промысел на вадаёмы, аддаленыя ад пастаяннага месца жыхарства. Рыбалоўства, якое абумоўлівала спецыфіку вытворчага быту, уплывала і на побыт насельніцтва: рыбакі імкнуліся будаваць жыллё каля вады, у гарадах і мястэчках жылі на асобных вуліцах, іх духоўнае жыццё было цесна звязана са шматлікімі рыбацкімі прыкметамі, павер'ямі і абрадамі. Занятак рыбалоўствам уплываў на побыт жыхароў прыбярэжных вёсак, якія рыбачылі спарадычна ў вольны ад земляробчых работ час: зімой, ранняй вясной і летнімі начаі.

У савецкі час рыбалоўства стала галіной рыбнай прамысловасці, у якую акрамя яго ўвайшлі рыбаводства і пераапрацоўка рыбы. Прамысловая здабыча рыбы вядзецца брыгадамі дзяржлову, калгасамі і нарыхтоўчымі арганізацыямі. У працы і побыце рыбакоў адбыліся істотныя змены, павысіўся іх матэрыяльны ўзровень, змяніліся ўмовы працы: сталі больш дасканалымі рыбалоўныя прылады, выкарыстоўваюцца катэры, маторныя лодкі, механічныя лябёдки і іншыя механізмы; рыбакі забяспечваюцца спецвопраткай і абуткам. Зараз рыбная лоўля набыла і аматарска-спартыўны характар, стала масавым відам адпачынку насельніцтва.

(Этнаграфія, 1989. С. 437—438.)

ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ

Рыбу еш, да рыбака не з'еш.

Стралец лапці пляце, рыбак рыбку пячэ.

Рыбак рыбака бачыць здалёка.

Хочаш, каб рыбу лавіў і не памачыўся.

Лыткі загаліў, а шчупака не злавіў.

Не замуціш вады — не паймаеш рыбы.

Рыбка ў рацэ, ды не ў руцэ.

Тады рыбу лаві, як бярэшся за вуду.

Тую рыбіну не зловіш, што з вады зірыць.

Перад невадам рыбы не лаві.

У рыбалова хоць мокрая бакі, але юшка наварыстая.

Рыбачыў, рыбачыў, а рыбы й не ўбачыў.

Рыба клюе ў таго, хто чакае.

Рыбка ў рацэ, шчасце — у руцэ.

(Прыказкі і прымаўкі, 1976. С. 151—153.)

ЖАРТЫ, АНЕКДОТЫ, ГУМАРЭСКІ

Ліса і рак

Ішла галодная ліса і трапіла на рака. Захацела яго спеч, але дзе ж? Знайшла прашлагодныя вогнішча і паклала яго туды. Але рак папоўз паціху. Тады ліса і кажа сама сабе: «Спячэцца не спячэцца, яшчэ куды звалачэцца. Лепей я яго з'ем». І з'ела яго.

Спрактыкаваны рыбац

Пытаюцца ў рыбака:

- Ты многа рыбы ўчора налавіў у нашым возеры?
- Кілаграмаў дзесяць.
- Не хлусі, у гэтым возеры няма рыбы.
- Дык я ж апошнюю і вылавіў.

Расчараванне

З няўдачніка-рыбака ўсе смяяліся. І вось аднойчы пашанцавала: ён злавіў вялізнага шчупака. Але, падумаўшы, кінуў назад у ваду.

- Чаму? — спытаўся ў яго сябар.
- Усё роўна не павераць: скажучь, што купіў.

Рыбаловы

Стрэліся глухія, абодва з вудамі.

- Ты куды ідзеш, рыбу лавіць?
- Ды не, іду рыбу лавіць.
- А-а, я думаў, ты ідзеш рыбу лавіць.

Чаму рыбы не гавораць

На ўроку біялогіі настаўніца спытала:

- Чаму рыбы не гавораць?

Каця аж здзівілася:

- Як жа ж яны могуць гаварыць, калі ў іх ўвесь час галава ў вадзе!

Рыбаловы

Адзяваюцца маладыя рыбаловы: кожны ў халшчовы балахон. Робяць сабе быструю лодку з шасцю вёсламі (возьмуць карыта, нальюць вады), прывяжуць вяроўкі, потым вяслуюць мешалкамі і цягнуць карыта. Самі стаяць каля карыта. Просяць дазволу: «Гаспада хрысціяне, ці не можна ў вас рыбы палаўліваць?» — «Пакажыце ўдаставярэнне, што вам можна рыбу лавіць». Прачыталі ўдаставярэнне; дазволілі ім рыбу лавіць. Садзяцца яны на сваю лёгкую лод-

ку, запальваюць сваю жаркую казу. Пачалі вазіць іх паміж народу, сталі яны боўтаць сваімі доўгімі боўтнямі. «От велікалепна рыбу ловіця; очень харашо. У вас усякая рыба ёсць: шчукі і вакуні». Так яны пастараліся: чыста ўвесь народ пааблівалі. «Благодарым пакорна, што вашы вазёра харошыя, мнагарыбныя!»

(Жарты. С. 283, 285, 291.)

Вялікі шчупак

Было гэта, браце, пры панах. Злавіў я ў панскім возеры шчупака — вялікага-вялікага! Нясу яго дахаты. Галава на плячы, а хвост па зямлі валачэцца. Гляджу — ідзе насустрач пан. Што рабіць? Не доўга думаючы, сцягнуў з сябе шапку, шчупака ў шапку і на галаву... Так нічога пан і не заўважыў.

Не рак, а ляга

- Цімох, Цімох, хадзі рака церабіць!
- А дзе ты яго ўзяў?
- Ён сам ка мне прыскакаў!
- То ж не рак, а ляга!
- Ну, ляга не ляга — засталася адна нага.

Карась

Памерла ў адной вёсцы жанчына ў пост. Сталі спраўляць памінкі. Рашылі купіць рыбы. Кінуліся сюды, туды, а рыбы няма. Што рабіць? Закалолі парася, паставілі на стол, запрасілі папа на вячэру. Прышоў поп, і давай яны прасіць літасці, што не посная страва. А поп сам рад у пост свежанінкі з'есці. Ён рукой махнуў, падышоў да парасяці ды кажа:

- Ператвары, гасподзь, парася ў карася.
- А потым звярнуўся да іх і кажа:
- Ешце на здароўе. Карась добры.
- І сам прыняўся есці.

(Жарты. С. 175, 210, 226.)

ГУЛЬНІ

Шчука

Усе дзеці — хлопчыкі і дзяўчынкі — пабяруцца ззаду адзін за другога. Наперадзе стане самы вялікі і будзе за шчуку. Шчука ганяеца за апошнім, што ў хвасце, і варочаеца то ў той, то ў другі бок, пакуль не схопіць самага апошняга. Ён адыходзіць убок, а шчука ганяеца за наступным.

(Лозка, 1996. С. 312. Зап. Л.А. Ануфрыеў у в. Конава Быхаўскага п.)

Рыбакі і рыбы

Гуляюць летам і зімою хлопчыкі і дзяўчынкі ва ўзросце 8—12 гадоў. Лік гульцоў — 10—20 чалавек. Для гульні выбіраюць дастаткова прасторную пляцоўку, на якой чэрцяць 2—4 кругі дыяметрам 2 метры («ямы»), і выбіраюць 2 вядучых — рыбакоў.

Рыбакі, трымаючыся за рукі, ловяць астатніх удзельнікаў — рыб. Злоўленыя далучаюцца да рыбака. Рыбы могуць ратавацца ў «ямах», аднак знаходзіцца ў «яме» можа толькі адзін гулец. Як толькі ў «яму» прыбягае новы, той, які там знаходзіцца, павінен выбегчы. Гульня заканчваецца, калі рыбакі вылаваць усіх рыб, акрамя 2—4, якія выратаваліся ў «ямах».

(Лозка, 1996. С. 32. Зап. Я.Р. Вількін у в. Ляхава Лудзінскага р-на ад А.Т. Рабавай, 1888 г. н.)

Рыбак

Невялікі мяшчок з пяском — «блешню» — прывязваюць да доўгай вяроўкі. Гуляць можна на пляцоўцы, у зале або на паляне. Колькасць гуляючых ад 10 да 30 чалавек.

Гуляючыя выбіраюць вядучага — рыбака і становяцца ў круг. У цэнтры знаходзіцца рыбак з «блешняй».

Рыбак невысока над зямлёй круціць «блешню», паступова павялічваючы скорасць яе руху. Пры набліжэнні «блешні» гуляючыя павінны пераскокваць цераз яе, бо калі «блешня» закране іграка, ён выбывае з круга.

Гульня заканчваецца, калі ў крузе застаецца адзін ігрок. Ён становіцца рыбаком, і гульню можна пачынаць спачатку.

Правілы: 1. Рыбак, круцячы «блешню», паступова ўзнімае яе над падлогай. 2. Па меры таго як частка ігракоў выбывае, круг звужаецца.

(Грудзінскі, 1993. С. 24. Зап. у в. Дулёбы Бярэзінскага р-на.)

РАК

(легенда)

Бог тварыў сабе мір. Усе твары прыйшлі к яму і пакланіліся. Бог устаіў кожнай твары вочы, штоб усе паглядзелі на яго. Пасля ўсех прывалоўся рак.

— І дзе ж ты, рак-небарак, валачыўся дасюль? — спрашвае Бог.

— Поркаўся тамака ў карчоў, — адказвае рак і не кланяецца Богу.

— Азьмі, рача, сабе во етыя вочы, якія тутак засталіся, — сказаў яму Бог.

Рак пашчупаў сваімі клюшнімі тыя вочы да й кінуў іх пад ногі Богу.

— Азьмі іх сабе, етыя паганяныя вочы, і ўстаў куды хочаш, а мне такія вочы не трэба. — Рак горда сказаў і адварнуўся к самому Богу задам.

— Дак не мне ж етыя вочы трэба, рак, а табе, — загрымеў Бог і ўставіў раку вочы ў зад.

З тых пор ва ўсіх тварэй вочы як вочы, а ў рака вочы ззаду.

(Легенды і паданні. С. 70. Зап. у с. Жыцін Бабруйскага п. Мінскай губ. ад І. Жыцянка.)

СВЯТА МЯДЗВЕДЗЯ

6 красавіка — Камаедзіца.

МІФАЛОГІЯ

Мядзведзь

Мядзведзь. У міфалогіі розных народаў — боства, культурны герой, заморфны продак, хтанічная істота, ахвярная жывёла, элемент астральнага кода, памочнік альбо заморфны двойнік героя, прэварацень. У славянскай традыцыі — «бацька», «дзед», «лясны чалавек», «гаспадар лесу». Захаваліся атрапонімы: Мядзведзь, Мядзведзяў, Мешко... У антычнай міфалогіі спадарожніца Артэміды Німфа Каліста ператворана Зеўсам у мядзведзіцу, а пасля яе гібелі — у сузор'е Вялікая Мядзведзіца (Воз — у беларусаў і палякаў). Сын Калісты ад Зеўса стаў Малой Мядзведзіцай.

У біблейскай традыцыі мядзведзь — сімвал зямной, царскай велічы і ўлады...

У адкрыцці апостала Яна мядзведзь — апакаліпсічны звер гра-тэскавага вобліку, сімвал царства д'ябла, вораг хрысціянства: «І звер, якога я ўбачыў, быў падобны да рысі, і ногі ў яго, як у мядзведзя, і рот у яго, як рот у льва. І даў яму змей сілу сваю, і пасад свой, і ўладу вялікую».

У агіяграфічнай літаратуры і фальклору — сімвал пладавітасці. Папулярная метамарфоза беларускіх вераванняў, легендаў, казак, загадак, заговораў — чалавек у вобліку мядзведзя як вынік граху альбо чараўніцтва. У казках на сюжэт «Мядзведзевае вуха» герой нараджаецца ад мядзведзя і жанчыны, што заблудзілася ў лесе альбо выгнана з хаты ў лес злымі людзьмі.

(Конан, 1996. № 9.)

ПРЫКАЗКІ І ПРЫМАЎКІ

Мядзведзь што скочыць, то цыган грошы валочыць.

Мядзведзь пот ліе, цыгану даход дае.

Як на мядзведзя ўпадзе шышка, то ён раве, а як цэлая галіна, то ён маўчыць.

Мядзведзь на лес сердзіцца, а лес аб гэтым не ведае.

(Прыказкі і прымаўкі. С. 64, 163.)

ЯК МЯДЗВЕДЗЬ МУХІ ГАНЯЎ

(жарт)

Адзін мядзведнік лёг спаць, а мядзведзю казаў, каб мухі ганяў. Ганяў ён, ганяў, аж адна муха, што ён згоніць, зноў на твары мядзведніку сядзе. Ну так яго злосць парвала, хацеў тую муху забіць; як замахнецца, як высмаліць па твары, так і забіў муху разам з мядзведнікам. Ён так узрадаваўся, што муху забіў, але потым глядзіць: ажно чалавек не сапе, так падумаў сабе і давай варочаць ды і будзіць. Ажно як ужо зміргаваў, што не жывы, так ланцугом аперазаўся ды і пайшоў да лесу. От людска муху забіў.

(Жарты. С. 165.)

АБ ПАХОДЖАННІ МЯДЗВЕДЗЯ

(легенда)

Здаўна Бог хадзіў па зямлі, цяпер ужо не ходзіць. Ну і захацела-ся мужыку з жонкай спужаць Бога. Яны прыбяднелі, бедна жылі.

— А што ён ходзіць, нас нічым не надзяляець, — спужаем жа і мы яго.

І сталі думаць, як яго спужаць. — Падлезем пад мост і замычым, а Бог успудзіцца нас.

А Бог сказаў:

— Калі ж вы так замычалі, то і будзеце век мычаць.

І абярнуў іх мядзведзямі. З таго і мядзведзі сталі.

(Легенды і паданні, 1983. С. 54. Зап. М.Т. Хмялеўская ў с. Мядзеліна Віцебскага п. ад Ганны Аляксееўны.)

ЯК МЯДЗВЕДЗЬ НАКАЛОЎ НАГУ

(казка)

Жнеі прыйшлі жаць на поле. А мядзведзь з краю сядзіць і плача. Жнеі ж тыя думаюць, што то вецер ды хвоя шуміць. Калі зірнулі

яны — ажно мядзведзь плача, бо накалоў нагу такой вялікай стрэм-
кай, што калок. Тыя жнеі спужаліся, пабялелі і як пачалі ўцякаць!

А мядзведзь той хоча, каб дасталі тую стрэмку. Адна жняя, та-
кая спрытная, кажа:

— Не ўцякайце, бо мядзведзь нагу накалоў.

Дасталі яны той калок. А мядзведзь сеў пад хвояй ды кажа тым
жнеям:

— Чым вас аддзякаваць?

— Прынясі нам мёду, — кажуць.

І мядзведзь прынёс жнеям вядро мёду.

(Казкі. С. 62. Зап. Н. Падшывалава і Т. Пухнарэвіч у 1971 г. у в.
Аздалічы Столінскага р-на ад Н.Я. Ракавец.)

У МЯДЗВЕДЗЯ НА БАРУ

(гульня)

Варыянт I

З удзельнікаў гульні выбіраюць мядзведзя. Усе астатнія дзеці ро-
бяць выгляд, што збіраюць грыбы, ягады. Мядзведзь стаіць збоку.
Дзеці пяюць:

У мядзведзя на бару
Грыбы, ягады бяру.
А мядзведзь на нас глядзіць
І вурчыць.

Мядзведзь бяжыць за дзецьмі і каго-небудзь ловіць. Той, каго ён
зловіць, становіцца мядзведзем. Гульня працягваецца.

Варыянт II

У мядзведзя на бару
Грыбы, ягады бяру.
А мядзведзь на нас глядзіць
І вурчыць.

Дзеці могуць некалькі разоў праспяваць сваю песню. Мядзведзь выбірае зручны момант, каб кінуцца на іх. Ён бяжыць за дзецьмі, стараецца каго-небудзь злавіць. Хто будзе злоўлены першы, той становіцца мядзведзем. Так працягваецца, пакуль дзецям не надасць кучыць бегаць.

(Веснавыя песні. С. 182—184. Зап. Г.А. Барташэвіч у 1971 г. у в. Хацэжына Мінскага р-на ад вучняў пачатковай школы.)

ВЕЛИКОДНЫЯ СВЯТЫ

Вялікдзень — адна з нядзель у перыяд з 4 красавіка па 8 мая (у праваслаўных) і з 22 сакавіка па 25 красавіка (у католікаў), адзначаліся і іншыя дні Велікоднага тыдня.

АПІСАННІ

Вялікдзень

Да Вялікадня сяляне рыхтаваліся вельмі старанна. Прыбіранне хаты ішло надзвычай рупліва. Вялікдзень лічыўся самым вялікім святам, вышэй за Каляды. На Вялікдзень нават жанчыне дазвалялася выпіць крыху гарэлкі. Мышцё хаты пачыналі з серады. Усё выносілася на двор. Сеннікі набівалі свежай саломай. Падлогу мылі дабяля. У Чысты чацвер перад Вялікаднем памытую падлогу засцілалі саломай. Салома ў хаце ляжала аж да суботы. У суботу апоўдні салома прыбіралася, а замест яе клалі лапкі. У пятніцу пяклі чорны хлеб. Рабілі макароны (вельмі смачныя, з яйкамі, цеста прасушвалася, а пасля з яго крышылі макароны). Зацірка варылася на вадзе, але з пыляванай мукі. У суботу пяклі пірагі. Раніцай (у суботу) фарбавалі яйкі. А ў каго жалоба была — не фарбавалі, везлі свянціцы нефарбаванымі.

Валачобнікі таксама не пелі ў тых, у каго жалоба. Звычайна валачобнікі хадзілі ў велікодную ноч. Пачыналі пяць з хаты дзяка, а тады ўжо ішлі па іншых дварах. Спявалі для гаспадара (гаспадыні), для хлопца і дзяўчыны. Усё гэта было ў ноч з першага на другі дзень Вялікадня.

Перад самым Вялікаднем, у суботу вечарам, на конях везлі

святніцъ да царквы. Вельмі рэдка хто нёс кошычак у руках, бо бралі з сабой шмат розных страў, тым больш што сем'і ў вёсках тады былі вельмі вялікія і ўсіх трэба было накарміць святцонам.

Усе работы перад Вялікаднем завяршалі ў суботу да поўдня. Пасля поўдня мыліся ў лазні. Елі ўсё толькі паснае. Некаторыя жанчыны нават нічога ў рот не бралі пачынаючы з Чыстага чацвярга. Бывала і так, што яны да Вялікадня не дацягвалі, трацілі прытомнасць. Тым больш што на гэтыя дні выпадала зрабіць нямала цяжкай работы.

Раніцай у першы дзень Вялікадня маці апускала святцонае яйка ў ваду. І ўсе хатнія мыліся гэтай вадой пасля вяртання з царквы. Пасля разгаўляліся святцонам.

(Земляробчы. С. 169. Зап. Г.А. Каханоўскі ў 1985 г. у в. Васюлькі Мядзельскага р-на ад М.І. Клімовіча, 1903 г.н.)

Кукольнікі

Разам з валачобнікамі раней у Магілёўскай губерні, Аршанскім павеце, як і ў некаторых мясцінах іншых губерняў Паўночна-Заходняга краю, хадзілі і кукольнікі. Яны спявалі тыя ж песні і на той жа матыў, што і валачобнікі, з той толькі розніцай, што іх песні заўсёды пачыналіся словамі:

Нуця (ці нуце), братцы, кукольнічкі!

Адметнай прыналежнасцю кукольнікаў была даволі шырокая нізкая скрынка з накрыўкай. У яе дно былі ўбіты вострыя колікі, на якіх вольна паварочваліся ў розныя бакі фігуркі конікаў, абштых рознакаляровым сукном. На самым вялікім коніку белай масці сядзела фігурка чалавека. Гэта быў святы Ягорый, пакравіцель конюхаў і коней. У час спеваў гэтая скрынка рухалася ўзад і ўперад, што прымушала фігуркі круціцца вакол колікаў.

(Народны тэатр. С. 67.)

Валачобнікі

Валачобніцтва вядзецца ў нас здаўна і трымаецца ўстойліва. Гаспадары прымаюць дакукі валачобнікаў як неабходнасць, як прыемныя і карысныя віншаванні, і большасць чакае іх як блаславёных гасцей, а часткова як прадвеснікаў лёсу гаспадаркі. Паводле разумення сялян, ёсць нейкая таямнічая сувязь паміж візітам валачобнікаў і станам гаспадарчых работ і прыбыткаў надыходзячай вясной і летам. Калі ў час прыходу валачобнікаў у вёску на дварэ ціха, няма дажджу, ноч ясная, то гэта верны знак таго, што пагода будзе садзейнічаць ярыне, што ўраджай будзе добры, асабліва ж прыбыльным будзе сенакос. А калі толькі валачобнікі зацягнулі свой «лалын», а тут дождж, то не чакай, мужык, добра: будучы дажджы і каля Юр'я, і каля Міколава дня, і каля Пятрова і Ілліна дня.

...Валачобнікі ходзяць групамі чалавек па 8 і больш — да 20 і заўсёды трымаюцца ў межах прыхода той царквы, да якой належаць па месцы жыхарства. У прыходзе ніколі не бывае менш 2—3 валачобных груп, а калі парафія вялікая і адлегласць паміж вёскамі значная, то іх колькасць даходзіць да 10.

Галоўная асоба ў кожнай групе — так званы пачынальнік, або запявала, ён пачынае песню і пяе ўсе радкі, у яго рукі выдаецца ўзнагарода. У пачынальнікі амаль заўсёды выбіраецца заможны гаспадар, мужык абавязкова галасісты і прытым бойкі, нават назойлівы, каб умець выпрасіць добрую «ўзнагароду». Пры групе абавязкова ёсць музыка, а іншы раз і два: адзін — са скрыпкай, другі — з дудой. Насіць падарункі таксама выбіраецца асобны мужык, заўсёды дужы, адпаведна свайму прызначэнню яго называюць механошам. Усе астатнія члены групы складаюць нешта на кшталт хору. Яны пяюць прыпеў пасля кожнага радка песні і называюцца падхватнікамі.

...Двор, які знаходзіцца на канцы вёскі, першы прымае віншаванні валачобнікаў, за ім паступова іншыя ў парадку, у якім стаяць. Выключэнняў з гэтага парадку не робіцца ні для каго. На той пачынальнік, які пад акампанемент скрыпкі зацягвае першы радок «лалына», падхватнікі пяюць прыпеў. Пасля заканчэння гаворыць хто-небудзь з групы, а іншы раз і хорам, кароткае імправізаванае віншаванне. Пасля гэтага звычайна гаспадар або гаспадыня адчыняе акно, дзякуе валачобнікам за гонар і даруе, што Бог даў. Атрыманае аддаецца механошу, аж да падзелу. Атрымаўшы дар, група дзякуе гаспадару словамі або кароткай песняй, жадаючы яму прыбытку і ўсялякіх даброт.

(Народны тэатр. С. 58—59. Зап. П.М. Шпілеўскі ў Віцебскай губ.)

Паэтычны земляробчы календар беларусаў

У беларускім народным календары самая цікавая з'ява — гэта валачобныя календарныя песні. Яны — характэрная адметнасць беларусаў і іншым славянам амаль невядомы. У песенных тэкстах паэтызуецца праца і падаецца працоўны календар у храналагічнай паслядоўнасці. Для прыкладу возьмем тэкст аднаго з варыянтаў, запісаны ў 1976 годзе ў вёсцы Навасёлкі Лепельскага раёна. У ім валачобнікі, як і амаль ва ўсіх песнях падобнага тыпу, просяць маладога гаспадара выглянуць на двор і паглядзець на «дзіва»: у крэсле сам Бог сядзіць і вырашае, якому святу за якім ісці.

«...Вой, і **Ражаство**» ды ўпярод пайшло (25 снежня, 7 студзеня).

А й потым таго ды, вой, **Новы гадок** (1 снежня, 14 студзеня).

А й потым таго ды святое **Кшчэнне** (6, 19 студзеня),

На ваду ходзячы, ды, вой, асвятчаюць.

А й потым таго ды святы **Грамніцы** (2, 15 лютага),

А свечы сучаць, а ў царкву нясуць,

А ў царкву несучы, і пасвянчаюць.

А пасля таго ды, вой, **Масленіца** (восьмы тыдзень перад Вялікаднем).

А потым таго ды, вой, святы **Ізбор** (нядзеля першага тыдня пасля *Масленіцы*),

А святы Ізбор, ён гоніць снег з гор.

А яшчэ празніцы ды, вой, **Аўдакеі** (1, 14 сакавіка).

А й затым таго ды, вой, і **Саракі** (9, 22 сакавіка),

А і Саракі ды, вой, плятуць смякі.

А і потым таго ды **Благавешчанне** (25 сакавіка, 7 красавіка),

Вой, каня вязуць і саху нясуць,

І саху нясуць і з доўгім дубцом,

І з доўгім дубцом і з Божым слаўцом,

Загаварываець, прыгаварываець:

«Памажы, Божа, да на лета тожа».

А яшчэ празнічак свята **Вербніца** (нядзеля перад Вялікаднем),

А й вербу ж ломячы, а ў пучкі вяжуць,

А ў царкву несучы, і пасвянчаюць.

А й потым таго ды святая **Пасха** (нядзеля ў перыяд з 22 сакавіка на 25 красавіка ў католікаў, з 4 красавіка на 8 траўня ў праваслаўных),

Святая Пасха ды свято Вялічка,

Свято Вялічка ды красна яечка,

А і з белым сырам ды і з малым сынам,

Кварта гарэлкі ды сыр на тарэлкі.

А потым таго ды, вой, **Праводніца** (паслявелікодны тыдзень),

А ўсё ж празнічкі ды, вой, праводзяцца.

А потым таго ды, вой, **Радуніца** (першы або другі аўторак пасля Вялікадня),

Дык жа **Жывая**, дык жа й **Мёртвая** (чацвер на Велікодным тыдні).

А й усе ж людцы ды, вой, радуюцца,

А і жывыя, дык жа й мёртвыя.

А й потым таго свята **Юр'я** (23 красавіка, 6 траўня),

А й узяў ключы ды пайшоў у поле,

А й зямелечку ды ён адмыкаець,

А і расіцу ды, вой, выпускаець.

А й пасле ж таго ды святы й жа **Барыс** (2, 15 траўня),

Ды святы Барыс, і ён ляды паліць,

Ён ляды паліць і ячмені сеіць.

А яшчэ святы празнічак — святы **Мікола** (9, 22 траўня),

Святы Мікола, ды правіцель Божы,

Пайшоў у поле ды ён жыта радзіць.

Святы **Ушэснік** — ды, вой, каласіцца, (саракавы дзень пасля Вялікадня).

Святая ж Тройца — ды, вой, раўнуецца (пяцідзесаты дзень пасля Вялікадня).

А й **Дзевятнік** — ды, вой, красуецца (чацвер на дзiesiąтым тыдні пасля Вялікадня).

А **Дзєсятуха** ды, вой, наліваець (пятніца на дзєсятым тыдні пасля Вялікадня).

А святы **Іван**, і ён пятку спяліць (24 чэрвеня, 7 ліпеня).

А святы **Пятро** ды і паспяваець (29 чэрвеня, 12 ліпеня).
 Святая **Ілля** — ды скорая жняя (20 ліпеня, 2 жніўня),
 А шахнець, махнець — і, вой, снапок нажнець,
 А дзе ж гарушка, ды там снапушка,
 А дзе лужочак, там жа й стажочак.
 Святыя **Ганны** снапы звозяць (25 ліпеня, 7 жніўня).
 А святы **Іспас**, ён гнаі возіць (1, 14 жніўня).
 А святы **Барыс** — за мешань бярысь (24 ліпеня, 6 жніўня).
 А **Прачыстая** ды, вой, засяваець (15, 28 жніўня),
 А і **Другая** ды краску скідаець (8 жніўня, 21 верасня).
 А святы **Сямён** — а й сявец дамоў (1, 14 верасня).
 А **Узвіжанне** ды бульбу капаець (14, 27 верасня).
 А святы ж **Іван** з поля збіраець (26 верасня, 9 кастрычніка).
 А святы **Пакроў** — ды ўсё з поля далоў (1, 14 кастрычніка),
 Усё з поля далоў ды хазяін дамоў».

Побач з паэтычным тэкстам, святамі і прысьвяткамі, якія ў ім упамінаюцца, мы ў дужках паказалі даты каталіцкага і праваслаўнага календароў. Гэты варыянт сведчыць аб Ражстве як пачатку Новага года, адзначаць які пачалі не адразу пасля ўвядзення хрысціянства на нашых землях. Іншыя тэксты валачобных песень з'яўляюцца помнікамі язычніцкай традыцыі святкавання Новага года вясною, якая яшчэ доўга трымалася ў хрысціянскую пару.

Аўдакея — перва святца (1, 14 сакавіка), —
 Вясна ўсходзе...

(*Лукстэнскі п.*)

Перша святца, і чым заняцца?

Казімірка — дровы сячы (4 сакавіка)...

(*Міёрскі р-н*)

Алесь Лозка

«Страла»

«Страла», ваджэнне і пахаванне «стралы» («сулы») — даўні ахоўна-засцерагальны і магічна-аграрны веснавы абрад. Праводзіўся ў канцы вясны пры аглядах азімых (на *Вялікдзень*, *Юр'я*, *Ушэсце*). Рэгіён найбольшага пашырэння — Пасожжа, тэрыторыя паміж Дняпром і Прыпяццю, часткова Гомельская, Чарнігаўская і Бранская вобласці (супадае з вобласцю рассялення радзімічаў, часткова дрыгавічоў і вяцічаў). Асноўныя рытуальныя дзеянні: збор удзельнікаў, ваджэнне карагодаў, шэсці радамі («танок»), гульні, качанне па полі, закопванне «стралы» і іншыя. Абрад завяршаў веснавы каляндарна-земляробчы цыкл. Шанаванне «громных стрэлак» (камянёвыя тапары, молаты, коп'і, белямніты) — старажытны абрад. Паводле летапісаў XIII—XV ст. і іншых пісьмовых і археалагічных матэрыялаў, лічылі, што яны скінуты з неба. Прымхлівае шанаванне камянёў было не толькі ў славянскіх народаў, а і ў Еўропе і Азіі. У Японіі «громныя стрэлкі» (рай-фунасекі) прыпісваюцца нябеснаму вяртавому — богу Тэнгю. У кітайскім і індыйскім фальклоры ўпамінаюцца вераванні ў боскае паходжан-

не камянёвых прылад. «Стрэлкі» абагатвараліся, іх насілі на целе («наузы»), ім прыдаваліся ахоўная, магічна-лячэбная і апладняльная функцыі. Беларускія археолагі сцвярджаюць, што «громныя стрэлкі» пачалі зберагацца неалітычнымі плямёнамі; А.М. Афанасьёў і У.Я. Проп лічаць іх фаласам Ярылы. У час абраду абавязковай была песня «Ой, пушчу стралу па ўсяму сялу...». «Стрэлку» (розныя рэчы: шпількі, стужкі і інш.) закопвалі на ярыне, каб давала жыццё ёй, расцёртую ў парашок давалі цяжарным жанчынам. Забіты Перуном лічыўся «святым», таму ў песні і былі словы: «Забі, стра-ла, добра молайца». Паводле вераванняў, пажар, выкліканы малаанкай, трэба тушыць малаком. Той, хто знаходзіў «стрэлку», лічыўся шчаслівым чалавекам. Песня «стралы» бытуе цяпер у пазаабрадавай паэзіі ў розных варыянтах па ўсёй Беларусі. Найбольш архаічныя варыянты з абрадам захаваліся ў Веткаўскім, Чачэрскім і некаторых сумежных раёнах, якія лічацца ядром распаўсюджання «стралы». У сучасным бытаванні абрад успрымаецца як вясёлая народная гульня. Паступова песня губляе прымеркаванасць да канца вясны, наогул да абрадавай паэзіі, на аснове яе даўняга тэксту развіліся новыя варыянты. Абрад пахавання «сулы» (таксама зброя Перуна; суліца — кап'ё, рагачына) — неаддзельны ад «стралы». Падобныя да «стралы» абрады пахавання Ярылы, Каструбанькі, Лялькі і інш. Культ «стралы» выяўляецца ў тапанімічных назвах (Стрэліца, Стрэлка, Стрэльская Горка, Пастралкі, Стрэльск, Стрэлічаў, Вялікія Стрэлкі, Малыя Стрэлкі і інш.), у народным мастацтве (у вышыўцы, разьбе па дрэве). Да Кастрычніцкай рэвалюцыі запісы «стралы» зрабілі З.Ф. Радчанка, Е.Р. Раманаў, А.Я. Грузінскі, У.М. Дабравольскі, К. Машынскі; у наш час абрад даследавалі М. Каршукоў, Г.А. Барташэвіч, В.Я. Гусеў, Л.М. Салавей, В.Д. Ліцвінка і іншыя.

Алесь Лозка

ЖАРТЫ

Калі Вялікдзень?

Пан пытае:

— Калі Вялікдзень?

А мужык адказвае:

— Тады вялікі дзень, як есць нечага.

Валачобнікі і ксёндз

Пайшлі ў Хрыстос (Вялікдзень. — А.Л.) валачобнікі з дудой. Прышлі да ксяндза ў плебанію і давай яму пяць пад акном. Ксяндзу не спадабалася, выскачыў з кіем.

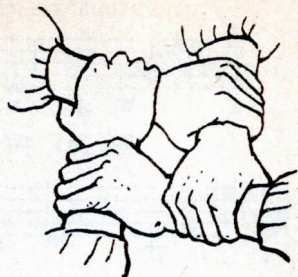
Усе разбегліся, а дуда вывалілася надзьмута, то ён палкай па дудзе — а яна гвалту. Тады ксёндз зжаліўся:

— Пане дудару, вярніся, вэзь (вазьмі. — А.Л.) сваё рыкало.

(Жарты. С. 102.)

ВАЛАДАР

(карагод)

Гульнёвы карагод, запісаны ў розных варыянтах этнографамі мінулага (XIX. — А.Л.) стагоддзя. Яго выконвалі часцей за ўсё на Пасху. Мае дыялагічны характар: удзельнікі становяцца ў два рады насупраць адзін аднаго і, па чарзе наступаючы і адступаючы, пытаюць і адказваюць:

- Валадар-валадарначку,
Адчыні да варотачкі!
- А хто з-за варот кліча?
- Панскія служачкі!
- А што ж да за дар даёце?
- Каня варанага,
У золата ўбранага.
- А хто ж да на тым кане?
- Малады паніч.
- А куды ж ён паедзе?
- У поле ратнае.
- А чаго ж ён паедзе?
- Варагуў, варагуў біці.
- А што ж да за дар яму?
- Красную панну.

М. Доўнар-Запольскі дае некалькі іншых варыянт дыялога:

- Валадар, валадар, адчыні варата!
- Ой, а хто там крычыць,
Ой, а хто там ярчыць?
- Князева слуга.
- А па вашчо яна?
- Красак на вянок.
- А каго радыты?
- Князева дыця.
- А ў чым яно ляжыць?
- У залатым крэслі.
- А чым пакрыта?
- Чырвоным сукном.
- А чым павезлі?
- Сіўцом-варанцом.
- А шчо нам дасце?
- Бочку мядочку.

Наступная мелодыя «Валадара» запісана ў Брэсцкай вобласці:

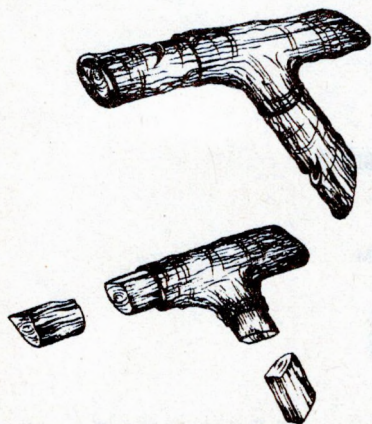

СВІСТОК

(забава)

Свісток (гулька, дудка) — самаробны духавы музычны інструмент з дрэва. Вырабляўся вясною і летам з кары вярбы ці вербалозу. Асцярожна здымалася частка маладой і мяккай кары, на вызваленым белым ствале выразаліся спізорыкам патрэбныя формы, і зноў на месца насаджвалася кара з адной ці некалькімі ігравымі адтулінамі. Свісткі маглі рабіць усе дзеці.

Будова з гукарадам адносіць звычайны свісток у разрад дудак. Злучаныя побач два ці некалькі інструментаў, часцей на адной галінцы, называюць парнымі дудкамі. Недахоп падобных вырабаў заключаўся ў тым, што яны мала служылі — кара высыхала, трэскалася, і свісток прыходзіў у непрагоднасць. Асабліва свісткі выкарыстоўваліся на Вербны тыдзень.

Больш часу служылі свісткі і дудкі, вырабленыя са ствала маладой сасны, але яны патрабавалі і большага майстэрства. Іх рабілі дарослыя пастухі. Неабходна было ўмельства выкруціць стрыжань з роўнай галінкі без сучкоў, затым зрабіць на ім і трубцы патрэбныя нарэзы. Майстраваннем музычных інструментаў — дудак (а іх яшчэ называлі ў Беларусі пасвісцёламі, свірасцёлкамі, сапёлкамі, жалея-

камі, шасцярухамі, пішчалкамі) займаліся здольныя падлеткі і дарослыя. Гэты занятак цягнецца са старажытнасці і да нашага часу, калі ўжо пачалі выразаць свісткі з бляхі.

Музычны інструмент добра адлюстраваны ў фальклору («Прыехала Каляда ўвечары, прывезла дудак рэшата»).

Алесь Лозка

ПЕСНІ

Чырвонае кока

Рухава ♩ = 108

Чыр_во_на_ е ко_ ка у_ жо не_да_ лё_ ка,
ка_ лі_ на- ма_ лі_ на, я_ га_ дзі_ ца!

Чырвонае кока ужо недалёка,
Каліна-маліна, ягадзіца!

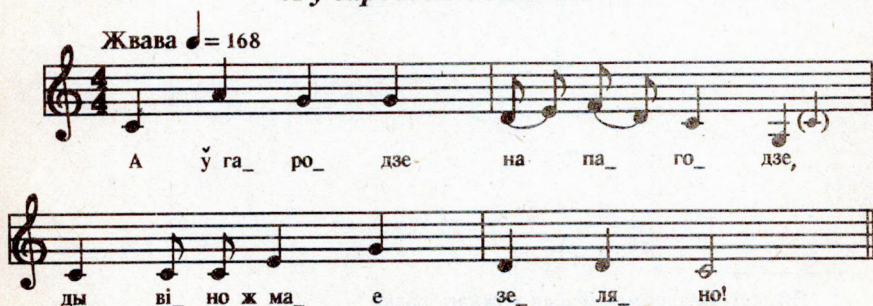
Цыбульку лупіці, яечкі хварбіці,
Каліна-маліна, ягадзіца!

Яечкі хварбіці, хлопчыкам дзяліці,
Каліна-маліна, ягадзіца!

(Беларускія народныя песні, 1962. Т. 3. С. 11. Зап. у 1936 г. ад В. Труцкі ў в. Агароднікі Косаўскага п.)

А ў гародзе на пагодзе

Жвава ♩ = 168

А ў га_ ро_ дзе на па_ го_ дзе,
ды ві_ но ж ма_ е зе_ ля_ но!

А ў гародзе на пагодзе,
Ды віно ж маё зеляно!*

Стаіць вішня карыніста,
На тэй вішні ягад многа.
Дзе ж то бралась многа птушак.
Усім птушкам — па ягадцы.
Аднэй птушцы брак ягадкі.
Дзе ж то браўся ясны сокал,
Усіх птушак паразганяў,
Адно птушку к сабе ўзяў,
А ў садочку карагод дзевак,
Усім дзеўкам — па парачцы,
Адной Лесі пары няма.
Дзе ж то браўся малады Васілька,
Усіх дзевак паразганяў,
Адно Лесю к сабе ўзяў.

(Беларускія народныя песні. Т. 3. С. 51. Зап. Р. Шырмы. Мн., 1962.
Зап. у 1930 г. ад дзяўчат у м. Іжа Вілейскага п.)

*Прыпеў паўтараецца пасля кожнага радка.

ЛЯЛЬНІК

5 мая — Ляльнік.

МІФАЛОГІЯ

Ляля (Лёля)

Ляля (Лёля) — багіня вясны. Беларусы ўяўляюць яе ў выглядзе маладзенькай, прыгожай, стройнай, высокай дзяўчыны. Святкаванне яе бывае напярэдадні Юр'я... Выбраўшы са свайго асяроддзя сяброўку, якая б выражала іх ўяўленне пра Лялю, карагод беларусак адзявае яе ў доўгі белы саван, перавязвае ёй шыю, рукі і стан рознай зелянінаю, а на галаву кладзе вянок з усялякіх веснавых кветак. Дзяўчыну-Лялю саджаюць на дзярновую лаву, на якой з аднаго боку пастаўлены гладыш з малаком, сыр, масла, яйкі, смятана і тварог, а з другога — хлеб; ля ног Лялі кладуць вянкi адпаведна колькасці дзяўчат з карагода. Узяўшыся за рукі, яны танцуюць вакол Лялі і пяюць у пахвалу ёй песню... Ляля раздае ўсім дзяўчатам па чарзе малако, масла, сыр і г. д., пакуль нарэшце нічога не застанецца. Пасля гэтага дзяўчаты зноў пачынаюць танцаваць вакол Лялі... Ляля бярэ вянкi і кідае па адным на тых, хто танцуе, пакуль усе дзяўчаты не схопяць па вянку...

(Драўлянскі, 1846. С. 105—107.)

Жадаючыя могуць выкарыстаць сцэнарыі «Ляльнік»; які змешчаны ў кнізе «Беларускі фальклор у школе. 1-ы клас». Мн., 1996. С. 168—172.

ТОНКА, ТОНКА КАНАПЕЛЬКА

Тонка, тонка канापелька,
 Эй, лолам!*

Тонка, тонка канापелька.
 Найтанчэйша, зелянейша,
 Красна пані да й дзяўчына.
 На Дунаі хусця мыла,
 Хусця мыла, бель бяліла.
 Злоты персцень да й ураніла.
 Шчука-рыба ўхваціла,
 Ухваціла да й паплыла.
 Красна пані беражочкам,
 Накрыўшыся хвартушком,
 І сустрэла трох малойцоў.
 — Ох, вы, хлопцы-рыбалоўцы,
 Вы зымайце шчуку-рыбу,
 Вы зымайце, распластайце,
 Злоты персцень у ёй дастаньце.
 — А што, пані, за дар будзе?
 Шчука-рыба, абед будзе.
 Сорак яек на паўміскі —
 Каўбасою абкружыце,
 Белым сырам завяршыце.

(Зап. А. Аляхновіч у 1993 г. у в. Карнаўцы Бераставіцкага р-на Гродзенскай вобл. ад М.А. Клімчука, 1923 г.н.). Натацыя напеву А. Аляхновіча.

*Кожны радок паўтараецца пасля прыпева «Эй, лолам!».

ДЗЕНЬ СВОЙСКОЙ ЖЫВЁЛЫ І ПАСТУХА

11 і 24 лютага — Аўлас;
чацвер на Масленым тыдні —
Валосся; 23 красавіка і 6 мая —
Юрый; 8 і 21 мая — Іван Веснавы;
іншыя дні года.

АПІСАННІ

Пастух

Пастух, пастыр (ст.-славян.) — у сусветнай міфалогіі адна з іпастасяў боства, культурнага героя, мае функцыі ахоўніка, абаронцы, кармільца, правадніка, Месіі, патрыярха, цара, правадыра, музыкі. Пастух валодае містычнай здольнасцю адчуваць жыццё прыроды, сумовіцца з жывёламі і раслінамі, зоркамі і душамі нябожчыкаў, успрымае касмічныя рытмы, якія вызначаюць рытміку індывідуальнага і грамадскага жыцця. У метафарычнай мове праракаў, летапісцаў і паэтаў — аўтараў біблейскіх кніг, Бог упадабняўся пастуху, а народ — авечкам: «Госпад ёсць Пастыр мой, ні ў чым не буду мець нястачы! На пашах зялёных Ён пасвіць мяне і да водаў ціхіх водзіць мяне...»

Пастырам народаў сімвалічна называецца Хрыстос, святары ўсіх ступеняў іерархіі ад патрыярхаў, епіскапаў да прэсвітэраў. Пастухоўскі атрыбут — пасах — набыў значэнне сімвала духоўна-рэлігійнага, пастырскага служэння. Пастухоўская сімволіка мела аснову ў рэальным жыцці, рэлігіі культуры. Паводле біблейскай гісторыі, род людскі пачаўся з пастухоў Адама і Евы: Бог стварыў іх добрымі гаспадарамі над рабамі, птушкамі, жывёламі. Іхні сын Абель, ахвяра зайздрасці Каінавай, быў пастухом авечак. Багатым

пастухом быў Аўраам, родапачынальнік многіх народаў. Пастухамі былі родапачынальнікі «12-ці каленаў ізраілевых» Якуб і ягоная жонка Рахіль... Пастухом і музыкам быў цар Давід, з роду якога паходзіць Хрыстос.

Пастухі першымі даведаліся пра нараджэнне Хрыста і прывіталі Яго.

Урэшце заснавальнік хрысціянскай царквы сказаў пра сябе: «Я пастыр добры: добры пастыр аддае жыццё сваё за авечак». У каментарыі да кнігі «Песня Песняў» Ф. Скарына ўбачыў у вобразе пастуха сімвал Хрыста, а ў вобразе пастушкі — сімваліку царквы. Ісус Хрыстос пасля свайго ўваскрэсення заповедаў апосталу Пятру святарства трохкратным даручэннем: «Пасі авечкі мае».

Прароцтва Ісуса Хрыста пра сусветную царкву: «І будзе адно стада і адзін пастыр».

У іранскай міфалогіі пастухом быў стваральнік хатняй жывёлы Ахдрамузда. У міфалогіі індускай «пастухамі свету называюцца багі Пушан, Варуна, Мітра, функцыі пастуха выконваюць Агні, Індра, апекуном пастухоў лічыцца Крышна. Антычныя Апалон і Арфей спалучаюць вобразы пастуха і музыкі. Таямнічасць жыцця пастухоў, адасобленых ад калектыву, парадзіла легенды пра выхаванне імі царскіх дзяцей (Парыс, Эдып, Ромул і Рэм), пра іх чараўніцтва, пастаральную літаратуру.

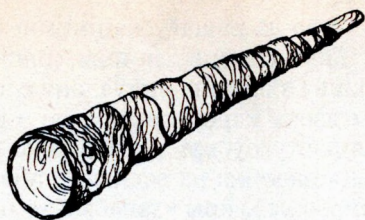
Пастух ёсць нейкая універсальная міфалагема многіх народаў, розных рэлігій і цывілізацый, адзін з архетыпаў культуры. Ёсць выключэнні. Паводле Бібліі, «мярзота для егіпцяніна — пастухі авечак». Верагодна, гэта была антысялянская ментальнасць урбаністычных упаднічых цывілізацый (Егіпет, Вавілон, імперскі Рым). У нядаўняй атэістычнай імперыі СССР слова «пастух» набыло абразлівы сэнс, стала лаянкай гарадскіх абывацеляў.

У язычніцкай міфалогіі беларусаў апекуном жывёлы быў Вялес, функцыі якога пазней перайшлі да святога Юрыя — архетып добрага пастыра ў народнай творчасці. Міфалагема пастуха ў беларускім фальклоры часта спалучаецца з вобразам музыканта і паэта. Герой і гераіня казкі, ратуючыся ад ворага, пераўвасабляюцца ў пастуха і авечку. Пастух — звычайна дзед альбо малы хлопчык — традыцыйны герой ў беларускай літаратуры («Сымон-музыка» Я. Коласа).

(Конан, 1996. № 9.)

Труба

Труба (берасцянка, дуда) — самаробны духавы музычны інструмент канічнай формы. Меў некалькі спосабаў вырабу. Сасновая трубка без стрыжня абкручвалася бяростам або бляхай. Найбольш простая труба выраблялася дзецымі з кары алешыны, якая здымалася з дрэва ў пэўны перыяд і скручвалася ў канічную форму. Найчасцей устаўляўся і спецыяльны муштук для вуснаў, што вырабляўся з дрэва.

Акрамя музыкаў трубой карысталіся пастухі, паляўнічыя, вайскоўцы, сяляне на каляндарных ігрышчах, але прымяненне музычных інструментаў на ігрышчах асуджалася царкоўнікамі. Не раз вянныя трубы ўпамінаюцца ў «Слове аб палку Ігаравым».

Алесь Лозка

ГУЛЬНІ І ЗАБАВЫ

Як бавіліся пастухі

Пастухоўства на Беларусі мае даўнія традыцыі, якія складаюцца з народных святаў і гульніў, звычаяў і абрадаў.

Фалькларыстамі мінулага зафіксавана нямала народных гульніў, забаў, якія выконваліся пераважна на святы пастухоў (Юр'я, Мікола і інш.) або пастухамі ці пастушкамі «ў начным» ці недзе на выгане ў час пасьбы кароў, гусей ці іншай жывёлы. Асобны раздзел займаюць гульні, якія выяўляюць пастухоўскую тэматыку і выконваюцца не толькі на «прафесійнае» свята, але і «неспецыялістамі» — пастухамі.

Абрадавай гульній з'яўляецца забава пастухоў на Ягор'еў дзень — 6 траўня (мая), у якой асабліва ярка праяўляюцца магічныя дзеянні. Яна была зафіксавана У. Дабравольскім сярод беларусаў Смаленшчыны на мяжы XIX і XX стагоддзяў. Тут пастух загадзя прызначаў ролі сярод падпаскаў (зайца, сляпога, калоду і г. д.), што стаялі сярод статку, і абыходзіў іх. Паміж пастухом і выканаўцамі роляў адбываюцца наступныя дыялогі:

- Заяц, заяц, ці горкая асіна?
- Горка!
- Дай Бог, каб і наша скацінка для звяроў была горка!..
- Сляпей, а сляпей, ці бачыш ты?
- Ня бачу!
- Дай Бог, каб і нашу скацінку ня бачыла звярынка!..
- Храмэй, а храмэй, ці дойдзеш ты?
- Не дайду!
- Дай Бог, каб і звярынка не дайшла да нашай скацінкі!..
- Замок, а замок, ці разамкнешся ты?
- Не, не разамкнуся!
- Дай Бог, каб у звера не разамкнуліся зубы ля нашай скацінкі!..
- Калода, а калода, павярнешся ты?
- Не павярнуся.

— Дай Бог, каб і звер да нашай скацінкі не павярнуўся!

Падобны абход паўтараецца тройчы, пасля чаго ўдзельнікі магічнага акта сядаюць і з'ядаюць рытуальную яечню, падрыхтаваную загадзя. У гэты дзень кароў прыводзілі з выгану раней, бо ў вёсках працягвалася пастухоўскае святкаванне з танцамі.

Ягор'еўская гульня падобна на веснавыя абрады першага выгану ў поле кароў (напрыклад, пры «запасванні гаўяда» на Палессі), дзе гаспадар браў у рытуальную сумку хлеб, соль, «хрэшчык» (спечаны з цеста на Храшчатым тыдні), тры каменьчыкі, замок, бязмен, сякеру, курынае яйка, грамнічную свечку.

Гульні пастухоў характарызуюцца свабодай у выбары сродкаў і прыёмаў, складанасцю і цяжкасцю ўмоў, нават грубаватасцю. Гэта тлумачыцца тым, што дзеці былі пакінуты на прыродзе, знаходзіліся ў незвычайных абставінах (удалечыні ад хаты і бацькоў, у лесе ці ля яго) і ім патрабаваліся смеласць, дужасць, кемлівасць і іншыя якасці, што ўласцівы скаўтам. Такія дзеці раслі не «мамінымі сыночкамі», яны маглі пастаяць за сябе, выжыць у цяжкім становішчы.

У пастухоўскіх забавах часта выкарыстоўваліся адпаведныя атрыбуты: аброць, вуздзечка, пуга, сцізорык, прыродныя сродкі (пнёк, куст, трава), у адпаведных гульнях — традыцыйныя прадметы-сімвалы (замок, грамнічная свечка) і інш.

Грубаватасць у гульнях заключалася ў тым, што той, хто прайграў, атрымліваў жорсткае пакаранне («праганялі» паміж ног і «жарылі» шапкамі па спіне, «еў» зямлю і г. д.). Вось, напрыклад, якое апісанне гульніў «Софік» і «Рэпа» (на Вілейшчыне) дае даследчык з Польшчы Ф. Сяліцкі:

«Тыпова пастухоўскай была гульня ў «Софік» (яе назва няясная): кідалі сцізорык з розных пазіцый, каб убіць яго ў зямлю. Той, хто прайграў, махаў нажом прад вуснамі, а пераможца кідаў яму ў рот кавалкі дзірвану з пяском. Гульнію тую апісаў вялікі беларускі празаік Янка Брыль ва ўспамінах са сваіх пастушыных гадоў. Падобным чынам заканчвалася гульня ў «Рэпу». Адзін з удзельнікаў загадваў астатнім адварнуцца, выцінаў дзірван дыяметрам каля 5 см, потым клаў яго назад і маскіраваў. Пасля паказваў гульцам квадрат каля паўметра і прапаноўваў цягаць за траву, каб вырваць той дзірван. Калі хтосьці трапіў, тры разы скубянуўшы, той выйграваў, калі не, то павінен быў «есці» тую «рэпу» (падзеленую на колькасць асоб, якія прайгралі), баронячыся ад яе сцізорыкам, як было сказана вышэй».

Гульніў на пастухоўскую тэматыку было шмат. Бадай, усім вядома «Гусі і воўк» («Гусі, гусі!» — «Га, га, га!»). У пачатку стагоддзя этнограф У. Дабравольскі на Смаленшчыне запісаў гульнію «Бычка пасвіць», у якой «пралля» (пераапануты ў жаночае адзенне мужчына) прадзе і пасе бычка. Тэатралізацыяй вызначалася забава «Пастушок і авечкі», вядомая ў розных кутках Беларусі.

Алесь Лозка

Авечачка

У гэтай гульні колькасць удзельнікаў не абмежавана. Выбіраюцца дзве галоўныя асобы: пастух і воўк. Пастух становіцца пасярод хаты з качаргой у руках, каля яго кругом садзяцца авечкі (хлопцы і дзяўчаты), а воўк хаваецца за дзвярыма.

Пастух гаворыць:

Пасу, пасу авечачкі
Ад рання да вечара;
Воўк за гарой, а я за другой,
Я воўка не баюся:
Качарэжкай абаранюся.

Пастух адыходзіць убок і кранае спячага. Падкрадаецца воўк, хапае адну з авечак і ўцякае разам з ёю за дзверы. Пастух, усхапіўшыся, крычыць: «Ага ту! Воўк авечку панёс!» Але воўк з авечкай ужо за дзвярыма.

Пасля гэтага пастух зноў выходзіць на сярэдзіну хаты і гаворыць тыя самыя словы: «Пасу, пасу авечачкі» і г. д. і ідзе спаць. Воўк зноў хапае авечку, і так, аж пакуль не забярэ апошняя.

Тады пастух ідзе шукаць авечак і, стукаючы качаргой то з аднаго, то з другога ад сябе боку, гаворыць:

— Воўчы след — авечы след, воўчы след — авечы след...

Падыходзіць да ваўка і пытае:

— Ці не бачыў, панок, маіх авечак?

Воўк:

— Не, не бачыў.

Авечкі пачынаюць шумець.

Пастух:

— А што ж гэта ў цябе шуміць?

Воўк:

— Пчолы.

Пастух вяртаецца назад і ідзе зноў шукаць авечак, задае воўку тыя ж пытанні. Авечкі цяпер стукаюць. Пастух пытае:

— Што ў цябе стукае?

Воўк кажа:

— Мае парабкі дровы сякуць.

І так далей: авечкі выдаюць галасы коней, курэй, гусей, аж, нарэшце, у канцы пачынаюць бляяць. Пастух убягае ў тую каморку і, загадваючы: «Ашкіра, дамоў!» — прыганяе іх зноў у хату, дзе гулялі на самым пачатку.

Пасля гэтага пастух кліча воўка ў лазню. Воўк пытае: «А якія дровы?» — «Бярозавыя». — «Не хачу, надта чадзяць!» Пастух кліча другі раз, а воўк зноў пытаецца пра дровы, пачуўшы: «Асінавыя» — гаворыць, што яны вельмі дымяць, і адмаўляецца. І толькі на трэці раз, калі пастух гаворыць, што дровы хваёвыя, воўк згаджаецца. Але, падышоўшы крыху, пытаецца яшчэ: «А сабак няма?» — «Адна ёсць сучка ліхая, і тая пад печчу здыхае, а сабака кісялём падавіўся».

Воўк ужо выходзіць на сярэдзіну хаты і, прысеўшы, быццам мы-
ецца. Пастух як крыкне: «Цюцькі, кусіце!» — дык усе тыя, што
былі авечкамі, кідаюцца на яго. Воўк уцякае, але яны даганяюць і,
злавіўшы, тузаюць яго з усіх бакоў.

Пасля гэтага да воўка падыходзіць пастух і пытаецца: «А што,
воўчэ, крэпка яны цябе пакусалі?» — «Ой, пакусалі!» — кажа той.
«Хадзі ж, цяпер будзем мы іх кусаць!» — і кідаюцца ўдвух на авечак.
Тыя разбегваюцца ва ўсе бакі.

(Наша ніва. 1911. № 1.)

Каршун

Існуе нямала варыянтаў гэтай папулярнай ва ўсіх рэгіёнах
Беларусі гульні, хаця аснова ў іх адна. Гульцы стаяць адзін за ад-
ным, трымаючыся за пояс папярэдняга. Мэта аднаго, які стаіць
на супраць перад шэрагам, схпіць апошняга.

Такі прасты сюжэт у варыянтах і аднолькавыя ўмовы гульні
запісаны ў XIX стагоддзі ў вёсцы Хонава Быхаўскага павета, хаця
тэксты маюць розныя назвы. У адным («Шчука») шчупак ловіць
хвост, у другім («Гусі») гусак бароніць ад воўка гусей. У «Воўка і
гусей» гулялі на Вілейшчыне.

У варыянце «Воўчы хвост» пастушка перашкаджае воўку злавіць
авечку. Яна мае права схавацца ўперадзе шэрага — у такім выпадку
пачынае выконваць ролю пастушкі. Тады былы воўк займае месца
авечкі, а былая пастушка становіцца воўкам. У злоўленай, якая
выходзіць з шэрага, забіраецца фант.

У некаторых варыянтах гульні («Каршун», «Каршун і качкі») —
пададзены дыялог каршуна з маткай, якая абараняе качак.

— Каршун, каршун, што ты робіш?

— Ямку капаю.

— Нашто табе ямка?

— Каменьчыкі шукаю.

— Нашто табе каменьчыкі?

— Іголачкі вайстрыць.

— Нашто табе іголачкі?

— Мяшочкі шыць.

— Нашто табе мяшочкі?

— Каменьчыкі збіраць.

— Нашто табе каменьчыкі?

— Тваім дзеткам зубкі выбіваць.

Каршун ловіць качак.

Гульня ў мінулым зафіксавана пад рознымі назвамі ў многіх
паветах: «Шуляк» (Слоніўскі), «Груган» (Дзісенскі), «Крумкач»
(Менскі), «Гусі» (Навагрудскі), «Крамьясь», «Воўкі і авечкі» (Пінскі),
«Каршун» (Рэчыцкі і Быхаўскі), а таксама ў іншых рэгіёнах —
«Воўк і гусыня» (Вілейшчына), «Воўк» (Тураўшчына).

Алесь Лозка

ЗЯЛЁНЫЯ СВЯТКІ

50-ы дзень пасля Вялікадня

АБРАДЫ

Хадзіць з «кустом»

...На Тройцу дзяўчаты ходзяць з «кустом». Наламаўшы ў бліжнім лесе кляновых галінак, яны звязваюць іх тоўстыя канцы — і куст гатовы. На гэты куст надзяваюць другі, меншага памеру (падкуст), а на галаву абранай па жэрабю дзяўчыны насіць «куст» надзяваюць вянок з красак. Затым дзяўчына, рассунуўшы рукамі ў кусце галіны, улазіць у яго, як у мех, так што ён цалкам закрывае яе з ног да галавы. Тоўстыя канцы галін закрываюць галаву дзяўчыны, а тонкія канцы з лісьцямі валакуцца па зямлі.

Гэты «куст» ходзіць па вёсцы з вялікай грамадою дзяўчат, і нават малыя дзеці бегаюць за ім. У час працэсіі дзяўчаты пяюць.

(Шэйн, 1902. С. 171. Зап. С.М. Дзем'яновіч у 1895 г. у в. Жытлін Слонімскага п. Гродзенскай губ.)

«Куст»

У Пінскім павеце на другі дзень Тройцы збіраюцца дзяўчаты з усёй вёскі, выбіраюць самую прыгожую і маладую са сваёй кампаніі і надзяваюць на яе ўбранне, сплеченае з маладых бярозавых і кляновых галінак з лісьцем. Прыбраная такім чынам дзяўчына атрымлівае назву «куст». Дзяўчаты становяцца парамі па ўзросце: старэйшыя ідуць уперадзе, пасля — маладзейшыя, а нарэшце — дзеці, і ў такім парадку, з «кустом» уперадзе, ідуць на панскі двор ці да знаё-

мых. Свята гэта выключна дзявоцкае — рэдка прымаюць у ім удзел замужнія жанчыны ці маладзіцы. У такім выпадку яны займаюць месца ў першым радзе за «кустом». Мужчыны ж зусім не прымаюць удзел. Ідучы ў двор ці да якога-небудзь гаспадара, выконваюць «куставыя» песні.

(Быкоўскі, 1866. № 214.)

Провады вясны

Вясну праважаюць на Ушэсце. Сабіраюцца жанчыны, выбіраюць жанчыну, адзяваюць яе ў мужчынскую адзежу. Гэта паніч. Потым паненка красівей адзяваецца, атлічаецца. Ідуць яны пасярэдзіне, а людзі ідуць паабапал. Пяюць песні. Такія песні харошыя пяюць. А да рынку дойдучы, танкі водзяць. А тады ўжо ідуць да жыта, дзе жыта пасеяна, і ў жыцце закопваюць ляльку. Ляльку такую ўжо носяць у люляццы, у каробаццы — гэта ўжо лічыцца вясна. Закопваюць і ўсе пяюць. Хто кажа: «Ты сёлета была нехарошая, сухая, каб ты такая не вярнулася, вясна, болей. Ты нам не нада! Закапайце яе!» Хто што прыказваюць, плачуць, выдумляюць што. А тады кажуць: «Хадзіце, людзі, на абед, ужо пахавалі вясну». Ідуць на абед. А як па вуліцы ідуць, «Стралу» пяюць.

Пачынаюць хадзіць: ходзяць, каб усе вуліцы абысці. На той бачок зойдуць, гарманіста возьмуць. Пяюць усякія песні — «Паня пана не ўзлюбіла»...

(Народны тэатр. С. 56. Зап. Г.А. Барташэвіч у 1979 г. у в. Барталамеёўка Веткаўскага р-на Гомельскай вобл. ад М.Ц. Жукавай, М.Ф. Жукавай, Г.Ц. Шавялёвай, А.С. Соракавай.)

ЛЕГЕНДЫ

Русалка

А што так во, мой бацька работаў на полі ля лесу, на гранай. І паставіў барану ў бярэзніку. Дык яна злезла з бярэзіны ды з бараной стала гуляць. Гуляла, гуляла дый ушчамілася. І ніяк. Цягаець барану, а пайціць нельзя. Прыходзіць бацька, а яна ўжо і сядзіць. Ну, ён яе двору прывёз. І яна чыстая, прыгожая, і напрадка¹ харошая. Дык яна яму цэлы год служыла. І што яна ела? Як гаршкі выставюць во з печы, дык яна пары нахапаецца-нахапаецца ротам, — аб тым і сыта. І ўсё чыста дзелала. Раз толькі пакажы ёй, больш ужэ не нада. І прала, і ткала, і скаціну даглядала, хату тапіла — усё. Тады, як год адслужыла, зноў прыйшла граная, тады яна гаворыць:

— Ну, мне пара іціць, — каець, — госці мае ўжо прыехалі.

¹Напрадка — напратка, вопратка.

Зайграла, заскакала — і ў лес! І цэлы год нічога не гаварыла. Толькі ета й сказала.

(*Легенды і паданні. С. 167. Зап. у м. Родня Клімавіцкага п. Магілёўскай губ.*)

[Русалка]

У нас во, у суседа, у Цітаўцы, русалку паймалі ў лесе: на лядзе ў барану ўвязла. Дык ён аслабаніў і прывёў дамоў.

— Адкуль ты?

— Ад Іллі-прарока.

— А куды пойдзеш?

— К Іллю-прароку.

Дык год аджыла. І нічога не есць: толькі як гаршкі вымыець, дык пары хап-хап з гаршка. А тады завыла:

— Дружачкі-падружачкі, вазьміце мяне.

І ў лес.

Дык у яе ўсё жаноцкае... Валасы доўгія. Адзета прыгожа.

(*Легенды і паданні. С. 167. Зап. у Хіславіцкай вол. Мсціслаўскага п. Магілёўскай губ.*)

ЦІ ВЕДАЕШ, ШТО ГЭТА — ТРОЙЦА?

(*жарт*)

Ішоў мужык на святую Тройцу ў цэркаў, а насустрач яму ідзець пан і спрашываець:

— Куды ты ідзеш, мужычок?

— У царкву, маліцца Богу.

— Якое сягоння свята?

— Тройца.

— Ці ведаеш, што такое Тройца?

— Не, паночку мой, не ведаю.

— Вот я табе расталкую.

Пан зняў з галавы шапку і кажыць:

— Бачыш: шапка маець верх, сяродку і падкладку, так і Бог адзін, да ў трох ліцах. Ці паняў?

— Паняў.

Пайшоў мужык далей, сустрэўся яму другі пан і спрашываець таксама, як той, што ўперад ішоў.

— Куды ідзеш?

— У царкву, маліцца Богу.

— Якое сягоння свята?

— Святая Тройца.

— А ведаеш ты, што гэта — Тройца?

— Чаму не ведаю? Як панава шапка.

(*Жарты. С. 96.*)

КАРАГОДЫ

Завіванне вянкоў

Гэты беларускі вясенні карагод узнік на аснове траецкага абраду. На Тройцу, якая дзе-нідзе звалася «зялёнымі святкамі», моладзь збіралася ў бярозавых гаях, на берагах рэк і азёр. Вакол бярозкі, якая ў гэтыя дні карысталася асаблівай павагай і адлюстроўвалася часам у выглядзе дзяўчыны, упрыгожанай зеленню, вадзіліся карагоды, спяваліся траецкія песні. Дзяўчаты «завівалі» бярозкі (спляталі галлё, злучалі два суседнія дрэўцы), плялі вянкi з палявых кветак і вешалі іх на дрэвах, хлопцы прыходзілі з бубнам. Пасля таго як бярозкі былі завіты, удзельнікі свята пяклі тут жа яешню, а потым скакалі вакол дрэва і, пляскаючы ў далоні, спявалі.

Закаханыя мяняліся пярсцёнкамі, сяброўкі «куміліся» — цалаваліся цераз вянок, заплечены на бярозе, кляліся адна адной у дружбе. Старэйшая з жанчын садзілася на зямлю, брала пучок крапівы, прывязаны да шаста, і прыкідвалася дрэмлючай за пралкай, назіраючы адначасова за дзявочым карагодам. Раптам яна імкліва ўскоквала, рабіла высокія смешныя скачкі і секла крапівой па руках дзяўчат, якія з рогатам разбягаліся.

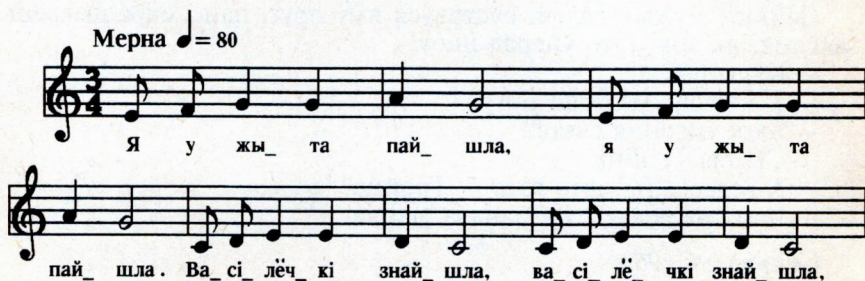
У наступную нядзелю дзяўчаты зноў збіраліся ў тым жа гаі і распляталі вянкi, развязвалі голле бярозы пад песню:

На Тройцу мы вянкi вілі,
На разгары развіваем...

На Магілёўшчыне ў Духаў дзень дзяўчаты накіроўваліся ў лес і таксама вілі вянкi. Кожная выбірала дзве невялікія бярозкі і, звязўшы іх верхавіны, праходзіла пад імі, напываючы:

Пойдзем, дзевачкі, у луг гуляць,
Зялёных вянкоў завіваць...

Потым зрывалі са сваіх бярозак зялёнае голле, рабілі з яго вянкi і ішлі да ракі, кідалі вянкi ў ваду і па іх варажылі пра будучае. Калі вянок плаваў, лічылася добрай прыкметай, патанаў — дрэннай. У дзень Пятра і Паўла дзяўчаты ішлі да таго ж ляска развіваць вянкi, мяркуючы, што дрэва будзе праклінаць тую, якая не разаўе свайго вянка. Гэты паход таксама суправаджаўся песнямі, пачастункамі і карагодамі. Вось адна з мелодый, пад якую вадзілі карагоды ў Магілёўскай вобласці:

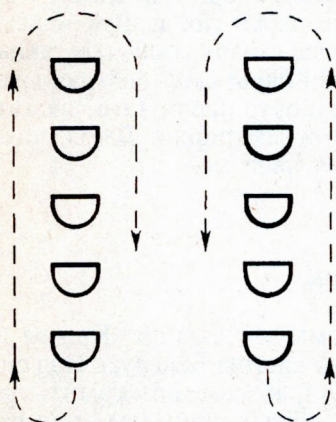

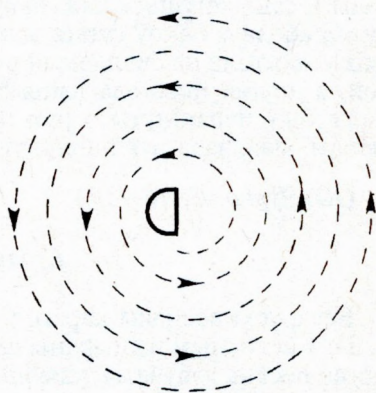
У карагодзе, апісаным К. Галяйзоўскім пад назвай «Завіванне вяноў», акрамя вышэйапісанага абраду ў харэаграфічна абагульненай форме паказваўся працэс ткацтва. Асобныя фігуры яго называліся таксама, як этапы работы, і прадстаўлялі сабой наступнае:

1. «Кругам». Дзяўчаты з песняй «Ва лузях было, ва зялёных лузях» рухаліся адна за адной па крузе, але не браліся за рукі.

2. «Завулачкам». Дзяўчаты становіліся ў два рады твар у твар. Потым пярэднія дзяўчаты ў кожным радзе паварочваліся і адначасова абыходзілі рады спачатку з вонкавага боку, а потым з унутранага — «завулачкам», і становіліся на свае месцы.

«Завулачкам»

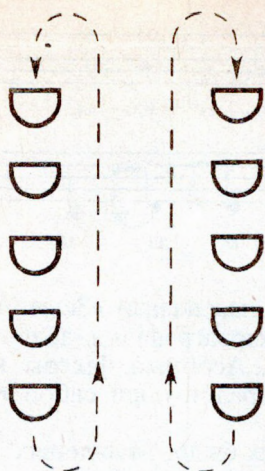

«Навіваць»

Тое ж самае рабіла другая пара дзяўчат, трэцяя, і гэтак да заканчэння. Адначасова спявалася песня аб злым свёкры.

3. «Навіваць». Гэтая фігура выконвалася пасля таго, як дзяўчаты «завілі вяноў». Спачатку яны, узяўшыся за рукі, з песняй хадзілі па крузе. Потым круг у адным месцы разрываўся, і дзяўчына, якая знаходзілася ў месцы разрыву, больш не рухалася, астатнія ж працягвалі хадзіць і «абматвалі» яе, як ніткі шпульку.

4. «Снаваць». Тры дзяўчыны садзіліся па вуглах трохвугольніка, а астатнія, узяўшыся за рукі, ланцужком хадзілі вакол іх, выпісваючы васьмёркі так, што дзве з сядзячых па чарзе знаходзіліся ў цэнтры

«Ткаць»

круга, а адна — увесь час звонку, выконваючы, такім чынам, «крывы танок».

Уся гэтая фігура выконвалася пад песню, дзе гаварылася аб тым, «што моладцы сталі дзяшовымі», а дзяўчаты, наадварот, падаралі.

5. «Кішку здымаць». Удзельніцы становіліся ў два рады, працягвалі адна адной рукі, уздымалі іх угору і рабілі вартцы для праходу. Па гэтым праходзе прабягала, не размыкаючы рук і павярнуўшыся тварам адна да адной, першая пара, потым другая, трэцяя і г. д. Яны становіліся за ўсімі зноў адна за адной. Калі прабягалі ўсе пары, гульня паўтаралася ў процілеглым парадку. Гэта фігура звалася таксама «ручайком».

6. «Надзяваць». Дзяўчаты становіліся ў круг, часам з паднятымі рукамі, а адна з іх прабягала па крузе, абыходзячы кожную з удзельніц па чарзе справа ці злева.

7. «Ткаць». Дзяўчаты становіліся шчыльна адна да адной у два рады і, сашчапіўшы крыж-накрыж рукі, рабілі так званую «лавачку». З абодвух бакоў гэтага здвоянага рада стаялі «ткачыхі», адна з якіх усаджвала на счэпленыя рукі першай пары каго-небудзь з дзяцей, а другая прымала дзіця з другога боку, пасля таго, як гэты малы быў перакінуты з рук на рукі кожнай парай. Дзіця, такім чынам, малявала рух папярэчнай ніткі ў палатне.

(Ю. Чурко. С. 16—19.)

Крывы танок

Беларускі веснавы карагод. Ён вядомы таксама як «Крывы танец». У асноўным пашыраны ва ўсходняй частцы Беларусі. Пад спяванне песень дзяўчаты, узяўшыся за рукі, абыходзілі «кыва» трох удзельніц (або хлопчыкаў ці калочкаў, убітых у зямлю), якія размешчаны па кутках правільнага трохкутніка. Затым карагод зачыкаў ланцуг. У многіх варыянтах тэкстаў расказваецца пра нялюбага мужа («Мой нялюбы ў гуслі грае» — Веткаўскі р-н, «Разазлю, разазлю пастылага мужа» — Смаленская губ.); праяўляецца масленічная тэматыка («Дзеўкі кашу варылі, Жоўтым маслам палівалі, Белым сырам пасыпалі» — Веткаўскі р-н); казачная таямнічасць («Як выведам канец, то ўбачым той дварэц» — Лельчыцкі р-н) і іншыя. Карагод паходзіць з глыбокай старажытнасці і звязаны з «паганскімі» шлюбнымі ігрышчамі, аб свабодзе якіх марылі ў песнях жанчыны («Пайду ў танок, саюю вянок»). Матыў згубленага вянка (сімвал дзявочай цнатлівасці) і «за-seянага поля» (сімвал пладавітасці жанчын) — асноўная ідэя пе-

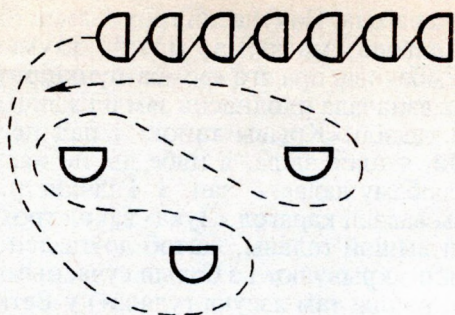
сень і дзеянняў карагода. Наяўнасць трох дзяцей (бывае, і чатырох) пасярэдзіне карагода, магчыма, можна тлумачыць гіпотэзай акадэміка Б.А. Рыбакова, пра яго «ромба-пункцірную кампазіцыю», якая схематычна азначала плоднасць зямлі і жанчын. У Гомельскім павеце таксама вадзілі «Крывы танок» і пад песню «Ой, венча, мой венча» («Ой, я цябе звiла, я цябе ды не насiла...» А мацюхна зняла, ды й нялюбаму дала» — зап. З. Радчанка). У Чарнігаўскай губерні беларусы вадзілі карагод «Лука» вакол трох хлопчыкаў, якіх затым падымалі вышэй галавы, «штоб доўга лён радзіў» (зап. М. Косіч). Выводзяць «кывулю» і з больш сучаснымі тэкстамі песень («Ой, на рэчцы, рэчцы там дзеўка гуляла») у Веткаўскім р-не, які з'яўляецца эпіцэнтрам сучаснага бытавання «Крывога танка», як і карагод «Страла». Балетмайстар К. Мулер выкарыстаў матыў карагода ў балете «Князь-Возера». На Масленым тыдні, калі ў асноўным вадзілі яго, быў так званы Крывы чацвер, на які не рэкамендавалася нічога садзіць у агародзе, акрамя агуркоў і гарбузоў.

Адзін з варыянтаў «Крывога танца» быў запісаны М. Козенка ў в. Заброддзе Лельчыцкага раёна ў 1985 годзе. «Перад пачаткам карагода вызначаюць трох дзяўчынак або маладзейшых дзяўчат і акрэсліваюць ім месца на гульнёвай пляцоўцы так, каб пры злучэнні паміж імі ліній атрымаўся трохкутнік. У час карагода дзяўчаты могуць стаяць або сядзець на зямлі. Усе ўдзельнікі карагода становяцца адзін за адным і злучаюць рукі. Па камандзе першай карагодніцы ўсе рухаюцца ўперад услед за ёй, пачынаючы з правай нагі, адначасова спяваюць:

...І на Дуна, Дунаю
Дай у крывога танца,
Дай у крывога танца
Ці не выведуць дзеўкі конца.
Вялі, вялі, да не вывелі
Шчэ й учора з вячора,
Шчэ й учора з вячора,
З цёмненькай ночы,
З цёмненькай ночы,
З вечара да поўначы.

Рухава $\text{♩} = 130$

Першая карагодніца «простым крокам» вядзе ўсіх вакол трох дзяўчынак. Дагнаўшы апошнюю, першая карагодніца злучае з ёю рукі. Карагод працягваецца па замкнутым ланцужку.

Алесь Лозка

ПЕСНІ

Зялён гай

Апрацоўка А. АЛЯХНОВІЧА

Зялён гай падмяцён
Зялёнаю мяткаю,
Дробненькаю руткаю
Высыплён.

Хто ж яго падмятаў?
Падмятала дзеванька,
Падмятала молада
Сама адна.

Хто ж да яе прыходзіў?
Прыходзіў Іванечка,
Прыходзіў малодзенькі
Сам ён адзін.

Што ж ён ёй прыносіў?
Прыносіў чаравічкі,
Прыносіў невялічкі,
Ёй дараваў.

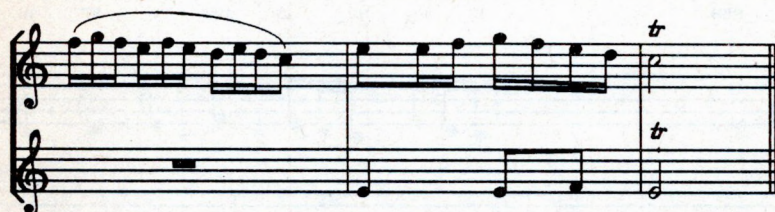
Як жа ён ёй дараваў?
Ой, знімаў ён шапачку
Ды да ножак кланяўся —
Так дараваў.

(Цітовіч. С. 59. Зап. Р. Шырма ў 1935 г. ад групы дзяўчат у в. Вялікія Грынкі Свіслацкага р-на Гродзенскай вобл.)

Скоро $\text{♩} = 132$

Дудка

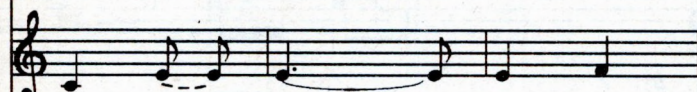
Жалейка
альбо
дудка

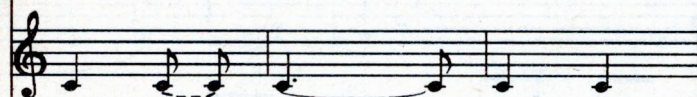
I

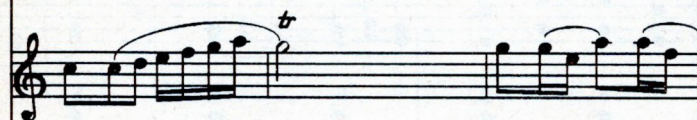
II

III

Дудка

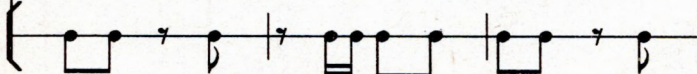
Жалейка

Баян

Бубен

Музыкальный фрагмент, состоящий из нескольких стaves. В первом стave (верхнем) присутствует русская надпись: *цѣн зя_лѣ_ на_ ю мят_ ка_ ю,*. В последующих ставках видны ноты, включая триллы (*tr*) и динамический знак *p*. В нижнем стave (басовом) присутствуют ноты, помеченные буквой *Б*, и другие музыкальные символы, такие как *(x)* и *7*.

д_роб_нень_ка_ю рут_ ка_ю вы_ сып_ лён.

Ды чаму ж ты, яліначка

Рухава ♩ = 108

-- Ды ча_му ж ты, я лі_нач_ка, не зя_лё_на,

I не зя_лё_на, не зя_лё_на, не зя_лё_на?

II

— Ды чаму ж ты, яліначка,
Не зялёна,
Не зялёна? (3)

— Ды як жа мне, яліначцы,
Зялёнай быць,
Зялёнай быць? (3)

Пада мною два купчыкі
Начавалі,
Начавалі. (3)

Яны ж маё карэнейка
Вытапталі,
Вытапталі, (3)

Яны ж мае буйны веткі
Паламалі,
Паламалі (3)

Ды на бітай дарожачцы
Раскідалі,
Раскідалі. (3)

(БНП. С. 21. Зап. ад Л. Рэдзкі ў в. Каралевічы на Дзісеншчыне.)

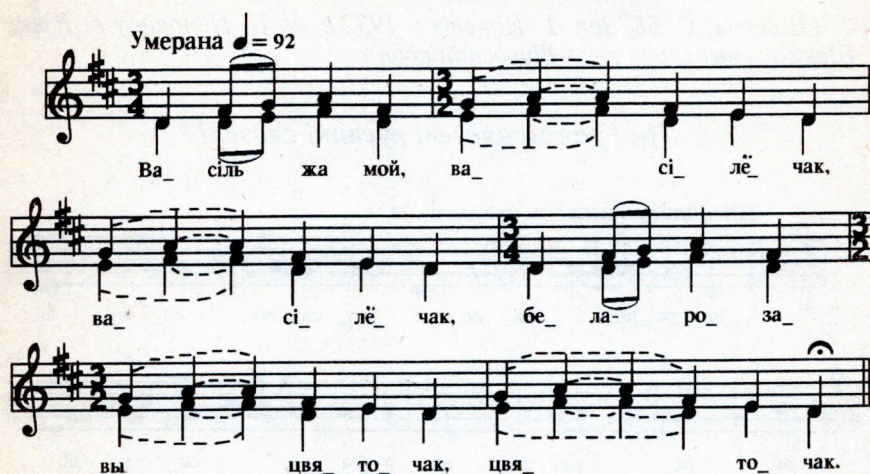
Васіль жа мой, васілёчак, васілёчак

Васіль жа мой, васілёчак, васілёчак,
Бела-розавы цвяточак, цвяточак.

Першым разам я яго саджала, я яго саджала,
Другім разам палівала, палівала.

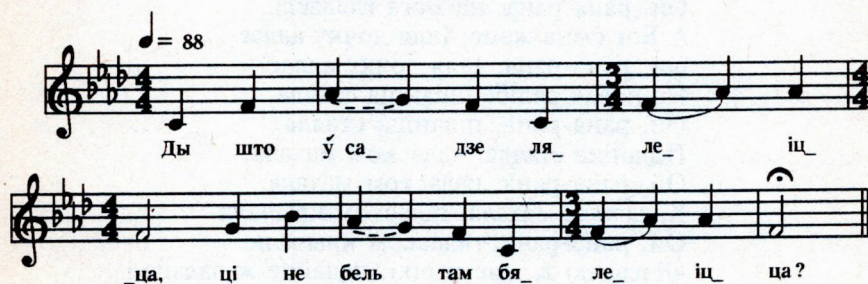
Другім разам палівала, палівала,
Трэцім часам я яго сарвала, я яго сарвала.

Сарву цвяток, саўю вянок, саўю вянок,
Саўю вянок, пайду ў тынок, пайду ў тынок.

(Гомельская вобл. С. 102. Зап. В. Захарава ў 1980 г. у в. Рудня-Каменева Лоеўскага р-на ад групы жанчын.)

Ды што ў садзе лялеіцца?

Ды што ў садзе лялеіцца,
Ці не бель там бялеіцца?

Ой, не бель то бялеіцца,
Не макоўка чырванеіцца.

Дачка ў мамкі красуецца,
Па зялёным садзе ходзючы.

Па зялёным садзе ходзючы,
Чысту росу збіраючы.

Той расою умывалася,
Каб мілому падабалася.

Ой, не бель то бялеіцца,
Не макоўка чырванеіцца.

(Цітовіч. С. 58. Зап. Г. Цітовіч у 1932 г. ад П. Цітовіч у в. Рэчкі Шаркаўшчынскага р-на Віцебскай вобл.)

На Граной нядзелі русалкі сядзелі

Не спяшаючыся, з рухам $\text{♩} = 72$

На Гра_ной ня_дзе_лі ру_са_лкі ся_дзе_лі,
ой, ра_ на- ра_ на, ру_са_лкі ся_дзе_лі.

На Граной нядзелі русалкі сядзелі,
Ой, рана-рана, русалкі сядзелі.
Русалкі сядзелі, на Бога глядзелі,
Ой, рана-рана, на Бога глядзелі.
А Бог сына жэне, Ілля дочку аддае,
Ой, рана-рана, Ілля дочку аддае.
На новай сялібе пшаніца стаяла,
Ой, рана-рана, пшаніца стаяла.
Пшаніца стаяла, каласком махала,
Ой, рана-рана, каласком махала.
Каласком махала, галаском крычала,
Ой, рана-рана, галаском крычала:
«Дзевачкі ж, сястрычкі, падайце ж вадзічкі,
Ой, рана-рана, падайце вадзічкі.
Цяжка ж мне стаяці, каласком махаці,
Ой, рана-рана, каласком махаці».

(Вянок беларускіх народных песень /Зап. У. Раговіч у 1985 г. у в. Стаўбун Веткаўскага р-на Гомельскай вобл. ад М.Л. Зуевай, 1927 г.н., А.Л. Фяськовай, 1922 г.н., М.Д. Таранавай, 1924 г.н., Грамадцовай, 1923 г.н., Ф.Ф. Халюковай, 1910 г. н., М.П. Чуяшавай, 1930 г.н., З.Д. Бураковай, 1937 г.н.)

Ох ты, ластаўка, ты касістая

Не спяшаючыся, з рухам $\text{♩} = 69$

Ох ты, ластаўка, ты касістая,
Ох і ой, люлі, ты касіста... У!

У цябе шышачка грабяністая,
Ох і ой, люлі, грабяніста... У!

Не лятай рана па застрэшаўку,
Ох і ой, люлі, па застрэша... У!

Ой, не ві гнязда із саломачкі,
Ох і ой, люлі, із салома... У!

Із саломачкі проці лецячка,
Ох і ой, люлі, проці леця... У!

Прочи лецячка, проці жаркага,
Ох і ой, люлі, проці жарка... У!

А саві гняздо із зямелячкі,
Ох і ой, люлі, із зямеля... У!

Із зямелячкі проці лецячка,
Ох і ой, люлі, проці леця... У!

(Гомельская вобл. С. 64—65. Зап. В. Ліцьвінка, У. Раговіч у 1985 г.
у в. Казацкія Балсуны Веткаўскага р-на ад Г. Суднекі, 1937 г. н.)

Зялёная травачка вылягаецца

Зялёная травачка вылягаецца. У!

Вылягаецца, ўжо вострае косачкі дажыдаецца. У!

Дажыдаецца, мілы мой ў дарожку сабіраецца. У!

Сабіраецца, з усімі суседзямі ён прашчаецца. У!

Ён прашчаецца, са мной, краснай дзеўкай, не растаецца. У!

Не растаецца, прашчай, прашчай, дзевіца,

Прашчай, жызнь мая. У!

Прашчай, жызнь мая, паеду ў дарожаньку,

Сем год не буду. У!
 Сем год не буду, прыеду з дарожачкі,
 Жаніцца буду. У!
 Жаніцца буду, цябе, красну дзевіцу,
 Заручаць буду. У!

(Зап. А. Аляхновіч у 1998 г. у г.п. Рудзенску Пухавіцкага р-на Мінскай вобл. ад М.А. Плаксінай, 1921 г.н., з в. Горанка Краснапольскага р-на Магілёўскай вобл.) Натацыя напеву А. Аляхновіча.

Ох, і што й та за трава?

Ох, і што й та за трава?
 Э-э-э-э-э!
 Ой, на мяжы ў полі расла. У!

На мяжы ў полі расла.
 Э-э-э-э-э!
 Ой, сінім цветам зацвіла. У!

Сінім цветам зацвіла.
 Э-э-э-э-э!
 Жоўту краску пусціла. У!

Ох, і што й та за дружок?
 Э-э-э-э-э!
 Ой, не далёка ад мяне. У!

Не далёка ад мяне.
 Э-э-э-э-э!
 Ой, ён не адведае мяне. У!

Запрагу-ка я каня.
 Э-э-э-э-э!
 Ой, ды й паеду к яму я. У!

Умерана $\text{♩} = 88$

(Зап. А. Аляхновіч у 1998 г. у г.п. Рудзенску Пухавіцкага р-на Мінскай вобл. ад М.А. Плаксінай, 1921 г.н., з в. Горанка Краснапольскага р-на Магілёўскай вобл.) Натацыя напеву А. Аляхновіча.

Ой, мамка мая, пагуляю я

Паважна, спакваля $\text{♩} = 40$

— Ой, мамка мая, пагуляю я. У!
Ой, мамка мая, я дачка твая. У!
— Гуляй, мая дачка, пакуль жыва. У!
А як памру я, мінецца гульня. У!
Мінецца гульня красавання. У!

(Зап. А. Аляхновіч у 1998 г. у г.п. Рудзенску Пухавіцкага р-на Мінскай вобл. ад М.А. Плаксінай, 1921 г.н., з в. Горанка Краснапольскага р-на Магілёўскай вобл.) Натацыя напеву А. Аляхновіча.

Ой, мамка мая, пагуляю я*

— Ой, мамка мая, пагуляю я. У!
Ой, мамка мая, я сыноч твой. У!
Налі мне баршча, ў мяне хлеб свой. У!
— Прахадзі, сыноч, у парозе не стой. У!
Наллю табе боршч, аддам хлеб свой. У!
— Ой, мамка мая, хопіць мне баршча. У!
А ты хлеб свой з'еш яго сама. У!

(Зап. А. Аляхновіч у 1998 г. у г.п. Рудзенску Пухавіцкага р-на Мінскай вобл. ад М.А. Плаксінай 1921 г.н. з в. Горанка Краснапольскага р-на Магілёўскай вобл.) Натацыя напеву А. Аляхновіча.

* Спяваецца на папярэдняю мелодыю.

ВЕСНАВАЯ ТРАДЫЦЫЯ І ЯЕ ВЫКАРЫСТАННЕ Ё РАБОЦЕ З ДЗЕЦЬМІ

Вясна, у параўнанні з іншымі порамі года, найбольш багата абрадамі, звычаямі, рытуаламі, якія звязаны з працоўнай дзейнасцю чалавека, яго адвечнымі клопатамі аб ураджаі, дабрабыце сям'і, марамі і спадзяваннямі на лепшае будучае. Характар і змест веснавой абраднасці вызначаюць аграрна-бытавыя элементы і эстэтыка ўспрымання прыроды чалавекам.

Веснавыя традыцыйны цыкл складаюць наступныя святы, якія найбольш багаты песнямі: Гуканне вясны, Вялікдзень, Юр'я, Пахаванне стралы, Зялёныя святкі. Да нашага часу ў першапачатковым выглядзе веснавыя абрады не захаваліся, але і сёння існуюць іх асобныя элементы, напрыклад песні, якія вызначаюцца сваёй яркай вобразнасцю, манерай выканання, асаблівасцямі музычнай пабудовы, эмацыянальнасцю.

Найбольшую жанравую акрэсленасць маюць вяснянкі, юраўскія, траецкія, куставыя, русальныя песні. Шмат лірычных песень, звязаных з тэмай кахання, шлюбу, працы, толькі ўмоўна адносяць да веснавых песень.

Пачынаецца веснавы цыкл з Гукання вясны. У наш час гэтае свята актыўна адраджаецца і ва ўмовах горада. Многія вучні Мінска ў апошнія гады прымаюць актыўны ўдзел у падрыхтоўцы і правядзенні Гукання вясны, з задавальненнем выконваюць песні-вяснянкі на самім свяце.

Вяснянкі вельмі разнастайныя па змесце і форме. І ўсё ж галоўная думка гэтых песень прасочваецца даволі выразна — замыканне зімы і адмыканне лета. З прыходам цёплых дзён абуджаецца і ажывае прырода, якая з'яўляецца носьбітам спадзяванняў селяніна на добры ўраджай. Вялікую ролю ў вяснянках іграюць птушкі — вестуны вясны. Невыпадкова ў многіх веснавых песнях змяшчаецца

зварот да птушак, пчолак, каб яны хутчэй прынеслі цяпло. Сам вобраз вясны малюецца даволі рэалістычна, ён адлюстроўвае клопаты селяніна, патрэбы, звязаныя з яго працай. Пажаданне багатага ўраджаю лейтматывам праходзіць праз юраўскія, велікодныя і траецкія песні.

Адметнай рысай вяснянак з'яўляецца наяўнасць інтанацый «загукання». Яны звычайна завяршаюць кожную музычную фразу выклікамі: «Угу!», «Ту!», «Агу!», «У!» і інш. Гэтыя песні разлічаны на эфект рэха. У народзе, як адзначаюць некаторыя даследчыкі, заўсёды заўважалі змены ў прыродзе і спявалі песні ў адпаведнасці з канкрэтнымі прыроднымі абставінамі. Напрыклад, у некаторых мясцовасцях вяснянкі ніколі не спявалі на «голы лес», а чакалі таго часу, калі з'явіцца лісце. Лес, пакрыты зелянінай, — цудоўны прыродны рэзанатар, які пры спевах выклікае рэверберацыю. Эфект рэха ўтвараецца таксама на воднай прасторы. Людзі добра ведалі акустычныя асаблівасці прыроды, выкарыстоўвалі іх, рабілі асяроддзе саўдзельнікам абраду. Невыпадкова вяснянкі спявалі на ўзгорках, адкрытых месцах, на прасторы. Такім чынам чалавек і прырода быццам уступалі ў своеасаблівы дыялог. Еднасць чалавека і прыроды, якая ўзнікае ў час выканання веснавых песень, з'яўляецца адной з умоў стварэння своеасаблівай манеры народных спеваў — спеваў-«загуканняў».

Як і зімовыя песні, вяснянкі спяваюцца ва ўнісон, што з'яўляецца вядучай манерай пры харавым выкананні традыцыйных песень.

Вельмі распаўсюджанай на Беларусі з'яўляецца вяснянка «Вол бушуе — вясну чуе». Варыянты гэтай песні надзвычай яскравыя ў мастацкіх адносінах, кароткія, простыя па пабудове, патрабуюць зычнай манеры выканання. Звычайна сумяшчаюць супрацьлеглыя моманты жыцця чалавека і іншых жывых істот:

Вол бушуе

Умерана ♩ = 88

Вол бу_ шу_ е -- вяс_ ну чу_ е.

Вол бу_ шу_ е -- вяс_ ну чу_ е.

Вол бушуе —
Вясну чуе*.
Баран бляе —

*Кожная страфа паўтараецца.

Ў поле хоча.
 Курка сакоча —
 Несціся хоча.
 Дзеўка плача —
 Замуж хоча.
 Стары крэхча —
 Пажыць хоча.

(Веснавыя песні /Склад. Г.А. Барташэвіч, Л.М. Салавей. Мн., 1979.
 С. 76. Зап. М.М. Чуркін у 1910 г. у в. Дакурнішкі Ашмянскага п.
 Віленскай губ. ад М. Станкевіча.)

Сустракаюцца і творы, у якіх традыцыйны сюжэт пра вала звязаны з рэальнай жыццёвай сітуацыяй, у якой апынулася дзяўчына з-за сваёй нядбайнасці.

Ды ў зялёнай дуброве

Паважна, спакваля ♩ = 40

Ды ў зя_ лё_ най ду_ бро_ ве, эй!

Там Ду_ ня во_ лы па_ сла.

На_ па_ свіў_ шы во_ лы,

пай_ шла ў сад гу_ ля_ ці.

Ды ў зялёнай дуброве, эй!
 Там Дуня волы пасла.
 Напасвіўшы волы,
 Пайшла ў сад гуляці.

Покуль Дуня гуляла, эй!
 Свае волы пагубляла.
 Што Дуні рабіці?
 Будзе маці біці.

Будзе маці Дуню біці, эй!
Стануць бабы гаварыці:
«Няўдала дзяўчына,
Не вазьму за сына».

(Зап. А. Аляхновіч у 1998 г. у г. п. Рудзенску ад Е.Н. Марозавай, 1932 г.н., з в. Слабада Пухавіцкага р-на Мінскай вобл.)

Песня «Ды ў зялёнай дуброве» можа быць толькі ўмоўна прымеркавана да вяснянак. Па сваёй музычнай пабудове яна хутчэй адносіцца да працяжных твораў — шэдэўраў песеннай лірыкі. Гэта незвычайна душэўная, ласкавая, пяшчотная песня патрабуе наяўнасці дастатковых вакальных даных у выканаўцы, таму што яна вельмі развітая і закончаная ў меладычным плане. Пры выкананні трэба звярнуць асаблівую ўвагу на плаўнасць і дакладнасць выканання распеўных гукаў, якія патрабуюць глыбокага дыхання. Песня можа выконвацца вучнямі старэйшых класаў у паэзійнай рабоце.

У прыведзенай ніжэй вяснянцы з працоўным сюжэтам пераважае паэтычна-мастацкае ўвасабленне сялянскіх спраў, выкліканае адчуваннем вясны:

Ой, вясна, вясна, вясняначка

Натацыя напеву А. АЛЯХНОВІЧА

Спакойна ♩ = 72

Ой, вяс_ на, вяс_ на, вяс_ ня_ нач_ ка,

дзе ж тва_я дач_ ка Мар'_я_ нач_ ка? Во_ у!

— Ой, вясна, вясна, вясняначка,
Дзе ж твая дачка Мар'яначка? Во-у!

— Пагнала бычка на раначкі,
А сама села на ганачкі. Во-у!

— Пасіся, бычок, на раначках,
А я паскачу на ганачках. Во-у!

— Пасіся, бычок, пад ліпкамі,
А я паскачу пад скрыпкамі. Во-у!

— Пасіся, бычок, пад гумнамі,
А я паскачу пад бубнамі. Во-у!

(Зап. А. Аляхновіч у 1998 г. у г.п. Рудзенску Пухавіцкага р-на
Мінскай вобл. ад М.А. Плаксінай, 1921 г.н., з в. Горанка Краснапольскага
р-на Магілёўскай вобл.) Натацыя напеву А. Аляхновіча.

На гэтую мелодыю, як расказвае Матрона Андрэеўна Плаксіна
з в. Горанка Краснапольскага раёна Магілёўскай вобл., спявалі так-
сама вяснянку «На моры вутка купалася». Надыход вясны выклікае
ў дзяўчыны абуджэнне пачуццяў:

На моры вутка купалася,
На беражочку сушылася. У-у-у!

На беражочку сушылася,
Я, маладзенька, журылася. У-у-у!

Я, маладзенька, журылася,
Ці была вясна, ці не была. У-у-у!

Маці на вулку не пускала,
У святліцу запірала. У-у-у!

— Ой, пусці, маці, пагуляці,
З дзеўкамі вясну пагукаці. У-у-у!

З дзеўкамі вясну пагукаці,
З хлопцамі коней павадзіці. У-у-у!

Конікі мае вараныя,
Хлопчыкі мае маладыя. У-у-у!*

(Зап. А. Аляхновіч у 1998 г. у г.п. Рудзенску Пухавіцкага р-на
Мінскай вобл. ад М.А. Плаксінай, 1921 г.н., з в. Горанка Краснапольскага
р-на Магілёўскай вобл.)

Некаторыя вяснянкі ўтрымліваюць водгук сівой старажытнасці,
калі ўсе справы калектыву вырашаліся са згоды роданачальнікаў,
старэйшых людзей. Наступная вяснянка, нягледзячы на простую
мелодыю, якая пабудавана ў межах кварты, пры выкананні ства-
рае ўражанне аб'ёмнасці гучання і незвычайнай эмацыянальнай
насычанасці. Песня вельмі зручная для спявання вучнямі рознага
ўзросту, таму што не толькі невялікая па інтэрвальным складзе,
але і плаўна рухаецца па ступенях ладу. Вобраз вясны ў ёй выступае
як нейкая персаніфікаваная асоба, якая прыносіць радасць лю-
дзям.

*Спяваецца на мелодыю «Ой, вясна, вясна, вясняначка». Паводле заўвагі вы-
канаўцы, песня спявалася для «лянівых дзяўчат».

Памажы, Божа, нам вясну гукаць

Натацыя напеў А. АЛЯХНОВІЧА

— Памажы, Божа, нам вясну гукаць,
Ой, люлі, люлі, нам вясну гукаць.

Ой, вясна красна, што нам прынесла?
Ой, люлі, люлі, што нам прынесла?

— Старым дзяdochкам па кіёчачку,
Ой, люлі, люлі, што із ліпачкі.

Старым бабачкам па маточачку,
Ой, люлі, люлі, што зімой пралі.

Усім хлопчыкам па дудачцы,
Ой, люлі, люлі, што із вербачкі.

Усім дзевачкам ды па стужачцы,
Ой, люлі, люлі, заплятаць косы.

Усім дзетачкам па яечачку,
Ой, люлі, люлі, шчэ й па булачцы.

Ой, вясна красна, Велікодны дзень,
Ой, люлі, люлі, Велікодны дзень.

У гэты дзянёк ды Хрыстос васкрэс,
Ой, люлі, люлі, ды Хрыстос васкрэс.

(Зап. А. Аляхновіч у 1998 г. у г.п. Рудзенску Пухавіцкага р-на Мінскай вобл. ад М.А. Плаксінай, 1921 г. н., з в. Горанка Краснапольскага р-на Магілёўскай вобл.)

У песні ствараецца вобраз шчодрай вясны, якая кожнаму прыносіць радасць, заняткі, уцехі. Несумненна, што характар гэтага карагода — абрадавы, у ім адчуваецца наяўнасць гульнёвых і танцавальных элементаў і ўвогуле веснавой традыцыі. Сінкрэтызм мастацкіх сродкаў, г. зн. спалучэнне слова, танца, музыкі, мімікі і пантамімы ў веснавых карагодах, ствараў магічную сілу ўздзеяння на выканаўцаў і слухачоў.

Важнымі момантамі Гукання вясны былі паленне агню, пячэнне «жаваранкаў», птушак, асабліва на Саракі, калі, паводле народнага павер'я, прыляталі сорок выраяў: шпакі, гусі, буслы, качкі, жаўрукі і інш. Выпякалі таксама галушкі, якія раздавалі дзецям.

Зварот у вяснянках да вясны, прыроды, птушак насіў заклінальны характар, імкненне ўздзейнічаць на тую ці іншую з'яву прыроды з пэўнай мэтай — дапамагчы ў працы земляробу.

Паэтычны сімвал веснавых песень — адмыканне вясны і замыканне зімы, перамога святла над цемрай. Для вяснянак характэрна анімістычнае ўспрыманне вясны, яе адухаўленне, што стала паэтычнай умоўнасцю і ўспрымаецца як мастацкі вобраз.

Важным вобразам-сімвалам веснавых песень з'яўляецца дзявочы вянок з кветак, галінак дрэў, які сімвалізуе каханне і шлюб. Ён абавязковы эстэтычны аtryбут абрадаў і песень.

Пры гуканні вясны часам спяваліся творы, не звязаныя з канкрэтным абрадам, напрыклад з сюжэтам пра працу са льном, калі нядбайная жонка ў свой час не напратла кудзелі.

Ой, што вясна, то вясна

Умерана $\text{♩} = 88$

Ой, што вяс_на, то вяс_на, чу_жы_я жан_кі

ткуць крос_на, а ма_я чэ_ша лён, чэ_ша,

пад а_ке_неч_кам се_дзя_чы.

Ой, што вясна, то вясна,
Чужыя жанкі ткуць кросна,
А мая чэша лён, чэша,
Пад акенечкам седзячы.

Ой, што вясна, то вясна,
Чужыя жанкі ткуць кросна,
Пад акенечкам седзячы,
У акенечка гледзячы.

(Беларускія народныя песні. Т.3. /Запіс Р. Шырмы. Мн., 1962. С. 9.
Зап. у 1932 г. ад Г. Шырмы ў в. Шакуны Пружанскага п.)

Да пазаабрадавых песень належыць і наступны веснавы карагод, у якім паэтычнымі сродкамі малюецца вобраз бярозы:

На лу́гу, на зе́лянєшанькі́м

Апрацоўка А. АЛЯХНОВІЧА

Павольна ♩ = 52

I

На лу_гу, на лу_гу зе_ля_нє_ шань_ кім,

II

там бя_роз_ ка ста_іць а_дзі_нє_ шань_ ка.

Ніз_ка бя_ро_зань_ка на_кла_ні_ла_ся,

I

гор_ка бя_ро_зань_ка за_жу_ры_ла_ся.

II

гор_ка бя_ро_зань_ка за_жу_ры_ла_ся.

III

гор_ка бя_ро_зань_ка за_жу_ры_ла_ся.

На лугу, на лугу зелянёшанькім,
Там бярозка стаіць адзінёшанька.
Нізка бярозанька накланілася,
Горка бярозанька зажурылася.

— Ты скажы, што з табой прыключылася,
Ад чаго галавой накланілася.
— Людзі нядобрыя сустракалісь мне,
Веткі зялёныя абламалі мне.

Мы лячылі бярозку зялёную,
Палівалі вадзіцай сцюдзёнаю.
Стала бярозанька зелянёшанька,
Стала кудравая весялёшанька.

(Зап. А. Аляхновіч у г.п. Рудзенску Пухавіцкага р-на Мінскай вобл.
ад М.А. Плаксінай, 1921 г.н., з в. Горанка Краснапольскага р-на
Магілёўскай вобл.)

Найбольш характэрнымі рысамі паэтычнай вобразнасці вясяняк з'яўляюцца метафары, гіпербалы. Па характары гэтых твораў лірычныя, задушэўныя, ласкавыя, усхваляваныя, узнёслыя, адзначаюцца ўнутранай закончанасцю і лагічнай пабудовай верша.

Многім вясянякам уласцівы складаныя, сінкапіраваныя рытмы, паўзы паміж гукамі, затрыманні (ферматы) у канцы сказаў. Адчуваецца, што настрой выканаўцы вельмі ўздзейнічаў на манеру выканання, якая вызначалася ўнутранай свабодай і глыбокім пранікненнем у змест песні. Шматлікія выклічнікі накліталі *Э!, Во!, Эй!, Ой!, Ох!, Вой!*, а таксама і іншыя, павінны выконвацца без крыку, але заўсёды з акцэнтам, які адпавядае характару і настрою песні. Важна, каб распеўныя склады спяваліся дакладна, падкрэслена. Як паказвае практыка, выканаўцам не заўсёды хапае вакальнай тэхнікі для ўзнаўлення гуку, пабудаванага на некалькіх нотах, якія аб'яднаны лігай. Іншым часам некаторымі спевакамі проста не ўсведамляецца важнасць выканання ў працяжных веснавых песнях кожнай ноты, якая непарыўна злучана з наступнай.

Зразумела, што раскрыць характар выканання вясяняк магчыма толькі пры ўмове ведання іх сувязяў з абрадавым дзеяннем, працоўнай дзейнасцю чалавека і разумення першапачатковай магічнай функцыі.

На жаль, многія моманты выканання вясяняк практычна нельга паказаць пры натацыі напева, таму трэба ўдумліва падыходзіць да інтэрпрэтацыі кожнага твора.

Валачобныя песні, якія спявалі ў час святкавання Вялікадня, — адметная рыса беларускага фальклору. Яны іграюць у абраздзе вядучую ролю, выконваюць разам з практычнымі функцыямі эстэтычныя і маральна-выхаваўчыя. Яскравыя прыкметы гэтых песень — чаргаванне запеву песні пачынальніка і прыпеву падхватнічкаў, іх дакладнае прызначэнне пэўнаму ўзросту людзей, спецыфічныя прыпевы, формульнасць напеваў, устойлівая рытміка, звязаная з рухам, гімнічны характар гучання, мастацкая дасканаласць вершаў і інш.

Валачобныя песні па сваім змесце нагадваюць калядкі і шчадроўкі. Разам з падабенствам, якое носіць фармальны, знешні характар, валачобныя песні, на нашу думку, больш разнастайныя па сваёй кампазіцыйнай пабудове, развітыя ў меладычным плане, закончаныя па форме ў параўнанні з зімовымі песнямі. Для валачобных песень уласцівы ўстойлівыя эпітэты і словаспалучэнні, прыпевы, якія ствараюць шырокі спектр пачуццяў і настрояў.

Цераз поле ды шырокае

Умерана скура ♩ = 112

Цераз поле ды шырокае,
Ды віно ж маё зеляное!*

Ішлі, беглі валачобнічкі:
Валачыліся, памачыліся,
К слаўнаму пану прыбіліся.
Чым пан-гаспадар праславіўся?
Перад каралём з вараным канём
Падмятаў двары ўсё павым пяром,
Усё павым пяром, залатым крылом.
Стаўляў сталы ўсё цясовыя,
Усё цясовыя, папісаныя.
Засцілаў сталы ўсё кітайкаю,
Усё кітайкаю ды бяленькаю,
Стаўляў кубкі ўсё мядзяныя,
Усё мядзяныя, падзіманыя.
Наліваў кубкі зеляным віном,
Зеляным віном, чорным півам,
Чорным півам, салодкім мядком.
Чорнае піва — для самога пана,
Зеляно віно — для яго жаны,
Салодкі мядок — для яго дзяток.

(Беларускія народныя песні, 1962. Т. 3. С. 59. Зап. у 1934 г. ад В. Путь-рыч у в. Падкасоўе Навагрудскага п.)

*Прыпеў «Ды віно ж маё зеляное!» паўтараецца пасля кожнага радка.

Для некаторых валачобных песень характэрны традыцыйныя сюжэты: спаборніцтва паміж дзяўчатамі і хлопцамі, высмейванне адмоўных рыс у паводзінах і характары апошніх. Зразумела, гэты акт не мае канфліктнага, абразлівага значэння для хлопцаў, наадварот, адмоўныя рысы іх характараў падаюцца жартоўна.

Загарэўся сыры бор

Не спяшаючыся ♩ = 60

За га рэў ся сы ры бор,

ні ва ю, Юр' я, ні ва ю!

Загарэўся сыры бор,
 Ніваю, Юр'я, ніваю!*

Пайшлі хлопцы гасціці,
 Рэшатам воду насіці.
 А ў рэшаце вады нет,
 А ў хлопцаў праўды нет.
 Пайшлі дзеўкі гасціці,
 Вянкамі воду насіці.
 А ў вяночках вада ёсць,
 А ў дзевачак праўда ёсць.
 Загарэўся сыры бор!

(Беларускія народныя песні, 1962. Т. 3. С. 104. Зап. у 1929 г. ад А. Стаповіча з в. Тулікі Івянецкага п.)

Валачобны абрад, як і валачобныя песні, зведаў уплыў хрысціянства. Намі запісана песня, у якой спалучаюцца розныя сюжэты: пра ўваскрэсенне Хрыста, велікоднае яйка, бабу і сірату, якому не хапіла святочнага пачастунка. Але ж, у адрозненне ад іншых падобных сюжэтаў, у гэтай песні бабу надзяляе сірату парасём і кошыкам гароху.

*Прыпеў паўтараецца пасля кожнага радка.

На Вялікдзень

Натацыя напеву А. АЛЯХНОВІЧА

Павольна ♩ = 52

На Вя_ лік дзень, ды на пер_ шы дзень,

Хры_ стос ва_ скрэс, сын Бо_ жы.

На Вялікдзень, ды на першы дзень,
 Хрыстос васкрэс, сын Божы*.
 Сабраліся хлопцы, малады малойцы,
 Згаварыліся й павалачыліся,
 Павалачыліся, замачыліся.
 Дала бабка ўсім па яечку,
 А сірата не дасталася.
 Пайшла сірата да й заплакала,
 — Вярніся, сірата, дам табе парася.
 Дала парася, шчэ й гарошу ношку,
 Шчэ й гарошу ношку,
 Шчэ й гарошу ношку ды й за плечы кошку.
 Хрыстос васкрэс на ўвесь свет!

(Зап. А. Аляхновіч у 1998 г. у г.п. Рудзенску ад М.А. Плаксінай, 1921 г.н., з в. Горанка Краснапольскага р-на Магілёўскай вобл.)

Валачобнікі ў песнях быццам выконваюць сацыяльны і духоўны заказ тых, хто марыць пра добры ўраджай, прыплод у статку, добрыя адносіны да людзей, дораць надзею на лепшае будучае, шчаслівы лёс, удалы шлюб. Яны з'яўляюцца носьбітамі дабыні і высокай духоўнасці, сімвалізуюць вечнае імкненне чалавека да гармоніі адносін з прыродай, іншымі людзьмі, грамадствам. Высокая місія валачобнікаў — прыносіць дабрабыт і шчасце чалавеку.

У наступнай песні яны звяртаюцца да хлопца, будзяць яго фантазію, запрашаюць убачыць прыгажосць жыцця і прыроды.

*Прыпеў «Хрыстос васкрэс, сын Божы» спяваецца пасля кожнага радка.

Лужком, лужком ды далінкаю

Апрацоўка А. АЛЯХНОВІЧА

Урачыста ♩ = 40

I Луж_ ком, луж_ ком ды да_ лін_ ка_ ю,

II

III

ды ві_ но ж ма_ ё зе_ ля_ но_ е!

Сце_ жач_ ка_ мі дра_ та_ ва_ ны_ мі,

Лужком, лужком ды далінкаю,
 Ды віно ж маё зеляное!*
 Спежачкамі драгаванымі,
 Ой, зялёны явар, вінаград!*
 Ішлі лугам валачобнічкі,
 Гуляючы, спяваючы.
 — А ці дома малады Іванька,
 Ці спіш, ляжыш, адпачываеш?
 Глянь, на дварэ што дзеецца,
 Што дзеецца, лялеецца.
 Птушкі пяюць, распяваюць,
 Сады цвітуць, расцвітаюць.
 Гэта песні проці лета,
 Ды віно ж маё зеляное!
 Колас точыць, выплываць хоча,
 Вясна красна на ўвесь свет!

*(Беларускія народныя песні, 1962. Т. 3. С. 52. Зап. у 1934 г. ад
 С. Мацяральніка з в. Дуброва Маладзечанскага р-на.)*

Сюжэт некаторых валачобных песень разгортваецца вакол
 велікоднага яйка, якое сімвалізуе вечны кругаварот жыцця, пажа-
 данне здароўя і шчасця.

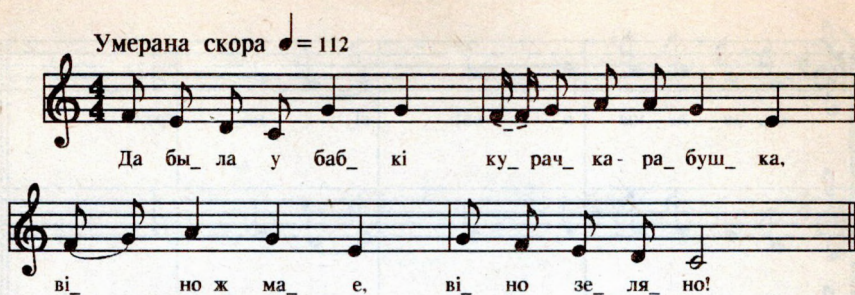
Да была у бабкі курачка-рабушка

Натацыя напеў А. АЛЯХНОВІЧА

Да была у бабкі курачка-рабушка,
 Віно ж маё, віно зеляно!**
 Нанесла рабушка к Вялікадню ячак.
 Бабка ўнукаў ждала да іх частавала.
 — Да будзь жа ты, бабка, і сама здарова.

*Прыпевы «Ды віно ж маё зеляное!» і «Ой, зялёны явар, вінаград!» паўтара-
 юцца па чарзе праз адзін радок.

**Прыпеў «Віно ж маё, віно зеляно!» паўтараецца двойчы пасля кожнага радка.

(Зап. А. Аляхновіч у 1998 г. у г.п. Рудзенску ад М.А. Плаксінай, 1921 г.н., з в. Горанка Краснапольскага р-на Магілёўскай вобл.)

Многія валачобныя песні выконваюцца ў час пераходу валачобнікаў ад хаты да хаты, таму яны рытмічныя, падмацаваныя формуламі-заклінаннямі. Яны маюць урачысты характар, прыўзняты настрой, словы і напеў у іх, як правіла, аб'яднаны рытмікай. І сёння гэтыя творы прыносяць людзям эстэтычную асалоду і задавальненне.

У юраўскіх песнях сустракаюцца вельмі старажытныя напевы па зместу і меласу. Багатая мелодыка гэтых твораў патрабуе пры іх выкананні шырокай кантылены, пэўнай тэхнічнай падрыхтоўкі спевакоў. У юраўскіх песнях захавалася вера нашых продкаў у ачышчальную сілу юр'еўскай расы, якая нібыта даруе здароўе чалавеку і жывёле, спрыяе дзяўчатам у каханні. Сам абрад Юр'я звязаны з гаспадарчымі клопатамі, перш за ўсё з жывёлагадоўляй.

Юраўскія песні вельмі падобныя да вясяняк, галоўны іх матыў — гуканне вясны, адмыканне зямлі. Юр'я малюецца ў песнях не як святы, а выступае як просты сялянін, галоўным клопатам якога з'яўляюцца звычайныя сялянскія справы. Ён пачынае ўсе сельскагаспадарчыя работы, валодае правам адмыкаць зямлю і выпускаць расу. Матывы адмыкання зямлі і выпускання расы ўласцівы многім валачобным песням.

Юр'я, устань рана

Юр'я, устань рана*,
Юр'я, мойся бела,
Юр'я, ідзі ў стайню,
Юр'я, сядлай каня,
Юр'я, едзь у поле,
Юр'я, адамкні зямлю,
Юр'я, пусці расу,
Юр'я, цяпленкую,
Юр'я, бяленькую.

*Кожны радок паўтараецца.

(Веснавыя песні /Склад. Г.А. Барташэвіч, Л.М. Салавей. Мн., 1979. С. 157—159. Зап. Г.А. Барташэвіч у 1971 г. у в. Закор'е Браслаўскага р-на Віцебскай вобл. ад М.І. Лаўрыновіч.)

Юр'я! Вечар добры, Юр'я!

Юр'я! Вечар добры, Юр'я!
 Юр'я! Падай ключы, Юр'я!
 Юр'я! Нашто ключы? Юр'я!
 Юр'я! Зямлю адмыкаць. Юр'я!
 Юр'я! Нашто адмыкаць? Юр'я!
 Юр'я! Расу пушчаць. Юр'я!
 Юр'я! Нашто раса? Юр'я!
 Юр'я! Для каровак. Юр'я!

(Веснавыя песні. С. 160. Зап. Б. Руткоўскі ў Свянцянскім п.)

У некаторых юраўскіх песнях знаходзіць сваё адлюстраванне цяжкая праца чалавека ў час вясны.

Ой, Юр'я, Юр'я

Ой, Юр'я, Юр'я,
 Не вадзі дзевак у танок,
 Не вадзі дзевак у танок.
 Горка наша ваяванне,
 Горка наша ваяванне,
 Ручкі, ножкі рукаванне,
 Ручкі, ножкі рукаванне.
 Ой, Юр'я, Юр'я.
 Не вадзі дзевак у танок,
 Не вадзі дзевак у танок.

(Веснавыя песні. С. 178—179. Зап. В.І. Скідан у 1975 г. у в. Маканавічы Рэчыцкага р-на Гомельскай вобл. ад Г.Ф. Хмяльніцкай, 1902 г.н., Е.М. Прыходзькі, 1910 г.н.)

Юраўскі абрад і песні, звязаныя з ім, вельмі старажытныя, у іх захаваліся таксама і элементы рэлігійных уяўленняў. Але Юр'я, як падкрэслівалася вышэй, малюецца ў песнях як просты селянін са сваімі гаспадарчымі клопатамі. Відаць, утылітарная функцыя Юр'і вызначыла і сціплыя паэтычныя сродкі, якімі ствараецца гэты вобраз. У той жа час адчуваецца глыбіня пачуццяў — чалавечнасць, прас-тата паводзін Юр'і, што збліжае яго з простым чалавекам, а не са святым. Яго вобразная рэалістычнасць тлумачыцца жыццёвымі справамі, якія ён выконвае.

Што тычыцца музычных асаблівасцей юраўскіх напеваў, то ім уласцівы замоўныя функцыі, звароты, просьбы, якія маюць стара-жытныя інтанацыі. Сінкопы, трыолі рэфрэнаў у юраўскіх песнях надаюць ім зачараванне. Песні павінны выконвацца сакавітым, глыбокім, моцным гукам.

Юр'я, устань рана

Юр'я, устань рана*,
 Юр'я, умойся бела,
 Юр'я, прычашыся,

*Кожны радок паўтараецца двойчы.

Юр'я, прыбярсы,
 Юр'я, вазьмі ключы,
 Юр'я, ідзі ў поле,
 Юр'я, адамкні зямлю,
 Юр'я, выпусці расу.
 Раса на кароўкі,
 Трава на конікі,
 Гігель на свіначкі,
 Муроч на авечачкі,
 Жвірок на вутачкі
 І на гусачкі.

(Веснавыя песні. С. 158—159.)

Як сведчыць мастацкая практыка народа, юраўскія песні паступова губляюць сувязь з адпаведнымі элементамі абраду, спяваюцца часам вясной у розныя моманты, не звязаныя з абрадам. Вёсялоць удзельнікаў свята ўзнікае пад уздзеяннем цудоўнага веснавога надвор'я, разнастайных гульняў і забаў. Напрыклад, у г. Мінску ў час правядзення юраўскага абраду ў парку імя М. Горкага наладжваюцца маляўнічыя касцюміраваныя шэсці моладзі да агню, карагоды, жарты, гульні вакол вогнішча і інш. З вялікай ахвотай удзельнічаюць у веснавых святах асобныя выканаўцы і фальклорныя калектывы, у тым ліку дзіцячыя, якія ў сцэнічных умовах аднаўляюць некаторыя элементы веснавых абрадаў, далучаюцца да здабыткаў традыцыйнай культуры.

У час юраўскага абраду, дарэчы як і іншых, вялікае значэнне набываюць эстэтычныя і эмацыянальна-псіхалагічныя фактары.

Абрад «Ваджэнне стралы» і песні, прысвечаныя яму, заключаюць цыкл веснавой абраднасці. Ён адзначаецца на Ушэсце (саракавы дзень пасля Вялікадня). У час яго правядзення спяваюць у асноўным карагодныя песні. Асабліва распаўсюджанай з'яўляецца песня «Як пушчу стралу», якая вядома ў розных варыянтах. Адзін з іх прыводзіцца ніжэй:

Як пушчу стралу

Умерана, з рухам ♩ = 92

Як пу_ шчу стра_ лу па ўся_ му ся_ лу, як пу_
 шчу стра лу па ўся_ му ся_ лу.

Як пушчу стралу
 Па ўсяму сялу*.
 Ды ідзі, страла,
 Да ўздоўж сяла.
 Да зайдзі, страла,
 К добру молайцу.
 Да убі, страла,
 Добрага молайца.
 Да й што па молайцу
 Некаму плакаці:
 Матка старая,
 Сястра малая,
 А жана молада
 Жыве каля горада.
 Ой, дзе конь бяжыць,
 Там зямля дрыжыць.
 Ой, дзе мамка жыве,
 Там рэкі плывуць,
 А дзе жонка жыве,
 Пажары гараць.

(Веснавыя песні, 1979. С. 229. Зап. А.С. Фядосік у 1973 г. у в.
 Коўрын Бабруйскага р-на Магілёўскай вобл. ад С.Е. Хараневіч, 1904
 г.н., С.С. Сямёнавай, 1913 г.н., і інш.)

Асноўны сэнс гэтага таямнічага абраду накіраваны на засцярогу
 чалавека ад маланкі (стралы). Праўда, у большасці варыянтаў песні,
 як і ў прыведзеным вышэй, страла павінна некага забіць, паколькі
 ў гэтым яе функцыянальнае прызначэнне. Песня выконваецца зыч-
 ным гукам, каб падкрэсліць яе магічны, заклінальны характар.

Абрад заканчваецца заключнай песняй:

Песенька мая харошая

Песенька мая хароша(я)... У!
 Схаваю цябе к налецц(ку)... У!
 Да к налецц(ку), к Ушэсц(ку)... У!
 Паеду ў поле і з сахо(ю)... У!
 Вазьму песеньку за сабо(ю)... У!
 Буду полечка ярава(ці)... У!
 Буду песеньку ўсім спява(ці)... У!

*Кожная страфа паўтараецца.

(Вянок беларускіх народных песень, 1988. С. 45. Зап. у 1985 г. у в. Стаўбун Веткаўскага р-на Гомельскай вобл. ад М.Л. Зуевай, 1927 г.н., А.Л. Фяськовай, 1922 г.н., М.Д. Таранавай, 1924 г.н., Л.П. Грамадцовай, 1923 г.н., Ф.Ф. Халюновой, 1910 г.н., М.П. Чуяшавай, 1930 г.н., З.Д. Бураковай, 1937 г.н.)

У траецкіх, русальных абрадах і звязаных з імі песнях важную ролю адыгрываюць расліны, таму ў некаторых заходніх раёнах Беларусі іх называюць «зялёнымі святкамі». Сяляне ўпрыгожвалі свае хаты галінамі бярозы, клёну, вярбы, а таксама аерам, дзяўчаты збіралі лекавыя травы, плялі вянкi, хадзілі ў лес «завіваць» бярозкі і пры гэтым спявалі разнастайныя песні. Невыпадкава бяроза іграла важную ролю ў правядзенні абраду. Справа ў тым, што ў практычнай дзейнасці сялян бяроза выкарыстоўвалася ў якасці паліва і як матэрыял для народных промыслаў (з яе кары выраблялі розныя прадметы гаспадарчага спажывання), а бярозавы сок як карысны для здароўя чалавека напітак з даўніх часоў ужываўся ў ежу. Менавіта таму многія веснавыя песні прысвечаны бярозе.

Ай, не радуйся, зялён дуб

Умерана ♩ = 60

Ай, не ра_ дуй_ ся, зя_ лён дуб,

ай, не ра... дуй_ ся, зя_ лё_ ны.

Ай, не радуйся, зялён дуб,
 Ай, не радуйся, зялёны.
 Не к табе ідзём вянкi віць,
 Не к табе ідзём вянкi віць.
 Ай, узрадуйся, бяроза,
 Ай, узрадуйся, белая.
 Мы к табе ідзём вянкi віць,
 Мы к табе ідзём вянкi віць.

(Веснавыя песні, 1979. С. 185. Зап. М.Ю. Зубаў у 1906 г. у в. Мікулічы Клімавіцкага п. Магілёўскай губ.)

На Магілёўшчыне быў распаўсюджаны абрад «Завіванне вяноў», калі дзяўчаты хадзілі ў лес альбо на луг, варажылі на вянках, «куміліся», вадзілі карагоды, спявалі песні, усталёўвалі добрыя ўзаемаадносіны паміж сабою. Нам пашанцавала запісаць ад Матроны Андрэеўны Плаксінай з в. Горанка Краснапольскага раёна Магілёўскай вобласці прыгожую песню, якую спявалі ў час гэтага абраду.

Вы, кумачкі, галубачкі

Натацыя напеву А. АЛЯХНОВІЧА

Паважна, спакваля ♩ = 40

Вы, ку_ ма_ кі, га_ лу_ бач_ кі,
па_ друж_ кі ма_ е. Эй!
Ку_ мі_ це_ ся, лю_ бі_ це_ ся,
лю_ бі_ це й мя_ не.

Вы, кумачкі, галубачкі,
Падружкі мае. Эй!
Куміцеся, любіцеся,
Любіце й мяне.
Як пойдзеце ў зелен луг гуляць,
Гукайце і мяне. Эй!
Як будзеце цвяточкі ірваць,
Нарвіце і мне.
Як будзеце вяночкі віць,
Вы звіце і мне. Эй!
Як будзеце на вадку пускаць,
Пусціце і мой.
А ўсе вянкi паверх пайшлі;
А мой на дно ўпаў. Эй!
А ўсе дружкі з вайны прыйшлі,
А мой і там прапаў.
Запрапала, запагінула
Я ж без мілага. Эй!
Запрапала ж, запагінула
Я ж без мілага.

(Зап. А. Аляхновіч у 1998 г. у г.п. Рудзенску Пухавіцкага р-на
Мінскай вобл. ад М.А. Плаксінай, 1921 г.н., з в. Горанка Краснапольскага р-на Магілёўскай вобл.)

Нягледзячы на ўплыў хрысціянства на старадаўняе народнае свята, яго першасная аснова захавала элементы язычніцтва.

Для веснавой абрадавай мелодыі характэрны няўстойлівая музычная пабудова, адсутнасць дакладнага рытму, тэмпавыя адхіленні, пераменнасць метра і іншыя. Таму многія веснавыя песні, дарэчы, як і шматлікія іншыя творы каляндарна-абрадавай сістэмы, лепей выконваць без інструментальнага суправаджэння. Яно патрэбна пры выкананні тых традыцыйных песень, якія характарызуюцца развітой гармоніяй, устойлівым рытмам, элементамі канцэртнасці. Суправаджэнне толькі ўпрыгожыць песню, дапаможа раскрыць больш яскрава яе музычнае характэрнае.

Як паказвае практыка, вельмі карыснымі для суправаджэння многіх абрадавых песень, у тым ліку і веснавых, могуць з'яўляцца такія беларускія народныя музычныя інструменты, як цымбалы, скрыпка, дудка, калі яны выкарыстоўваюцца паасобку. Музыка можа асабліва далікатна суправаджаць многія каляндарна-абрадавыя песні. Выканаўца на дудцы мае магчымасць тонка прытрымлівацца дынамічных і тэмпавых адхіленняў спевака ці спевакоў, «ісці» за імі, не перашкаджаючы свабоднаму цяжэнню мелодыі. У гэтым выпадку інструментальнае суправаджэнне выступае не як раўназначны кампанент мастацкага выканання твора, а быццам стварае акварэльны малюнак. Пры падобным суправаджэнні каляндарна-абрадавай песні мае значэнне тэмбр гучання інструмента, які выклікае ва ўспрыманні слухача мноства пазамузычных асацыяцый.

У параўнанні з зімовымі веснавыя песні больш складаныя ў выканальніцкім сэнсе. Яны патрабуюць пэўнай падрыхтоўкі галасавога апарату вучняў, ведання імі ўмоў, пры якіх выконваліся гэтыя песні раней, уліку жанравай прыроды гэтых твораў, дакладнай перадачы іх характару.

Алег Аляхновіч

Крыніцы і ўмоўныя скарачэнні

АМЭФ — Архіў Інстытута мастацтвазнаўства этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы НАНБ.

АРГТ — Архіў Рускага геаграфічнага таварыства, г. Санкт-Пецярбург.

Анікін, 1970 — Аникин В.П. Календарная і свадебная поэзія. — М., 1970.

Анічкаў, 1903 — Аничков Е.В. Весенняя абрадовае поэзія на Западе і у славян. — СПб., 1903. Ч.1.

Анічкаў, 1914 — Аничков Е.В. Язычество и Древняя Русь. — СПб, 1914.

Анічэнка, 1992 — Анічэнка У.В., Малюк А.К. Народныя прыкметы. — Мн., 1992.

Афанасьёў, 1865—1869 — Афанасьев А. Поэтические воззрения славян на природу. — М., 1865 — 1869. Т. I—III.

Багдановіч, 1895 — Богданович А.Е. Пережитки древнего мирозерцания у белорусов. Этнографический очерк. — Гродно, 1895.

БАК, 1939 — Беларускі адрывыны календар на 1939 г.

Басько, 1997 — Басько В. Лета. Жніво. Калі сонца павярнула на зіму / Мастацтва, 1997. № 8,9,11.

Барташэвіч, 1990 — Барташэвіч Г.А. Беларуская паэзія веснавага цыкла і славянская фальклорная традыцыя. — Мн., 1990.

БГ, 1943 — Беларуская газета, 1943 г.

БГК, 1926 — Беларускі гаспадарчы календар на 1926 год. — Вільня, 1926.

БГК, 1931 — Беларускі гаспадарскі календар «Рольнік» на 1931 год. — Вільня, 1930.

Берман, 1869 – Берман Иоанн. Порядок народного времяисчисления и праздничные обычаи в Северо-Западной Руси. – Вильна, 1869.

Берман, 1870 – Берман Иоанн. Наблюдения нашего Северо-Западного крестьянства относительно погоды и урожая // Виленский вестник. 1870. № 130, 132.

Берман, 1873 – Берман И. Календарь по народным преданиям в Воложинском приходе Виленской губернии Ошмянского уезда // Записки Императорского РГО по отделению этнографии. – СПб., 1873. Т. V.

БК, 1910 – Беларускі календар «Нашае нівы». – Вільня, 1910.

БК, 1928 – Беларускі календар, 1928. – Рыга, 1928.

БК, 1937 – Беларускі календар «Гаспадар». – Беласток, 1937.

БК, 1943 – Беларускі календар «Гаспадар». – Беласток, 1943.

БК, 1957 – Беларускі календар. – Беласток, 1957.

БРСК, 1924 – Беларускі работніцка-сялянскі календар на 1924 год. – Мн., 1924.

БСНК, 1928 – Беларускі сялянскі настольны календар на 1928 год / Уклад. А.Матусэвіч. – Мн., 1928.

БНГК, 1936 – Беларускі народна-гаспадарскі календар на 1936 год. – Вільня, 1930.

Брен, 1887 – Брен Я. Особенности религиозного быта крестьян Бельского уезда Гродненской губернии. – Вильна, 1887.

БСК, 1937; 1939 – Беларускі сялянскі календар на 1937 (1939). – Вильня, 1937; 1939.

Булгакоўскі, 1890 – Булгаковский Д. Пинчуки // Записки ИРГО по отделению этнографии. – СПб., 1890. Т. XIII.

Быкоўскі, 1866 – Быковский В. Праздник «куста» // Виленский вестник. 1866. № 14.

Быкоўскі, 1868 – Быковский В. О празднике купалы. // Памятная книжка Виленского генерал-губернаторства на 1868 г. – СПб., 1868.

Бялькевіч, 1970 – Бялькевіч І. К. Краёвы слоўнік Усходняй Магілёўшчыны. – Мн., 1970.

Бяссонаў, 1871 – Бессонов П. Белорусские песни с подробными объяснениями их творчества и языка, очерками народного обряда, обычая и всего быта. – М., 1871.

Валадамонаў, 1987 – Володомонов Н.В. Календарь: прошлое, настоящее, будущее. – М., 1987.

Валачобныя п. – Валачобныя песні / Уклад. Г.А.Барташэвіч, Л.М.Салавей, В.І.Ялатаў. – Мн., 1980.

Васильева, 1879 – Васильева А.Я. Легенды и поверья в Минской губернии // Минские губернские ведомости. 1879. № 9–11.

Васілевіч, 1991 – Васілевіч У.А. Збіральнікі. – Мн., 1991.

Васілевіч, 1993 – Васілевіч У. Беларускі народны каляндар. – Мн., 1993.

Васілевіч, 1994 – Міфы бацькаўшчыны / Укл. У.А.Васілевіч. – Мн., 1994.

Васілевіч, 1996 – Зямля стаіць пасярод свету... Беларускія народныя прыкметы і павер'і. Кн. 1 / Уклад. У.Васілевіч. – Мн., 1996.

Васілевіч, 1998 – Жыцця адвечны лад: Беларускія народныя прыкметы і павер'і. Кн. 2 / Уклад. У.Васілевіч. – Мн., 1998.

Веснавыя п. – Веснавыя песні / Скл. Г.А.Барташэвіч, Л.М.Салавей, В.І.Ялатаў. – Мн., 1979.

Вялецкая, 1978 – Велецкая Н.И. Языческая символика славянских архаических ритуалов. – М., 1978.

Галенчанка, 1976 – Голенченко Г.Я. «Календарь» Франциска Скорины // Из истории книги в Белоруссии. – Мн., 1976.

Гілевіч, 1968 – Гілевіч Н.С. Наша родная песня: Навукова-папулярны нарыс. – Мн., 1968.

Гілевіч, 1983 – Народныя казкі, байкі, апавяданні і мудраслоўі / Скл. Н.Гілевіч – Мн., 1983.

Глогер, 1868 – Gloger O. Zwyczaje ludu z okolic Tykocina i Bielska // Biblioteka Warszawska. – Warszawa, 1868. Т. 1–2.

Галькоўскі, 1916 – Гальковский Н.М. Борьба христианства с остатками язычества в Древней Руси – Харьков, 1916.

Гурскі, 1980 – Гурский А.И. Зимняя поэзия белорусов: По записям XIX–XX вв. – Мн., 1980.

Глогер, 1876 – Gloger Z. Zabobony rolnicze // Biblioteka Warszawska. 1876. Т. 2,4 (1879. Т. 1).

Гомельская вобл. – Беларускі фальклор у сучасных запісах. Традыцыйныя жанры. Гомельская вобласць. / Уклад. В.А.Захарава, Р.М.Кавалёва, В.Д.Ліцвінка. – Мн., 1989.

Горбань, 1990 – Горбань Л.И. Народный календарь погоды. – Киев, 1990.

Грузінскі, 1891 – Грузинский А.Е. Из этнографических наблюдений в Речицком уезде Минской губернии // Этногр. обозрение. – М., 1891.

Грынблат, 1976 – Прыказкі і прымаўкі: у 2 кнігах. Кн. 1 / Склад. М.Я.Грынблат. – Мн., 1976.

Дабравольскі, 1891, 1894, 1903 — Добровольский В.Н. Смоленский этнографический сборник. — СПб., 1891, 1894, 1903.

Дабравольскі, 1898 — Добровольский В.Н. Данные для народного календаря Смоленской губернии в связи с народными верованиями / Живая старина, 1898. Вып. 3—4.

Дабравольскі, 1914 — Добровольский В.Н. Смоленский областной словарь. — Смоленск, 1914.

Дамбавецкі, 1882 — Дембовецкий А.С. Опыт описания Могилевской губернии. — Могилев-на-Днепре, 1882.

Дземідовіч, 1896 — Демидович П. Из области верований и сказаний белорусов // Этнографическое обозрение. — М., 1896. Кн. XXVIII.

Дзмітрыеў, 1869 — Дмитриев М.А. Собрание песен, сказок, обрядов и обычаев крестьян Северо-Западного края. — Вильно, 1869.

Драўлянскі, 1846 — Древлянский П. Белорусские народные поверья // Журн. Министерства народного просвещения. — СПб., 1846. Прибавления. Кн. 1, 14.

Доўнар-Запольскі, 1893 — Довнар-Запольский М. Заметки по белорусской этнографии // Живая старина, 1893. Вып. II.

Ефіменка, 1896 — Ефименко П.С. О Яриле, языческом божестве русских славян // Записки РГО. — СПб., 1896.

Забабоны, 1849 — Суеверия и предрассудки Могилевской губернии / Могилевские губернские ведомости. 1849. № 6—8.

Замовы — Замовы / Укл. Г.А.Барташэвіч. — Мн., 1992.

Зайкоўскі, 1996 — Зайкоўскі Э. Багі старажытнай Беларусі // Роднае слова. 1996. № 8, 11, 12.

Земляробчы — Земляробчы каляндар: Абрады і звычаі / Уклад. А.І.Гурскі. — Мн., 1990

Зімовыя п. — Зімовыя песні: Калядкі і шчадроўкі / Уклад. А.І.Гурскі. — Мн., 1975.

Златкоўская, 1983 — Златковская Т.Д. Исторические корни европейского календаря // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. — М., 1983. С. 24—38.

Зяленін, 1915 — Зеленин Д.К. Описание рукописей Ученого архива Императорского Русского географического общества. — Петроград, 1915. Вып. 2.

Зяленін, 1927 — Зеленин Д.К. Восточнославянская этнография. Пер. с нем. текста 1927 г. — М., 1991.

Іваноў, 1910 — Иванов Вас. Вас. Приметы и поверья крестьян Витебского уезда Витебской губернии // Записки Северо-Западного отдела Императорского РГО. — Вильна, 1910. Кн. I.

Іваноў, 1898 – Памятная книжка и календарь Минской губернии на 1899 г. / Сост. И.П.Иванов. – Мн., 1898.

КЗ, 1973 – Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы: Зимние праздники. – М.: Наука, 1973.

КЗ, 1977 – Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы (конец XIX – начало XX в.): Весенние праздники. – М., 1977.

КЗ, 1978 – Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы: Летне-осенние праздники. – М.: Наука, 1978.

КЗ, 1983 – Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы: Исторические корни и развитие обычаев. – М.: Наука, 1983.

Казакова, 1997 – Казакова І.В. Міфалагемы і магія ў беларускім абрадавым фальклоры. – Мн., 1997.

Казакова, 1999 – Казакова І.В. Сімволіка і семантыка славянскіх міфалагем (на матэрыяле беларускага фальклору). – Мн., 1999.

Каранеўская, 1998 – Каранеўская І. Знакі прысутнасці вечнага. Сва-рог. Дажбог // Мастацтва. № 2,6,9.

Карскі, 1916 – Карский Е.Ф. Белорусы: Очерки словесности белорусского племени. – М., 1916.

Касько, 1997 – Касько У.К. Святло далёкай зоркі. – Мн., 1997.

Кацар – Карцар М. Беларускі арнамент. Ткацтва. Вышыўка. – Мн., 1996.

Кіркор, 1882 – Живописная Россия: Литовское и Белорусское Полесье. – СПб. – М., 1882. Т. 3.

Климишин, 1990 – Климишин И.А. Календарь и хронология. – 3-е изд. – М., 1990.

Коваль, 1993 – Коваль У.І., Новак В.С. Беларускія народныя святы і звычаі. – Гомель, 1993.

Коваль, 1995 – Коваль У.І. Народныя ўяўленні, павер'і і прыкметы. – Гомель, 1995.

Конан, 1996 – Конан У. Архетыпы нашай культуры // Адукацыя і выхаванне. 1996. № 1, 3–11.

Корава, 1861 – Корева А. Материалы для географии и статистики России. Виленская губерния. – СПб, 1861.

Косіч, 1901 – Косич М.Н. Литвины-белорусы Черниговской губернии, их быт и песни // Живая старина. – СПб., 1901. № 3–4.

Крачкоўскі, 1874 – Крачковский Ю.Ф. Очерки быта западнорусского селянина. – М., 1874.

Крук, 1998 – Крук І.І. Следам за сонцам: Беларускі народны календар. – Мн., 1998.

Легенды і паданні — Легенды і паданні / Склад. М.Я.Грынблат, А.І.Гурскі. — Мн., 1983.

Ліс, 1974 — Ліс А.С. Купальскія песні. — Мн., 1974.

Ліс, 1985 — Купальскія і пятроўскія песні / Уклад. А.С. Ліса, С.Т.Ас-ташэвіч, Г.В.Таўлай. — Мн., 1985.

Ліс, 1989 — Ліс А.С. Валачобныя песні. — Мн., 1989.

Ліс, 1992 — Паэзія беларускага земляробчага календара / Уклад., уст. арт. А.С.Ліса. — Мн., 1992.

Ліс, 1998 — Ліс А.С. Каляндарна-абрадавая творчасць беларусаў. — Мн., 1998.

Ліцьвінка, 1997 — Ліцьвінка В. Святы і абрады беларусаў. — Мн., 1997; 1998.

Лозка, 1988 — Лозка А. «А калядныя ж бліны ладныя...», «Ой, вясна, вясняначка...», «Ды на вуліцы Ярыловіца...» // Мастацтва Беларусі, 1988. № 12; 1989. № 2,4.

Лозка, 1989 — Лозка А. Веснавы «карагодак» на Тураўшчыне // Бел. літаратура. — Мн., 1989. С. 107 — 112. Вып. 17.

Лозка А., 1989 — Лозка А. Ярылавіца // Тутэйшыя. — Мн., 1989. С. 112—116.

Лозка, 1993 — Лозка А. Беларускі народны каляндар. — Мн., 1993.

Лозка, 1995 — Восеньскія святы: Дапаможнік для настаўнікаў і выхавальнікаў / Уклад. А.Ю.Лозка. — Мн., 1995.

Лозка, 1996 — Гульні, забавы, ігрышчы / Скл. А.Лозка. — Мн., 1996.

Лозка, 1997 — Лозка А. Беларуская батлейка. Каляндарныя і абрадавыя гульні: Дапаможнік для настаўнікаў, выхавальнікаў, кіраўнікоў гурткоў. — Мн., 1997.

Лозка, 1998 — Тэатр лялек: Дапаможнік для выхавальнікаў дашкольных устаноў / Пад рэд. А.Лозкі; аўт. К.Архіпава, А.Лозка і інш. — Мн., 1998.

Лозка А., 1999 — Зімовыя святы: Дапаможнік для настаўнікаў і выхавальнікаў / Аўт.-уклад. А.Аляхновіч, А.Лозка. — Мн., 1999.

Лозка, 1999 — Лозка А. Язычніцтва і хрысціянства ў народным календары // Адукацыя і выхаванне. 1999. № 3—12.

Ляснічы, 1990 — Ляснічы М.Я., Севярынец К.П. З глыбінь жыватворных. — Мн., 1990.

Ляцкі, 1898 — Ляцкий Е.А. Материалы для изучения творчества и быта белорусов. — М., 1898.

Мажэйка, 1985 — Можейко З.Я. Календарно-песенная культура Белоруссии: Опыт систем. типол. исслед. — Мн., 1985.

Макарэвіч, 1994 – Макарэвіч А.І. Як прадказаць надвор'е па народных прыкметах. – Мн., 1994.

Макарцоў, 1994 – Макарцоў М. Каб не перасыхала крыніца... Фальклорна-тэатральная традыцыя на Гомельшчыне. – Гомель, 1994.

Мальдзіс, 1972 – Мальдзіс А.І. Календары, выдадзеныя ў Беларусі ў XVIII ст. // Книговедение в Белоруссии. – Мн., 1972.

Машкоў, 1892 – Мошков В. Игра в Тура // Живая старина. СПб., 1892. Вып. 3.

Машынскі, 1928 – Moszyński K. Polesie wschodnie – Warszawa, 1928.

Мілавідаў, 1908 – Миловидов А.И. Русский календарь в Северо-Западном крае, его история и значение. – Вильно, 1908.

Мінская вобл. – Беларускі фальклор у сучасных запісах: Традыцыйныя жанры: Мінская вобласць / Уклад. В.Дз.Ліцьвінка. – Мн., 1995.

Мінько, 1987 – Общественный семейный быт и духовная культура населения Полесья / В.К.Бондарчик, Л.И.Минько и др. – Мн., 1987.

Мінько, 1993 – Общественный быт и культура сельского населения Белоруссии / В.К.Бондарчик, Л.И.Минько и др. – Мн., 1993.

Міфы, 1987, 1988 – Мифы народов мира. – М., 1987–1988. Т. 1–2.

Мухлінскі, 1830 – Мухлинский А. Праздники, забавы, предрассудки и суеверные обряды простого народа в Новогрудском повете Литовско-Гродненской губернии. – Вестник Европы. – М., 1830, № 14–16.

Народны тэатр – Народны тэатр / Уклад. М.А.Каладзінскі. Мн., 1983.

Насовіч, 1874 – Носович И.И. Сборник белорусских пословиц. – СПб., 1874.

Невяровіч, 1859 – Неверович В. О праздниках, поверьях и обычаях у крестьян белорусского племени, населяющих Смоленскую губернию // Памятная книжка Смоленской губернии на 1859 год. – Смоленск, 1859.

Ненадавец, 1993 – Ненадавец А.М. Святло таямнічага вогнішча. – Мн., 1993.

Ненадавец, 1996 – Ненадавец А.М. Каму пакланяліся продкі. – Мн., 1996.

Нячаеў, 1874 – Нечаев М. Нечто из религиозных обрядов и суеверий в Богомольском приходе Борисовского уезда // Минские епархиальные ведомости. 1874. № 7.

Ніва, 1989 – Ніва. – Беласток, 1989.

Нікалаеў, 1993 — Нікалаеў М. Палата рукапісная. — Мн., 1993.

Нікіфароўскі, 1897 — Никифоровский Н.Я. Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах. — Витебск, 1897.

Нікіфароўскі, 1907 — Никифоровский Н.Я. Нечистики. Свод простонародных в Витебской Белоруссии сказаний о нечистой силе. — Вильна, 1907.

Нікольскі, 1931 — Нікольскі М.М. Яўрэйскія і хрысціянскія святы: іх паходжанне, гісторыя. — Мн., 1931.

Нікольскі, 1933 — Нікольскі М.М. Жывёлы ў звычаях, абрадах і вераваннях беларускага сялянства. — Мн., 1933.

Нікольскі, 1990 — Никольский Н.М. История русской церкви. — Мн., 1990.

Носава, 1975 — Носова Г.А. Язычество в православии. — М., 1975.

Някрылава, 1996 — Круглый год: Русский земледельческий календарь. — Челябинск, 1996.

Паўлаў, 1997 — Павлов С.Е., Павлова Я.И. Радуга времени. — Мн., 1997.

Паўлюкевіч, 1884 — Павлюкевич В. О суевериях и предрассудках крестьян Переровского прихода Мозырского уезда. // Минские епархиальные ведомости, 1884. № 12.

Паўлюкоўскі, 1934 — Паўлюкоўскі У. Народны календар // Шлях моладзі. — Вільня, 1934. № 1—13.

Праца, 1923 — Праца: Беларускі работніцка-сялянскі каляндар на 1923 год. — Мн., 1923.

Проп, 1963 — Пропп В.Я. Русские аграрные праздники: Опыт историко-этнографического исследования. — Л., 1963.

Пшчолка, 1904 — Пшелко А. Деревенские праздники // Витебские губернские ведомости. 1904. № 162, 165.

Пшчолка, 1912 — Пшелко А. Белорусские праздники // Минское слово. 1912. № 1554.

Пяткевіч, 1928 — Pietkiewicz Czesław. Polesie Rzeczyckie. — Kraków, 1928.

Пяткевіч, 1938 — Pietkiewicz Czesław. Kultura duchowa Polesia Rzeczyckiego. Materiały etnograficzne. — Warszawa, 1938.

Радчанка, 1888 — Радченко З. Гомельские народные песни (белорусские и малорусские). — СПб., 1888.

Раманаў, 1891 — Романов Е. Белорусский сборник. — Витебск, 1891. Т. 1, вып. 5.

Раманаў, 1911 — Романов Е. Материалы по этнографии Гродненской губернии. Вып. 1. — Вильно, 1911.

Раманаў, 1912 — Романов Е.Р. Белорусский сборник. Вып. 8. Быт белоруса. — Вильно, 1912.

Рапановіч, 1974 — Беларускія прыказкі, прымаўкі і загадкі / Уклад. Я.Рапановіч. — Мн., 1974.

Рыбакоў, 1981 — Рыбаков Б. Язычество древних славян. — М., 1988.

Рыбакоў, 1988 — Рыбаков Б. Язычество Древней Руси. — М., 1987.

Румянцаў, 1936 — Румянцев Н.Р. Православные праздники, их происхождение и классовая сущность. — М., 1936.

Русецкі, 1997 — Дзень за днём: Прыкметы надвор'я, а таксама народны каляндар-месяцаслоў / Сабр. і апрац. А.Русецкі. — Мн., 1997.

Сакалова, 1979 — Соколова В.К. Весенне-летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов. — М., 1979.

Санько, 1990 — Санько В., Шомадзі В. Народныя прыкметы // Беларусь, 1990.

Сахараў, 1885 — Сказания русского народа, собранные И.П. Сахаровым. — СПб., 1885; М., 1989.

Сахараў, 1937 — Беларускі календар. 1937 год / Уклад. С.Сахараў. — Рыга, 1936.

Сахараў, 1940 — Сахараў С.П. Народная творчасць латгалскіх і ілукстэнскіх беларусаў. — Рыга, 1940.

Сербаў, 1915 — Сербов И.А. Белорусы-сакуны. — Петроград, 1915.

Сержпутоўскі, 1930 — Сержпутоўскі А.К. Прымкі і забабоны беларусаў-палешукоў. — Мн., 1930.

Слупскі, 1892 — Слупский А.И. Народный календарь // Альманах Северо-Западного календаря на 1892 г. — Мн., 1892.

Стасевіч, 1991 — Стасевіч П.С. Вёска над Ясельдай. — Мн., 1991.

Стома, 1986 — Стома В. Абрады і звычаі Дзісьненшчыны, звязаныя з рэлігійнымі святамі // Беларускі свѣт. 1986. № 17—19.

Сысоў, 1997 — Сысоў У.М. З крыніц спрадвечных. — Мн., 1997.

Сумцоў, 1887 — Сумцов Н.Ф. Тур в народной словесности // Киевская старина, 1887. Т. 27.

Сумцоў, 1996 — Сумцов Н.Ф. Символика славянских обрядов: Избранные труды. — М., 1996.

Сяліцкі, 1986 — Sielicki Franciszek. Wierzenia na dawnej Wilejszczyźnie / Slavica orientalis. 1986. Т. XXXV. № 2.

Сяроў, 1983 — Серов С.Я. Календарный праздник и его место в евро-

пейской народной культуре // Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы. — М., 1983. С. 39—54.

Талстая, 1984 — Толстая С.М. Полесский народный календарь. Материалы к этнодиалектному словарю. А—Г // Славянское и балканское языкознание. — М., 1984.

Талстая — Толстая С.М. Полесский народный календарь. Д—И // Славянское и балканское языкознание. — М., 1986.

Талстая, 1986 — Толстая С.М. Полесский народный календарь. Материалы к этнодиалектному словарю. К—П. // Славянский и балканский фольклор. — М., 1986.

Токараў, 1957 — Токарев С.А. Религиозные верования восточнославянских народов XIX — нач. XX в. — М., 1957.

Троіцкі, 1875 — Троицкий А. Сост. // Литовские епархиальные ведомости. 1875. № 18.

Тышкевіч, 1847 — Тураўскі сл.: у 5 т. / Уклад. А.А.Крывіцкі, Г.А. Цыхун, І.Я.Яшкін і інш. — Мн., 1982—1987.

Узроўні агульнасці — Узроўні агульнасці фальклору ўсходніх славян / Барабанова Л.П., Барташэвіч Г.А., Кабашнікаў К.П. і інш. — Мн., 1993.

Уласаў, 1993 — Власов В.Г. Формирование календаря славян: Ранний период // Календарь в культуре народов мира. — М.: Наука, 1993.

Улашчык, 1989 — Улашчык М. Была такая вёска: Гісторыка-этнаграфічны нарыс / Пер. з рус. мовы У.Арлова. — Мн., 1989.

Усаў, 1997 — Русский народный православный календарь: В 2 т. / Авт.-состав. В.В.Усов. — М., 1997.

Успенскі, 1982 — Успенский Б.А. Филологические разыскания в области славянских древностей (Реликты язычества в восточнославянском культе Николая Мирскийского). — М., 1982.

Усходнеслав. ф. — Восточнославянский фольклор: Словарь науч. и нар. терминологии / Редкол.: К.П.Кабашников и др. — Мн., 1993.

Фамініцын, 1884 — Фаминицын А.С. Божества древних славян. — СПб., 1884; 1995.

Фалютынскі, 1828 — Фалютынский К. Народные праздники, увеселения, поверья и суеверные обряды жителей Белоруссии. // Вестник Европы. 1828, март и апрель.

Федароўскі, 1897; 1935 — Federowski M. Lud białoruski na Rusi Litewskiej. — Kraków, 1897. Т. 1; Warszawa, 1935. Т. IV.

Фрэзер, 1984 — Фрезер Дж. Золотая ветвь. — М., 1984.

Хатэнка, 1993; 1994 — Хатэнка А. Па прыступках лесвіцы вечнай: 3 радаводу багоў паганскіх // Роднае слова. 1993. № 9, 11; 1994. № 1, 2.

Хрэнаў, 1989 — Хренов Л.С., Голуб И.Я. Время и календарь. — М., 1989.

Цітовіч, 1974 — Анталогія беларускай народнай песні / Уклад. Г.І.Цітовіч. — Мн., 1974.

Цітоў, 1994 — Цітоў В.С. Народная спадчына: Матэрыяльная культура ў лакальна-тыпалагічнай разнастайнасці. — Мн., 1994.

Цыбульскі, 1988 — Цыбульский В.В. Лунно-солнечный календарь стран Восточной Азии с переводом на даты европейского календаря. — М., 1988.

Цэбрыкаў, 1862 — Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами генерального штаба. Смоленская губерния / Сост. М.Цебриков. — СПб., 1862.

Чычараў, 1957 — Чичеров В.И. Зимний период русского народного земледельческого календаря XV—XIX веков. — М., 1957.

Шамякіна, 1995 — Шамякіна Т. Каляндарныя міфы // Роднае слова. 1995. № 1.

Шкляр, 1979 — Шкляр А.Х. Календарь природы Белоруссии. — Мн., 1979.

Шлюбскі, 1927 — Шлюбскі А. Матэрыялы для вывучэння фальклору і мовы Віцебшчыны. — Мн., 1927. Ч. 1.

Шпілеўскі, 1854 — Шпилевский П.М. Белоруссия в характерических описаниях и фантастических ее сказках. — СПб., 1854.

Шэйн, 1874 — Шейн П.В. Белорусские народные песни. — СПб., 1874.

Шэйн, 1887; 1893 — Шейн П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. — СПб, 1887; Т. 1, ч. 1; 1893. Т.2.

Шэйн, 1898 — Шейн П.В. «Женитьба комина»: Из записок собирателя // Этногр. Обзорение. 1898. № 3.

Шэйн, 1902 — Шейн П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края. — СПб, 1902. Т. 3.

Шырма, 1947 — Шырма Р. Беларускія народныя песні, загадкі, прыказкі. — Мн., 1947.

Шырма, 1962 — Шырма Р. Беларускія народныя песні: У 4 тамах. — Мн., 1962. Т. 3.

Яленская, 1891 — Jeleńska E. Wieś Komarowiec w powiecie Mozytским // Wisła, 1891. Т. V.

Янкоўскі, 1957 — Беларускія народныя прыказкі і прымаўкі / Склад. Ф.Янкоўскі. — Мн., 1957.

Ярмолаў, 1901 — Ермолов А. Народная сельскохозяйственная мудрость в пословицах и поговорках и всенародный месяцеслов. — СПб., 1901.

ап. — апостал

в. — вёска

ВКЛ — Вялікае княства Літоўскае

вобл. — вобласць

вол. — воласць

губ. — губерня

н. ст. — новы стыль

п. — павет

р-н — раён

с. ст. — стары стыль

Змест

Уступ. <i>Алесь Лозка</i>	5
ВЕСНАВЫ НАРОДНЫ КАЛЯНДАР. (Сакавік. Красавік. Травень.) <i>Алесь Лозка</i>	8

МЕТАДЫЧНЫЯ РЭКАМЕНДАЦЫІ, СЦЭНАРЫІ І ДАДАТКОВЫ МАТЭРЫЯЛ

Гуканне вясны. (Абрады. Прыказкі і прымаўкі. Забавы. Карагод. Песні.)	51
Свята птушак. (Прыказкі і прымаўкі. Жарты. Казка. Танцы і карагоды. Песні.)	58
Птушкі (сцэнарыі для дзяцей малодшага і сярэдняга школьнага ўзросту). <i>Алег Аляхновіч, Пятро Гуд</i>	74
Дзень рыбалова. (Апісанні. Прыказкі і прымаўкі. Жарты, анекдоты, гумарэскі. Гульні. Легенда.)	79
Свята мядзведзя. (Міфалогія. Прыказкі і прымаўкі. Жарт. Легенда. Казка. Гульні.)	85
Велікодныя святы. (Апісанні. Жарты. Карагод. Забава. Песні.)	89
Ляльнік. (Міфалогія. Песня.)	99
Дзень свойскай жывёлы і пастуха. (Апісанні. Гульні і забавы.) ...	101
Зялёныя свяtkі. (Абрады. Легенды. Жарт. Карагоды. Песні.)	107

ВЕСНАВАЯ ТРАДЫЦЫЯ І ЯЕ ВЫКАРЫСТАННЕ Ў РАБОЦЕ З ДЗЕЦЬМІ. <i>Алег Аляхновіч</i>	124
Крыніцы і ўмоўныя скарачэнні	146

В38 Веснавыя святы: Дапам. для настаўнікаў і вучаўнікаў / Аўт.-уклад. А.М. Аляхновіч, А.Ю. Лозка; Маст. У.І. Сытчанка. — Мн.: Беларусь, 2000. — 158 с.: іл. — (Бібліятэчка народных святаў і прысвяткаў).

ISBN 985-01-0336-1.

У дапаможніку змешчаны метадычныя рэкамендацыі, сцэнарыі, гульні і іншыя матэрыялы для вывучэння і правядзення веснавых святаў і прысвяткаў народнага календара, а таксама некаторых школьных святаў. Асабліва ўвага ўдзяляецца Велікодным святам, Зялёным святкам, Дню птушак.

Адрасуецца работнікам дашкольных, школьных і пазашкольных дзіцячых устаноў.

УДК 398.3(=826)(072)
ББК 63.5(4Бел)я7

Вучэбнае выданне

Аўтары-ўкладальнікі:
Аляхновіч Алег Міхайлавіч
Лозка Алесь Юр'евіч

Бібліятэчка народных святаў і прысвяткаў

ВЕСНАВЫЯ СВЯТЫ

Дапаможнік для настаўнікаў і выхавальнікаў

Рэдактар *Л. М. Раменьчык*
Мастак *У. І. Сытчанка*
Мастацкі рэдактар *А. Г. Дашкевіч*
Тэхнічнае рэдагаванне
і камп'ютэрная вёрстка *Ж. М. Голікавай*
Карэктары *Л. Р. Кузьміна, Л. Б. Шынкевіч*
Аператар *І. Л. Жукоўская*

Падпісана да друку з арыгінала-макета 01.08.2000. Фармат 60×90/16. Папера газетная. Гарнітура Таймс. Афсетны друк. Ум. друк. арк. 10,0. Ум. фарб.-адб. 10,5. Ул.-выд. арк. 9,74. Тыраж 3387 экз. Зак. 5145.

Падатковая льгота — Агульнадзяржаўны класіфікатар Рэспублікі Беларусь АКРБ 007-98, ч. 1; 22.11.20.100.

Рэспубліканскае ўнітарнае прадпрыемства «Выдавецтва «Беларусь» Дзяржаўнага камітэта Рэспублікі Беларусь па друку. Ліцэнзія ЛВ № 2 ад 31.12.97. 220004, Мінск, праспект Машэрава, 11.

Друкарня «Перамога». 222310, Маладзечна, В. Таўлая, 11.

МІНСК
«БЕЛАРУСЬ»

ISBN 985-01-0336-1

9 789850 103369 >